

המיקוד המבצעי

מאת: תא"ל יעקב בנג'ו וסא"ל מתניה צחי

המיקוד המבצעי

גישה לתיאור, לתכנון ולניהול
של מבצעים צבאיים בימינו

מאת: תא"ל יעקב בנג'ו וסא"ל מתניה צחי

מודן הוצאה לאור

צה"ל - הוצאת "מערכות"

משרד הביטחון - ההוצאה לאור

**THE OPERATIONAL FOCUS -
AN APPROACH TO DESCRIBE, PLAN, AND MANAGE
MILITARY OPERATIONS TODAY.**

?????

עריכת לשון: האלי סולומון
גרפיקה ועיצוב כריכה:

© כל הזכויות שמורות, 2019
למודן הוצאה לאור בע"מ
משק 33, מושב בן-שמון, 7311500

© Copyright by Modan Publishing House Ltd.
Meshek 33, Moshav Ben-Shemen, 7311500

הספר יצא לאור באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור
צה"ל - הוצאת "מערכות"

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר
מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

Printed in Israel

ספר זה מוקדש לשני אנשים עתירי זכויות ביצירת הידע לצה"ל

תא"ל (בדימוס) גיורא סגל ז"ל

לוחם, מפקד והוגה דעות, אינטלקטואל וחוקר צבאי. איש אשכולות, רגיש, אוהב ואהוב על חבריו ועל משפחתו, על מפקדיו ועל פקודיו. גיבוש ספר זה היה אחד המיזמים האחרונים שגיורא היה שותף בהם. הספר נולד כרצף מאמרים שתוארו חשיבה שונה מזרם החשיבה המרכזי בצבא, וגיורא היה מראשי האסכולה שהובילה אותה. המאמרים מתארים גישה חדשה לניתוח מבצעים בני זמננו, גישה פורצת דרך בהחלט, בהבנת משמעות הפעלת הכוח בימינו, אשר עשויה להשיא לה תרומה ניכרת.

מאפיינו העיקרי של גיורא בבגרותו היה בדומה לסיפור יעקב אבינו וחלום הסולם, כאשר החזון – ראשו בגובהי המחשבה המופשטת, ורגליו נטועות בעשייה המבצעית בצה"ל.

תא"ל (בדימוס) גיורא סגל נפטר במרחשוון התשע"ו (אוקטובר 2015). ספר זה מוקדש לזכרו ולזכר פועלו. הוא מניח בסיס תאורטי ומחשבתי להמשך חקר מהות הפעלת הכוח בימינו ולהמשך פיתוח יכולות צה"ל לאורם, כפי שוודאי היה רוצה גיורא להמשיך לעשות.

סא"ל (בדימוס) אפי מלצר ז"ל
אפי מלצר היה העורך של כתב העת "מערכות" למעלה
מעשרים שנה, מתוך חזון אמיתי שאומר שהפצת הידע הצבאי
היא בראש ובראשונה עניינם של אנשי הצבא - הפרקטיקנים
עצמם. מאפיינו העיקרי של אפי היה בכך שתמיד דאג לעזור
לאלו שביקשו לכתוב, גם אם כתיבתם לא הייתה טובה במיוחד,
תחת המחשבה שבמעשה הצבאי טמונה מחשבה צבאית -
מעשית, הראויה לכתיבה ולפרסום.
היה זה אפי שפגש אותנו בפעם הראשונה עם רעיונותינו,
והשקיע שעות רבות בהכוונת הרעיון שלנו כך שאפשר יהיה
להביא אותו אל הכתב. גם לאחר שפרסמנו את המאמרים
השונים אפי עמד על כך שנוציא ספר, שכן להבנתו החומר
שהחזקנו היה בגדר תיאוריה צבאית בעלת חשיבות עליונה.
סא"ל (בדימוס) אפי מלצר נפטר באדר התשע"ח (פברואר
2018). אנו תקווה כי עמלנו יממש את תקוותיו של אפי, וכי
שם מלמעלה יחייך כאשר יראה את התוצאה.

יהי זכרם ברוך.

תוכן העניינים

11	מבוא.....
35	פרק א - תמורות באופי העימותים
38	ארבע המהפכות התעשייתיות - סקירה היסטורית ראשונה.....
42	המהפכה התעשייתית הראשונה.....
44	המהפכה התעשייתית השנייה.....
47	המהפכה התעשייתית השלישית.....
48	המהפכה התעשייתית הרביעית.....
	שלוש תקופות מובחנות ביחסים הצבאיים בין היהודים לערבים
54	בארץ ישראל בעת החדשה - סקירה היסטורית שנייה.....
72	הנמ"ד (נשק מדויק) בעולם ובצה"ל - העמדה היסטורית.....
82	אבחון שינוי המעמד המערכתית-אסטרטגי של העיר.....
87	בניית תשתיות צבאיות בתוך הערים.....
88	אתגר התהודה האסטרטגית של הפעולה בעיר.....
90	התת-קרקע כמערכת מבצעית מורכבת.....
91	סיכום הסקירה ההיסטורית, משמעויות ומסקנות.....
92	תופעה ראשונה - ירידת הערך האסטרטגי של הקרקע.....
93	תופעה שנייה - שינוי האיזון בין גישות האב: ההתשה והתמרון....
97	תופעה שלישית - החיכוך המודרני.....
99	תופעה רביעית - הבעיה הכפולה של כוחות היבשה המסורתיים
100	בין האסטרטגיה למדיניות.....
101	בין המדיניות לטקטיקה.....
101	בין הטקטיקה לאסטרטגיה.....

105	פרק ב - התיאוריות הצבאיות, הישן, החדש ומה שביניהם
107	מיקוד במעשה המלחמה - התיאוריות הקלסיות.....
	המציאות המדינית-צבאית-אזרחית שעליה
107	התפתחה החשיבה הקלסית.....
108	קלאוזביץ - אבי הרציונליזציה של המלחמה.....
109	השילוש של קלאוזביץ.....
111	רמות המלחמה - מדיניות, אסטרטגיה וטקטיקה.....
113	ההכרעה הצבאית כמנגנון מקשר בין רמות המלחמה.....
115	קלאוזביץ - אחרית דבר ומגבלות.....
116	לידל הארט ואסטרטגיה של גישה עקיפה.....
119	לידל הארט - אחרית דבר ומגבלות.....
	המערכה, הרמה המערכתית והגישה המערכתית -
124	המלחמה כמערכת.....
124	הקרב העמוק - איסרסון.....
127	ההתארגנות הנדרשת כתנאי למימוש אומנות המערכה.....
129	מושג העומק ומקומו באומנות המערכתית על-פי איסרסון.....
130	ההפשטה של אומנות המערכה - נווה.....
131	ייחודיות מושג הפעולה בעומק בגישתו של נווה.....
132	החשיבה המערכתית והרמה המערכתית.....
134	ביקורת על הצורך ברמה המערכתית.....
136	המלחמה בהקשר - תיאוריות חדשות.....
138	שמואל ניר (סמו) - הוגעה (ולא הכרעה) ו"הרבקות בשאלה"....
139	ההוגעה כהכרעה הקלאוזביציאנית החדשה וירידת ערך הקרקע....
	"הרבקות בשאלה" והמשגתו החדשה של המודיעין לצורכי
116	התחרות על הלמידה.....

118	סמית' - ניתוח מורכב המוביל לפעולה רלוונטית ופשוטה
120	אופן הפעלת הכוח הצבאי
121	המלצות לארגון הכוח ולשיטת הפעלתו
123	פטראוס - חשיבות שלב העיצוב
125	העיצוב כמנגנון מתווך בין עקרונות לפעולות
127	בין העקרונות לשיטות היישום
129	מסקנות מניתוח הגישות הצבאיות שתואר עד כה
129	קלאוזביץ ולידל'הארט - כשהכול היה (נראה) פשוט
130	איסרסון ונווה - כשהכול נהיה גדול
131	סמו, סמית' ופטראוס - כשהכול נהיה מורכב
133	השוואת הגישות שנתחו
135	התיאוריות הצבאיות-מדיניות - סיכום
136	פרק ג - המיקוד המבצעי - התיאוריה
141	פירוש גישת המיקוד המבצעי
142	המיקוד המבצעי
143	הערך האסטרטגי
144	הערך הקרבי
		השוואה בין הערכים הקרביים בהקשר אסטרטגי של הכוחות
182	בממדי הלחימה השונים
147	אופן הקישור בין הערך הקרבי לערך האסטרטגי
148	מרחבי מפגשים אפשריים בין הערכים
		גישת המיקוד המבצעי בתהליך הערכת המצב,
152	בתכנון המערכות ובניהולן
		תרומתה של גישת המיקוד המבצעי לגמישות

תפיסתית ומבצעית.....156

סיכום.....157

פרק ד - מימוש התיאוריה בתוך פרטיקות צבאיות מדיניות..... 160

הפעלת הכוח לפי גישת המיקוד המבצעי.....160

העיצוב של הפעלת הכוח.....164

התכנון המעשי של הפעלת הכוח - ציווטי הכוחות.....164

ניהול הקרב.....165

מבנה המפקדות וארגון לפי גישת המיקוד המבצעי.....167

החזון לבניין הכוח הצבאי.....170

בניין כוח על-פי החזון הקטן להפעלה רב-זרועית של הכוחות...174

בניין כוח על-פי החזון הגדול להפעלה רב-זרועית של הכוחות....174

המיקוד המבצעי בתודעה ובמרחב החשאי.....175

פרק ה - עידן העימותים הארוכים - המלחמות בעידן

חמשת הממדים המתועשים.....176

כיצד ייראה אירוע סיום המלחמות תחת הדומיננטיות

של ארבעת הממדים.....179

עידן המלחמה הבא - העימותים הארוכים.....181

עידן העימותים הארוכים - המענה.....184

פרק ו - סיכום - על חיוניות השינוי.....188

מבוא

ספר זה נולד מתוך תחושת תסכול מקצועית שנובעת מההבנה שעולם המלחמה כפי שלמדנו אותו וכפי שרגילים לדבר עליו בצה"ל, שונה באופן מהותי מהאופן שבו מדינת ישראל מפעילה את כוחה ומנהלת את מלחמותיה. בעוד שחונכנו על לקחי מלחמות העולם ועל לקחי המלחמות הגדולות של מדינת ישראל (בעיקר מלחמת יום הכיפורים ומלחמת ששת הימים) ועל זיכרונותיהם, הרי שבפועל, מדינת ישראל מפעילה את כוחה באופן שונה: במקום אתוס הכרעתי-צבאי, שעליו מבוסס החינוך הצבאי הבסיסי, מתנהלת הפעלת הכוח בגישות של שחיקה, של מניעה ושל השפעה; במקום תמרון של אוגרות משוריינות אל מרכזי הכובד בעומק שטח האויב, אנו מחזקים את הפעולות ההגנתיות ביבשה, באוויר, בים, ובשטח התת-קרקעי; ואת מקומן הכמעט בלעדי של הפעולה היבשתית והמפקדות היבשתיות כמרכזי הפעולה הצבאית, מחליפות אט-

אט פעולות אוויריות או פעולות מודיעין, סייבר ותודעה. תופעה זו אינה ייחודית לצה"ל. בפגישות עבודה עם עמיתים ועם גורמים שונים בצבאות של מדינות מערביות ודמוקרטיות אחרות, מצאנו בעיות ותסכולים דומים.

בחווייה האישית של כותבי ספר זה, ששירתו כמפקדים וכקציני מטה בצה"ל במגוון תפקידים, הפער הזה בא לידי ביטוי ממש באופן יום-יומי. שירותנו החל בשנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת, ובאותה תקופה האויב הסדור והמשמעותי ביותר שעמד בפני מדינת ישראל היה הצבא הסורי בעל האוריינטציה והחימוש של ברית-המועצות ולאחריה של רוסיה. צבא זה עמד על גבולותיה של מדינת ישראל בנוכחות קרבית משמעותית כפי שהוסכם בהסכמי שביתת הנשק שלאחר מלחמת יום הכיפורים. כולנו חונכנו על הסכנה מפלישה קרקעית של הצבא הזה, ועל השבר הגדול שקרה כאשר התחוללה הפלישה; כולנו חונכנו על חשיבות הצבא הסדיר בהגנה עד להגעת המילואים והתקפת הנגד; כולנו חונכנו על המוכנות המקסימלית והמיטבית עד כדי למידה בעל פה של כל נתיבי התנועה של הכוחות הסוריים והישראליים למפגש; כולנו הכרנו היטב את משפחת הנשיאות ואת הרמטכ"ל הסורי; וכולנו חונכנו על ההבדל בין הביטויים הטקטיים של הלחימה - המפגשים בין הצבאות בשדה הקרב, למשמעויות האסטרטגיות שלה - מדינה הנלחמת מול מדינה. אבל מעל הכול, כולנו התאמנו למלחמה שתבוא, כשהיה ברור איך היא תתנהל.

אולם המציאות המעשית שלנו ביום-יום הובילה אותנו לשדות קרב אחרים לחלוטין. בלבנון נלחמנו נגד הפתח (במלחמת

לבנות הראשונה) וחזבאללה, ארגוני טרור וגרילה שאתגרו את הביטחון הלאומי של מדינת ישראל, ואשר פגעו דרך קבע במרקם החיים של מאות אלפי תושבים בצפון. בעיתות לחימה בעצימות גבוהה יותר, הם פגעו במרקם החיים של מיליוני אזרחים בכל רחבי הארץ. במלחמת המפרץ הראשונה, כשארצות הברית הובילה קואליציה כנגד המשטר העיראקי, מצאנו את עצמנו במגננה וחוינו לראשונה את איום התקפות הטילים על העורף ממש מעל ראשינו. העורף הפך לחזית וצה"ל הגדול כמעט עמד מהצד, ובפעם הראשונה בתולדותיו התבקש לא לפעול בצורה התקפית להסרת האיומים ממדינת ישראל.

ביהודה ושומרון, וביתר שאת ברצועת עזה, מצאנו את עצמנו במשימות שיטור מורכבות שבחלק מהזמן הגיעו עד כדי מבצעים צבאיים רחבי היקף בתוך הערים הפלסטיניות על-מנת לדכא את הטרור ולהשיב את הסדר. המורכבות בפעולות אלה נבעה לא רק מהאיומים ומהמשימות המבצעיות, אלא גם מההסכמים שנחתמו עם הרשות הפלסטינית, ואשר טשטשו את ההבחנות בין אויב, יריב ושותף.

במהלך השנים התנסינו בפועל לא פעם, כמו עמיתים אחרים בצה"ל ובארגונים מקבילים, בשיח המורכב הבין-מדרגי, המתרחש בין הצבא לבין הדרג המדיני. החוויה הזו גרמה לנו להרגיש שמהו חסר, משהו שמתבטא בקושי של המדינאים ושל אנשי הצבא למקד את העשייה המקצועית הצבאית כך שתשרת את הצרכים המדיניים, על כל המורכבות שיש בכך. החוסר התבטא באוצר מילים דל מכדי לתאר את המתחים ואת הקשיים בקישור בין עולמות תוכן שונים בתכלית - העולם

המדיני והעולם הצבאי; וגם בתחושת חמיצות בין-מדרגית, שעולה לרוב בסוף מבצעים צבאיים, ועניינה התחושה משני עברי המתרס ש"הם" לא הבינו "אותנו", ולכן לא קרה מה שהיה צריך לקרות.

כך מצאנו את עצמנו שואלים שאלות מקצועיות על הפעלת הכוח ועל בניינו: למה מחנכים ומכינים את חיילינו ואת יחידותינו? מה מקומנו בהשתנות הזו? ראינו את האתוס של הצבא - אשר נבנה, התחנך והתאמן רובו ככולו על התמרון המכריע של כוחות היבשה - משנה כיוון. אט-אט הפכו פעולות המודיעין והפעלת האש, ההגנה הקרקעית והאווירית, ופעולות ההצלה בעורף להיות מרכז הפעילות הצבאית. ראינו את ההשקעות האדירות שהופנו לשם, ובשלבם מאוחרים יותר גם לפעולות הסייבר.

שאלנו את עצמנו - מהו האתוס החדש של צבא היבשה בתקופה זו? האם הוא כלי הרתעתי בלבד? מה מקומו במשימות הצבאיות ובביטחון הלאומי? מה נכון וכדאי לשנות כדי שהשיח הבין-מדרגי יהיה מדויק יותר ויאפשר לשני הצדדים להביא לידי ביטוי את יתרונותיהם ואת יכולותיהם? ולבסוף - כיצד אנו ועמיתינו, שחווים את השינוי ואשר משרתים בארגון מעשי, מתרגמים את השינוי הזה לתיאוריה מעשית המובילה למעשה צבאי רלוונטי ומתאים.

יש להדגיש - תחושות חוסר ההתאמה הקשות אינן נובעות מביקורת על אופני הפעלת הכוח. נהפוך הוא. אנו חיים בתחושה שהאופנים שבהם מופעל הכוח בפועל מתאימים לצרכים האסטרטגיים של מדינת ישראל או של מדינות אחרות, והעניין

אינו ביקורת זו או אחרת על הדרג המדיני, על אופני פעולתו או על איכות החלטותיו. העניין הוא בחוסר ההתאמה בין האתוס לפעולה, בין השפה התאורטית לשפה בפועל, ובפער ההולך וגדל בין הציפיות לבין המציאות.

עניינים אלו אינם חדשים, ואף נדונים בפורומים שונים. יתרונו של ספר זה הוא בנקודת המבט שממנה הוא נכתב - נקודת מבט צבאית-מקצועית שרואה את הבעיה מהצד הצבאי, ומציעה כיווני מחשבה ופעולה צבאיים, מעין הגות צבאית ישימה.

הבעיה המרכזית והצעה לפתרון

הבעיה העיקרית המתוארת בספר הזה היא חוסר ההתאמה של הכלים התאורטיים של תופעת המלחמה, כפי שהם מוכרים וידועים בצה"ל, למלחמה כפי שהיא מתנהלת על-ידי צה"ל ומדינת ישראל. הבעיה הזו גורמת לקשיים בהמשגות על אודות המלחמה; לקשיים בשיח הבין-מדרגי; לחוסר בכלים תאורטיים ומעשיים לתיאור הפעולה הצבאית; לקשיים בתכנון בניין הכוח ועוד. כמו כן, המסגרת התאורטית הקיימת היום מקשה על השיח הבין-מדרגי, בין הדרג המדיני לדרג הצבאי, וכן בתוך הצבא בין הדרגים הבכירים לזוטרים.

בעיה זו גורמת למגוון קשיים ממשיים - בתוך הצבאות, שמבנים את הצורך בהשתנות אך מתקשים להסביר לעצמם מה השינוי, מדוע הוא חל וכיצד להתמודד איתו; בשיח הבין-מדרגי, בין אנשי המקצוע הצבאיים לבין גורמים מדיניים ואזרחיים הנתקלים בחוסר הלימה בין הצרכים האסטרטגיים

בהפעלת הכוח לבין הכלים הצבאיים; ואף גרימת קיפאון בהפעלת הכוח.

גם התופעה הזו, של קשיי המשגה, אינה חדשה - ההיסטוריה חוותה בעברה תקופות של קיפאון בהפעלת הכוח, בין אם הוא בא לידי ביטוי בקיפאון פיזי בהפעלת הכוח, כמו במלחמות החפירות של מלחמת העולם הראשונה, ובין אם הוא בא לידי ביטוי בקשיים בהשגת הכרעה, כמו, למשל, בהתמודדות של צבאות במלחמות גרילה, בווייטנאם ובמקומות אחרים.

להבנתנו, משמעותם של הקשיים האלו עלולה להיות פגיעה ביכולתה של המדינה לממש את מדיניות הביטחון הלאומי שלה באמצעים צבאיים. כפי שמוכיחה ההיסטוריה, הכוח הרך של המדינה - הפוליטי, הכלכלי או הדיפלומטי, חזק ככל שיהיה - אינו תחליף לכוח צבאי מדיני. הכוח הצבאי עדיין מהווה את שיא יכולתה של כל מדינה, באשר היא, לממש את המדיניות שלה גם כאשר עומדים לרשותה אמצעים אחרים. הבירור על ההשתנות ועל משמעויותיה הוא קריטי לשימור כוחה הצבאי של המדינה, כחלק מתפיסת הביטחון שהגדיר הדרג המדיני.

הפתרון המוצע בספר זה קורא להמשגה אחרת של מעשה המלחמה, המשגה המאפשרת שיח בין־מדרגי נוח יותר ומדויק יותר. כיום, השיח על המלחמה מתווך בריבוי דרגות ומושגים תאורטיים, עובדה המקשה להסביר בצורה פשוטה את המעשה הצבאי הנדרש ואת תכליתו. בעיקרו של דבר אנו מציעים לדבר בכל הרמות - מהמפקד הטקטי ועד המנהיג המדיני - בשפה פשוטה וברורה, על שני דברים ועל הקשר ביניהם. שני הדברים בלב השיח בכל הרמות יהיו מטרות המלחמה והיעדים שעל

הכוח הצבאי להשיג, וכן יוצעו כלים פשוטים לקשר ביניהם. את העניין הזה אנו מכנים "גישת המיקוד המבצעי".

מבנה הספר

כדי להסביר את המיקוד המבצעי, נפתח בחלק תאורטי שיסביר בכמה צורות את הבעיה ואת ההשתנות הצבאית, ולאחר מכן נציע את גישת המיקוד המבצעי ככלי תאורטי ומעשי לפתרון הבעיה. בפסקאות הבאות נתאר את עיקרי מבנה הספר, ואת הטיעונים הנמצאים בכל אחד מפרקיו.

הטיעונים בספר בנויים זה על גבי זה, אך ניתן לקרוא כל פרק בנפרד ובסדר שונה מהאופן שבו מסודרים הפרקים. תיאור מבנה הספר שלהלן מאפשר לקרוא לבחור את סדר הקריאה, שאינו מחויב להיות מתחילה לסוף.

החלק הראשון מתאר את עיקרו של השינוי כמעבר מלחימה שעיקרה צבאות של מדינות הפועלים באופן סדור ונלחמים זה בזה - דפוס שקיים בעולם מאות שנים, והופעל פעם אחר פעם במלחמות ישראל: מלחמת העצמאות, מלחמת סיני, מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים (ובמידה מסוימת גם מלחמת לבנון הראשונה) - לדפוסי פעולה ולחימה מגוונים, הכוללים גם לחימה של צבאות זה בזה אך גם לחימה נגד מגוון ארגונים הפועלים בצורות שונות ומפיקים איומים שונים.

למעשה, קרבות השריון נגד שריון הגדולים שהיו במזרח התיכון במהלך מלחמת יום הכיפורים, והמהלך היבשתי במבצע "סופה במדבר" (מלחמת עיראק הראשונה), היו אקורד הסיום של סגנון לחימה זה. הסיבה שלא התחוללו קרבות כאלה

אינה היעלמות העימותים מן העולם, שהרי עימותים אלימים ממשיכים ומתרחשים בכל קצוות העולם, ואף המזרח התיכון עודו ממשיך להצמיח שדות קרב.

הסיבה היא שינויי הצורה של העימותים, לכאלו הכוללים סגנונות לחימה שונים, שבהם נלחמים כוחות מדינתיים סדורים בכוחות של ארגונים, והאחרונים נלחמים אלו באלו. מלחמותיו של צה"ל עברו ממלחמות "גדולות" בצבאות סדורים המתקיימות לצד מלחמות "קטנות" בארגוני טרור, למלחמות אחרות, נגד ארגונים שונים, שמתנהלות לצד המשך הלחימה והמוכנות ללחימה נגד צבאות. המלחמות נגד הארגונים מתקיימות החל במיליציות חמושות בנשק קל באזורי הגבול, וכלה בארגונים חצי-מדינתיים, המחזיקים מאגרים מגוונים ועוצמתיים של כלי נשק וחימושים המאיימים על רוב שטחה של מדינת ישראל, ואשר יכולים לפגוע בה בהיבטים פיזיים, סייבריים ותודעתיים.

התופעה הזו קרתה במזרח התיכון ממגוון סיבות, והיא ניתנת להסבר דרך דיסציפלינות רבות - חברתיות, כלכליות, פוליטיות ואחרות. ספר זה ממוקד בהיבטים הצבאיים של התופעה הזו, ומשום כך הוא מסתכל על ההשתנות הצבאית כפועל יוצא של ההשתנות המדינית ושל ההשתנות הטכנולוגית-תעשייתית. תיאור השינוי יהיה בשני היבטים עיקריים: האחד הוא השינוי בטכנולוגיה ובדרך ביטויה במעשה הלחימה, והשני הוא ההשתנות הפוליטית-מדינית במזרח התיכון, והשפעותיה על אופני הלחימה.

בתחילה נתאר את השינוי בטכנולוגיה ובדרך ביטויה במעשה

הלחימה. השינוי הטכנולוגי יתבונן על המהפכה התעשייתית לא כעל אירוע אחד מכונן, שבו הפך העולם מעולם פרה-תעשייתי לעולם מתועש, אלא כרצף של מהפכות שהחלו לפני מעל מאתיים שנים, ואשר הביאו את העולם התעשייתי לאופן שבו אנו מכירים אותו היום. בראייה מסוג זה נהוג לסמן ארבע מהפכות משנה, והן: המהפכה הראשונה שהביאה לעולם את מיצוי הפחם והקיטור; השנייה שפיתחה את החשמל ואת מנוע הבערה הפנימי; השלישית שפיתחה את ממד המידע עם הטרוניסטור והמעבד; והרביעית, שאותה אנו חווים בימינו אנו, שהולכת ומעצבת את העולם כעולם דיגיטלי המקושר ברשת ובתקשורת המחשבים. צורת הסתכלות זו אינה חדשה, אך מבט צבאי על המהפכות האלה מראה כיצד השפיעו שינויים אלה על הלחימה עצמה.

כדי להעמיק בכך, נשתמש במושג שילווה אותנו לאורך כל הספר, והוא ממדי הלחימה. ממדי הלחימה הם כלי תאורטי המסייע לתאר את תופעת המלחמה ולהבינה, בכך שהם מציינים את המרחבים העיקריים ואת הסביבות שבהם מתנהלת המלחמה בפועל. נוהגים לחלק את הלחימה לממד לחימה יבשה - כלומר הלחימה המתנהלת על היבשה, מתחת לאדמה ובאוויר הסמוך לקרקע, לרבות גם את החימושים המגיעים ליבשה מהאוויר או מהים. בממד זה מתנהלת הלחימה מימים ימימה, והיא נתפסת לרוב כמקום העיקרי שבו היא מתנהלת גם כיום; שני ממדים נוספים הם ממד לחימה אוויר, וממד לחימה חלל (שבצה"ל, כמו בצבאות אחרים, נהוג לחבר ביניהם, בגלל הזיקות ההדדיות ביניהם גם בהפעלת הכוח וגם בבניינו).

ממדים אלו מתארים את הלחימה באוויר ובחלל ואת האופן שבו הלחימה בהם תומכת את הלחימה בממדים אחרים; ממד רביעי הוא ממד לחימה ים, הכולל את הלחימה המתנהלת בים ומתחת לים, על-ידי מגוון כלי שיט ואמצעים נוספים.

ממד אחר הוא ממד לחימה מידע, המתאר את הלחימה המתנהלת בתוך המידע - למעשה כל הלחימה המתנהלת כדי להשפיע על הידע שאנו צורכים. בתוך כך נכללים המודיעין, הלוחמה הפסיכולוגית, הלוחמה המשפטית, מאמץ התקשורת והרשתות החברתיות, הדוברות והתודעה, ועוד. ממד הצומח ומתפתח מאוד, והופך במהירות למרכזי בלחימה, הוא ממד הסייבר, המתאר את הלחימה המתנהלת דרך מחשבים למיניהם, ואשר משפיעה גם על המידע שאותו אנו צורכים וגם על היבטים פיזיים מגוונים. בפועל, מלחמות מתנהלות בכמה ממדים המשפיעים זה על זה, כמו, למשל, לחימה יבשתית המסייעת בלחימה בממדי האוויר והמודיעין. החלוקה לממדים מאפשרת לנתח את התופעה, להבין את חלקיה ואת המכלול כולו וכך להבין טוב יותר את התופעה על מורכבותה הרבה.

כאשר מסתכלים על המהפכות התעשייתיות בהקשרי ממדי הלחימה, ניתן ממש לראות מסלול טבעי ודי מובן מאליו, של התפתחות השפעת השיפורים הטכנולוגיים על הלחימה. בתחילה מיוצרים אבות טיפוס וכלי נשק לשימוש ראשוני ואף ניסיוני, המבוססים על הטכנולוגיה החדשה - כמו, למשל, ייצור כמויות ספורות של טנקים המבוססים על מגוון הבערה הפנימי בתחילת המאה העשרים במלחמת העולם הראשונה, או שימוש ראשוני וניסיוני בתקשורת מחשבים להפעלת מערכות

נשק. רק לאחר צבירת ניסיון וידע, מיוצרות מסות של כלי נשק, המתעשות וממכנות את השיפור הטכנולוגי. כלומר לא רק הפעלה של כמות מצומצמת של כלים משופרים, אלא הגדלה משמעותית של כמות הכלים המבוססים על הטכנולוגיה או המשתמשים בה, ושיטתיות ורגולציה של הייצור ושל השימוש בכלי הנשק החדשים.

את השלב הזה נגדיר כתיעוש הלחימה באותו ממד - למשל, שימוש בכמות מצומצמת וניסיונית של רובים נטעני מכנס, או כמות נמוכה של מקלעים בתקופה מאוחרת יותר, היו אבות הטיפוס והשימוש הראשוני באמל"ח ובטכנולוגיות החדשות. החידושים הטכנולוגיים האלה השפיעו על המלחמה ועיצבו אותה מחדש רק כאשר השימוש בהם עבר תיעוש, כלומר כאשר נעשה שימוש במסה גדולה ותקנית של רובים ושל מקלעים בצבאות, ואיתם גם תקניות בייצור ובהפעלה, ותורות לחימה המבוססות על הטכנולוגיה החדשה.

מתוך כך ניתן לנתח את התיעוש שהובילו מהפכות המשנה של המהפכה התעשייתית; המהפכה הראשונה, עם המצאת מנוע הקיטור ותחילת התיעוש, אפשרה למכן, ועקב כך גם לתעש, את ממדי הלחימה יבשה וים, בכך שאכפה תקניות של כלי הנשק, של השינוע ושל הלוגיסטיקה.

המהפכה השנייה, שהביאה את מנוע הבערה הפנימי, קידמה את תיעוש היבשה והים, אך אפשרה גם את תיעוש הלחימה באוויר, בכך שאפשרה ייצור המוני והפעלה של מטוסים. המהפכה השלישית מיכנה ותיעשה את הטכנולוגיות המאפשרות זיהוי מדויק ופגיעה מדויקת, ושילבה את ממד

החלל בלחימה. בכך היא הגדילה באופן דרמטי את המידע על היריב, על כוחותינו ועל סביבת הלחימה, ואפשרה לקשור יכולות מכל ממדי הלחימה, כך שלמעשה ניתנה אפשרות לסיוע מדויק ומשמעותי בין כוחות האוויר, הים, היבשה והמידע.

המהפכה הרביעית, המתרחשת בזמננו, מאפשרת ללחימה בממד המידע, בדגש על פגיעה במערכות תקשורת ומחשוב, להשפיע באופן מהותי על המאפיינים הפיזיים של המלחמה. הלחימה בסייבר מנצלת את התלות הכמעט מוחלטת הקיימת כיום בטכנולוגיות מידע (IT) ובטכנולוגיות הפעלה (OT), לסדרת פעולות הפוגעת פגיעה ממשית באויב. הפעולות האלו הולכות והופכות מפעולות טקטיות בודדות למסה של פעולות תקניות ומתוכננות - למעשה, תיעוש של לחימת הסייבר. כיום אנו ניצבים בפני עידן שבו היבטי מידע יכולים לפגוע לא רק במידע שאותו אנו צורכים, כמו, למשל, לוחמה פסיכולוגית או לוחמת תודעה, אלא גם בכלים פיזיים וממשיים כמו, למשל, מנועי המכוניות או רשת החשמל, ואף להוביל להשבתה או להשמדה נרחבת של תשתיות אזרחיות - אף יותר מפגיעה קונוונציונלית.

לאחר הדיון על הטכנולוגיה ועל ביטויה במעשה הלחימה, ידונו ההשתנות המדינית וההשתנות הצבאית. פני המזרח התיכון עוצבו ואורגנו ביחידות מדיניות-טריטוריאליות על-ידי המעצמות המערביות.

המזרח התיכון היה מיושב באוכלוסיות שונות ומגוונות מבחינה דתית, גזעית, שבטית ועוד, אך הוא חולק בצורה מלאכותית למרחבים מדינתיים סדורים. כך "נולדו" ירדן, עיראק, סוריה

ומדינות נוספות, מדינות שלרוב לא איגרו קבוצות הומוגניות מבחינה אנושית, אלא להיפך – דיכאו רשתות וקישורים עדתיים ושכטיים מקומיים, שרובם חוצי מדינות. המדינות האלו בנו צבאות שפעלו באורח סדור, היו חמושים בנשק מתקדם, מזרחי או מערבי, ופעלו בהתאם לדוקטרינות צבאיות מוכרות.

מערכות היחסים בין הצבאות למשטרי המדינות היו מורכבות. במקרים מסוימים קבוצת המיעוט או העדה השלטת במדינה הייתה זו ששלטה בצבא, לעיתים היו הפיכות צבאיות, אבל לרוב הצבא היה מזוהה עם צמרת המשטר. עם זאת, לרוב, היו המדינות עצמן שבירות ופגיעות, בעיקר בגלל שהנאמנויות האנושיות היו משפחתיות, שבטיות ומקומיות, ולא נאמנויות למדינה. בהמשך לכך, ברגע שנחלש השלטון המדיני ונחלשה שליטתו באזרחים (בחלק מהמקומות ב־2011 כחלק מהאירועים שכונו "האביב הערבי", ובחלק אף לפני כן), או ברגע שמשברים כלכליים וחברתיים היו חזקים מספיק כדי לגבור על הכוח המאחד המדיני, יחד עם התחזקות האסלאם הקיצוני והאלים – התערער הסדר המדינתי הקיים.

כתוצאה מכל זה נחלש הסדר המדיני־טריטוריאלי שהיה קיים כמה שנים במזרח התיכון, ובחלק ממדינות האזור החלו לפעול כמה כוחות חמושים (לעיתים כוחות שלפני כן היו רדומים או מוחלשים), שלעיתים אף נלחמו זה בזה, וברוב המקרים הגדילו את מגוון האיומים הניצבים מולנו.

ההשתנות הצבאית קשורה לא רק להשתנות המדינית, אלא גם לתפיסת הלחימה של צבאות ערב עם מדינת ישראל. מטרתן של מדינות ערב ושל צבאותיהן הייתה, לפחות באופן מוצהר,

להשמיד את מדינת ישראל. ה"סיבוב הראשון" היה התכתשות של מיליציות ושל ארגונים חמושים עם היהודים. הוא החל בתחילת המאה הקודמת וביתר שאת אחרי מלחמת העולם הראשונה והצהרת בלפור, כשהתברר כי פניה של הציונות להקמת מסגרת לאומית בארץ ישראל, והסתיים עם סיום מלחמת העצמאות. ב"סיבוב" זה נחלו הערבים מפלה במטרתם זו, אך ייחלו להצליח בכך בעתיד.

בעקבות המלחמה עסקו הערבים (בהקשר הצבאי) בחיזוק שלטונם וצבאותיהם ובמתן חסות למיליציות פלסטיניות שפעלו נגד ישראל, כאשר מטרותיהם העיקריות כללו עדיין את השמדת מדינת ישראל. אחת המסקנות הצבאיות שהוסקה הייתה שהצבאות צריכים להיות חזקים ומוכנים יותר למערכה. הם החלו במרוץ חימוש והתעצמות, כאשר המובילה העיקרית הייתה מצרים. מדינת ישראל זיהתה את המגמה הזו, ובשיתוף עם צרפת ובריטניה יצאה למלחמת סיני, מלחמה שאכן הצליחה לפגוע בהתעצמות המצרית, ולדחותה.

אך גם מלחמת סיני לא דיכאה את המוטיבציה הערבית להשמדת ישראל, ומדינות ערב המשיכו להתעצם ולהתכונן למלחמה עם ישראל. עיקר המוכנות הערבית נותבה לכוח צבאי סדור, הכולל כוחות מתמרנים גדולים וחזקים, המגובים בכוח אווירי ובכוח ימי. רוב הכוח נבנה לפי דוקטרינות סובייטיות, כאשר מטרתו להשיג הכרעה צבאית בשדה הקרב. במלחמת ששת הימים יזמה ישראל מהלך מנע על-מנת לשלול את יכולת המימוש של העוצמה הצבאית נגדה, מהלך שהצליח להנחיל לאויביה כישלון צורב. אך יחד עם זאת, המהלך לא ביטל,

ואף העצים, את המוטיבציה הערבית לבניית צבאות חזקים להשמדת מדינת ישראל, או לכל הפחות להכותה מכה קשה. לשם כך היה ניסיון נוסף, במלחמת יום הכיפורים, אבל גם בו, למרות תנאי הפתיחה הטובים של הערבים, יצאה ישראל וידה על העליונה. מבחינה צבאית, ההפסדים הצבאיים בכל הסבכים האלו - מלחמת העצמאות, מלחמת סיני, מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים - הביאו את אויבינו להבנה כי פעולה בכוח צבאי קלטי לא תביא להם את המטרה האסטרטגית של השמדת מדינת ישראל.

המסקנה שהחלה לנבט היא שנדרשת דרך אחרת לפגוע במדינת ישראל, דרך שהיא צבאית אבל שונה מהדוקטרינה הצבאית הקלסית. הפתרונות לכך היו מגוונים, ועיקרם היה חיוזוק דרך הטרור וחיוזוק יכולת האש מנגד, כמענה לכוחות האווירי והיבשתי העדיפים של ישראל. לתפיסה הערבית הזו הצטרפה בעשורים האחרונים איראן, שגם היא ספגה מהלומה לאומית כבדה במלחמה מסורתית מול עיראק בשנות השמונים של המאה ה-20, ושהגישה המהפכנית הבסיסית של המשטר בה מקדמת באופן טבעי פתרונות שאינם צבאיים קלסיים.

כל הגורמים יחד - המהפכה התעשייתית הרביעית שמשנה את הלחימה בממד המידע, ומתוך כך את הלחימה כולה; התפרקות המדינות שהביאה לביזור היכולות הצבאיות ולשינוי האיום הצבאי; וההבנה שדרך הלחימה הצבאית הקלסית אינה מצליחה להשמיד את מדינת ישראל אשר גרמה למעבר לחיוזוק האש מנגד, הטרור, הלוחמה המשפטית וכדומה - כל אלו יחד מתארים את השינוי באופן שבו מדינת ישראל ומדינות נוספות

מפעילות את כוחן, ונדמה שמגמות אלו ימשיכו לעצב את הפעלת הכוח בשנים הבאות.

עד כאן תוארו השינויים בטכנולוגיה ובהיבטים המדיניים והצבאיים, ומכאן נפנה לחלקו השני של הספר המתאר את גישת המיקוד המבצעי. גישה זו מקנה מערכת מושגית וגישת פעולה להתמודדות עם האתגרים הניצבים בפני הצבאות. חלק זה נפתח בדיון תאורטי על פעולת המפקדים והמדינאים בכל רמות המלחמה, ועל האופן שבו, לדעתנו, הם חושבים ומחליטים.

בחשיבה הצבאית המקובלת, רמות המלחמה - כלומר רמת האסטרטגיה רבתי, קרי הדרג המדיני; רמת האסטרטגיה הצבאית, קרי הפיקוד הבכיר בצבא; הרמה המערכתית המפעילה אופרציות מורכבות בשדה הקרב (כאשר היא קיימת); והרמה הטקטית, שעניינה ההתנגשות והקרב עצמו - נמצאות במדרג היררכי קבוע, מוחלט ומבודל.

לפי הסתכלות זו, ראש הממשלה ושר הביטחון חושבים באופן אחד, ובקצה שרשרת הפיקוד, המפקדים הטקטיים חושבים באופן אחר. לבד מכך, כל דרג עוסק בנושאים אחרים. המנהיגים המדיניים חושבים באופן מופשט וגבוה על בעיות הביטחון הלאומי, הם אינם עוסקים - ואולי גם לא מבינים - בבעיות הטקטיות הקיימות בשדה הקרב. בקצה השני של המנעד נמצאים המפקדים הטקטיים, שם החשיבה היא מקומית ומעשית, ממוקדת בהתנגשות ובמשימה הצבאית, וממילא לא מופשטת ואף נעדרת הקשר אסטרטגי רחב. יתרה מכך, לא רק שבין הרמות יש בידול, אלא שהרמות השונות אינן מבינות את

השפות השונות, ונדרשים מנגנוני המרה כדי להסדיר את השיח ביניהם.

גישה זו נכונה בחלקה, ובמקרים רבים יש בידול בנושאי העיסוק ובאופני החשיבה, אך אנו טוענים שלכל הדרגים יד ורגל בכל הרמות, אך הם מביאים עניין זה לידי ביטוי באופנים שונים. משום כך אנו טוענים שהמנהיג האסטרטגי, הגם שעיקר עניינו בסוגיות אסטרטגיות מופשטות של הביטחון הלאומי, עדיין פועל בהקשר טקטי. כלומר אכן עיקר עניינו בהישגים המדיניים והפוליטיים, אבל נקודת הייחוס שלו היא הפעולה הטקטית, והיא יוצרת את ההקשר. לא דומה המנהיג האסטרטגי המתמודד מול צבא מדינתי סדיר המאיים בפלישה לשטחו, למנהיג מקביל שהאיום שניצב מול מדינתו הוא חדירה ממנהרות או ירי רקטות על העורף. אף ששניהם עוסקים בביטחון הלאומי, האיום הטקטי שניצב מולם יוצר הקשר שונה לחלוטין, ואליו הם מתייחסים בהחלטותיהם.

בדומה לכך גם המפקד הטקטי החי בעולם הטקטי ועיקר מיקודו הוא הכרעת האויב במפגש איתו והשגת המשימה, עדיין מבין את ההקשר האסטרטגי הרחב, וגם אם הוא אינו משפיע עליו או מסביר אותו עד תום, הקשר זה משפיע על החלטותיו ועל פעולותיו. במובן זה הפיקוד הצבאי העליון, קרי הדרג האסטרטגי הצבאי, יוצר גם הוא את הקישורים הייחודיים לו, והוא מעצב ומתכנן את הפעולה הצבאית מתוך שיקולים המשלבים בין החשיבה האסטרטגית המדינית המופשטת לחשיבה הצבאית הקונקרטית.

אחד הביטויים לכך ששיטת חשיבה זו אינה נהוגה בצבאות,

היא בכך שברוב הצבאות פקודת המבצע, שמגבשת את החשיבה הצבאית ומשקפת אותה, אינה בנויה לפי היגיון זה. ברוב הצבאות מתארת הפקודה בקווים כלליים ביותר את ההקשר האסטרטגי, ומתמקדת בעיקר בהבנת ההקשר הטקטי של הפעולה. הדבר בא לידי ביטוי בכך שהפקודה ממוקדת בעיקר בשלוש רמות: דרג אחד מעל הפוקד, הדרג הפוקד והדרג הכפוף - המטרה, המהווה את המצפן להפעלת הכוח, ממוקדת בדרג אחד מעל הדרג הפוקד; המשימה מגדירה משימתו של הדרג הפוקד; והגדרת הכוחות והמשימות מגדירה את משימותיהם של הכוחות הכפופים. מבנה זה משקף חשיבה היררכית מبدלת, לפיה הדרג הטקטי הצבאי ממוקד בטקטיקה, ופקודת המבצע אינה מקנה לו את המידע הדרוש להבנת ההקשר האסטרטגי הכולל.

לפי הגישה המתוארת כאן, פקודת המבצע צריכה לתאר את ההקשר האסטרטגי הרחב לא רק בהזכרה כללית בסעיף ידיעות, אלא לקבל מקום מרכזי כמכווינה את התכנון ואת הביצוע של הפעולה הצבאית. במובן זה הגישה הזו מממשת את דרישתו של בן גוריון, ש"כל חייל חייב לראות עצמו במצבים מסוימים כאילו בו לבדו תלוי גורל המערכה, ובמקרה שאין לו הוראה ברורה, או שהמצב משתבש, עליו לראות עצמו כמפקד עליון, כמתכנן וכמבצע, בשכלו, תפיסתו ויוזמתו"¹. וכי כיצד ידע

1 דוד בן גוריון, יחוד ויעוד - דברים על ביטחון ישראל, גרשון ריבלין (מביא לדפוס), מערכות, משרד הביטחון והוצאה לאור, תל-אביב, 1971; עמ' 167-168.

המפקד מהי המערכה, וכיצד יפעיל את שכלו, תפיסתו וויוזמתו להשגת המטרות העליונות, אם לא הובהרה לו תכלית הפעולה האסטרטגית?

הסתכלות באופן כזה על המדרג הצבאי מקנה מסגרת תאורטית נוחה יותר להפעלת הכוח במצבנו הנוכחי, שתואר בחלק הראשון. הסיבה לכך היא שמסגרת זו מחזקת את הקישור בין הרמות, את השיח הבין-מדרגי ואת ההבנה של כל רמה את זולתה, וממילא הבנה זו מאפשרת לדייק את הפעלת הכוח. בקצהו השני של המנעד, בקרב המנהיגים, היא מאפשרת להם מקום נוח לעיצוב הרצון האסטרטגי בהקשר הטקטי, ולהנחות את הצבא באופן מדויק ונוח יותר. גישה זו מממשת את הגישה הקלאוזוביציונית, לפיה המלחמה היא המשך המדיניות בכלים צבאיים. המימוש הוא בכך שהגישה מחזקת את הקשר בין הדרגים, ומאפשרת לצבא לממש באופן מדויק יותר את רצון המדינאים. ההסתכלות הזו חשובה להתמודדות עם האתגרים שמולם ניצבים הצבאות, מפני שהיא מאפשרת גמישות בחשיבה למגוון מטרות פעולה ולמגוון הקשרים, לא רק למלחמות התעשייתיות של צבאות בצבאות.

מכאן נמשיך לליבו של הטיעון, הכורך בין הפעלת הכוח הצבאי (ערך קרבי), ובין התכלית המדינית (ערך אסטרטגי) דרך גישת המיקוד המבצעי: הערך הקרבי הוא יכולתו הכוללת של כוח צבאי לבצע משימות מבצעיות; הערך האסטרטגי נקבע לפי התועלת המדינית שהושגה בעקבות הפעלת הכוח הצבאי; המיקוד המבצעי הוא גישת פעולה המאפשרת לקשור בין ערכים אסטרטגיים לערכים קרביים.

המפקד הפועל לפי גישת המיקוד המבצעי פועל כמו צלם המביט דרך עדשת מצלמה: בהתחלה התמונה מטושטשת, ורק עם הפעלת מנגנון המיקוד התמונה מתבהרת ומתחדדת. כך גם במיקוד המבצעי: תמונת הקרב היא לעולם כאוטית ולא ברורה, אבל גישת המיקוד מסייעת למפקד ולמטהו לחדד אותה ולמקד אותה, ובסופו של דבר לתרגם אותה לפעולה בעלת ערך קרבי גבוה. כך גם מפתח התמונה (קוטר האובייקט או קוטר המראה במצלמות ובמשקפות), כלומר האם המבט יהיה רחב או צר: המיקוד המבצעי מסייע למפקד לבחור על מה להסתכל, וכיצד לקבוע את גודל המרחב שאותו הוא בוחר להכיל.

המיקוד המבצעי מקנה שפה משותפת וכלי פעולה מגוונים כדי להתאים לכל צו מדיני את הכלים האסטרטגיים-צבאיים והטקטיים הייחודיים לו, בוודאי במציאות המורכבת שבה אנו חיים, כפי שתוארה בחלק הקודם. המיקוד המבצעי מחייב את המפקדים לשאול כל העת מה הצורך האסטרטגי, ומתוך כך, כיצד הם מממשים אותו בפעולתם.

בהמשך נסביר כיצד נכון לממש את הגישה. חלק מהמימוש נובע מהאופן שבו המפקד לומד את המשימה ומתרגם אותה לפעולה הקרבית, ולשם כך נדרש לבנות בקרב מפקדינו, כבר בבניין הכוח, את הכשירות לכך. אך לא די במפקד. לצד המפקד צריכה לפעול מערכת של מטה מקצועי ומיומן, שתסייע לו במשימה מורכבת זו. במפקדות טמונה ברכה רבה, מפני שהפעלתן באופן נכון יכולה לאפשר למפקד ציוות קרבי של מומחים מתחומים שונים, שיכולים לסייע לו בתכנון השגת הערכים הקרביים, ובקישורם לצרכים האסטרטגיים. המטה

יבנה לא רק ממומחי מודיעין, אלא גם ממומחים לעניינים אסטרטגיים שיסייעו לפרש את המציאות ולתכנן את הפעולה הנדרשת. כמו כן ייכללו בו מומחים אורחים לנושאים אזרחיים או מקצועיים, לפי מה שיידרש לביצוע המשימה. במסגרת זו נציע גם להבחין במפקדות בין גורמי התכנון וגורמי השליטה, ובכך לארגן טוב יותר את המפקדות בתוך עצמן, וגם את הקישור הבין-מדרגי מהדרג הצבאי הבכיר ועד הדרג הטקטי הזוטר.

להשלמת הדיון על הכוח הצבאי נדון גם בסוגיית בניין הכוח באופן רב-זרועי, ונציע חזון לבניין כוח רב-זרועי שיאפשר לאגבר את הפעולה הצבאית בכל הקשר פעולה.

בסיום הספר מופיע פרק הצופה פני עתיד, ומנסה, בצניעות ובענווה הראויות, לשרטט מאפיינים לעימותים הבאים של מדינת ישראל, לאור המגמות ההולכות ומתפתחות לנגד עינינו, ובהם: התארכות העימותים, כניסת ממד הסייבר המתועש ללחימה, הקישור בין העולמות האזרחיים והצבאיים וכיוצא בכך, ואף להציע כמה הצעות להתמודדות עם הבעיות והאתגרים האלה.

על הספר ועל הכותבים

הרעיונות שבספר גובשו בדיאלוג בין ארבעה אנשי צבא, שהתנסו באופן אישי בפעילות צבאית ענפה, בהפעלת הכוח ובכניינו, כמפקדים וכקציני מטה. הדיאלוג התקיים מתוך היכרותם את המערכת הצבאית מכמה נקודות מבט ולאורך עשרות שנים; מתוך עיסוק בתיאוריות הקשורות במעשה הצבאי; ומתוך התבוננות מהזווית המקצועית הצבאית על הבעיות הקיימות

בהפעלת הכוח הצבאי במדינת ישראל.

הקצין הראשון הוא תא"ל יעקב בנג'ז - מפקד שדה, ששירת במגוון תפקידים בכירים בפיקוד ובמטה: פיקוד על חטיבות ואוגדות ותפקידי מטה מרכזיים במפקדה הכללית של צה"ל; השני הוא תא"ל גיורא סגל ז"ל - מפקד שדה שפיקד על חטיבת שריון, אשר מרגע פרישתו מצה"ל ועד יומו האחרון עסק בחשיבה צבאית בדרג הפיקוד המרחבי והמפקדה הכללית, ובייעוץ בתחומים מגוונים לדרגים הבכירים בצה"ל; השלישי הוא אל"ם (מיל') שי שבתאי - קצין מודיעין ותכנון אסטרטגי, שפיקד על מחלקת התכנון האסטרטגי במפקדה הכללית וכעת חוקר היבטים באסטרטגיית הביטחון הלאומי; והרביעי, סא"ל מתניה צחי - קצין העוסק מזה למעלה מעשור בסוגיות של הפעלת הכוח ושל בניינו כמטכ"ל, ומוביל גיבוש וקתיבה של תורות ותפיסות ברמה המטכ"לית.

מסד הידע, מעבר לחוויותיהם האישיות ולידע הצבאי שלהם, מבוסס על מגוון מקורות הגות צבאיים - החל מסון טסו וקלאוזביץ, וכלה בחלק מהכתיבה בצבאות העולם ובצה"ל; על היכרות עם ההיסטוריה של עולם הלחימה בדורות האחרונים - מהמלחמות התעשייתיות הגדולות של המאה העשרים, שעיצבו במידה רבה את החשיבה הצבאית עד היום; על למידה על הסכסוכים הצבאיים של ישראל ועל מלחמותיה במאה שנות הציונות; על חוויה אישית של הלחימה בדרגים שונים בלבנון, ביהודה ושומרון ובעזה, ובמבצעים מוגבלים שהתקיימו בעשרות השנים האחרונות; על היכרות - מקריאה וממפגשים עם קצינים מצבאות אחרים - עם הלחימה במקומות רבים בעולם בשנים

האחרונות: בצ'צ'ניה, באפגניסטאן, בעיראק ובאפריקה. כך שלמעשה מסד הירע של הכותבים, יחד עם ניסיונם הצבאי, מספק להם זווית ראייה ייחודית על תופעת המלחמה, ועל המורכבות שבה, בדגש על הבעיות הבין-מדרגיות.

הגם שכל איש מעשה ומחשבה נטוע בסביבתו, במהלך חייהם לא פסחו הכותבים על למידה מעמיתים, על התבוננות בעולם הגדול ובאתגרים השונים שעמדו לפתחם של בעלי בריתה של ישראל. מתוך כך הדוגמאות שנבחרו באו לשפר את הראייה התאורטית שביקשו להציג ולא דווקא סקירה של כל דוגמה אפשרית. כך גם בראש ובראשונה, כיאה לחיילים, ביקשו לתת דוגמה אישית בהסתכלות פנימה כדוגמה המרכזית למערכת הישראלית ולצה"ל.

ברור לכותבים שניסיונם המקצועי וחוויות השירות שלהם אינם מספיקים כדי להציע תיאוריה שלמה ומקיפה לביטחון הלאומי, לארגון הצבאות ולייעודם ולמערכות היחסים המורכבות בין הצבאות לבין הדרגים המדיניים. הכותבים מקווים שהעלאת הנושאים על הכתב כהגות צבאית והרחבת היריעה ההיסטורית, המדינית והצבאית, יעשירו את השיח הביטחוני-לאומי הפנים-ישראלי ואולי אף מעבר לכך, בכל המדרגים, מהדרג הלאומי הבכיר ביותר ועד למפקד והלווחם הנמצאים בקצה המבצעי, שעל כתפיהם מונח יהבה של המדינה. בצניעות ובענווה הנדרשות רואים הכותבים בספר זה החצנה של עניינים מקצועיים צבאיים, והזמנה להמשיך את הדיון הנצרך על הפעלת הכוח. זאת מתוך הבנה שדיוני הפעלת הכוח הם נשמתה ודמה של כל אומה חופשית באשר היא. באי

קיום דיונים אלו, נסתכן בקיפאון מחשבתי ומעשי, ובקושי להגן על עצמנו - כמדינה יהודית ודמוקרטית - כחלק מהאומות המערביות.

ספר זה מאגד את עיקרי מחשבותיהם ולמידתם על הנושאים הנדונים, כפי שהם מבינים אותם. ספר זה אינו מחקר אקדמי, ועל כן אינו מקיף את כל הידע הקיים, ואינו מרובה במובאות מספרי מחקר אחרים. הספר מנתח את המציאות ומפרש אותה כפי שהבינו אותה, וכפי שלמדו ממפקדיהם ומעמיתיהם - בצבא ומחוצה לו, ומשלב בין ידע היסטורי, תיאוריות צבאיות ומשמעויות לצה"ל ולמדינת ישראל.

פרקי הספר נכתבו כמאמרים נפרדים על-ידי הכותבים שצוינו מעלה, וגרסה מאוגדת זו נכתבה על-ידי יעקב בנג'ו ומתניה צחי.

פרק א

תמורות באופי העימותים

בשבת, י' בתשרי תשל"ד, 6 באוקטובר 1973, בצהרי יום הכיפורים, פתחו צבאות ערב - בעיקר צבאות מצרים וסוריה - בהתקפה על מדינת ישראל. ההתקפה כללה תמרון יבשתי, אווירי וימי, פלישה אל שטחה של מדינת ישראל, ועימות בעצימות גבוהה נגד צה"ל. הצבאות התוקפים נשלחו על-ידי ממשלות ריבוניות, שהוציאו לפועל את מדיניותן דרך הפעולות הצבאיות. מיום זה, ולאורך כחודש ימים, התחוללה מלחמה קשה בין צה"ל לצבאות ערב, שמאפייניה הצבאיים דמו למלחמות שחוותה מדינת ישראל קודם לכן - לחימה של צבאות של מדינות הפועלים באורח סדור; לחימה על קרקע, על שטחי אדמה מוגדרים - בעיקר במרחב הגבולות; לחימה, שלפחות במובן הטקטי, יכולה הייתה להסתיים בהכרעה ברורה - למשל, השמדה או כניעה של כוח, או אי יכולתו או אי רצונו של כוח להמשיך להילחם; לחימה שעיקרה היה בשדה הקרב

וברעם התותחים, ולרוב היה קשר ישיר בין התוצאות הטקטיות בשדה הקרב לתוצאות המלחמה האסטרטגיות.

לעומת מלחמה זו, העימותים שאותם חוותה מדינת ישראל בעשרות השנים האחרונות, שונים. העימותים לרוב אינם מתחילים ברגע אחד, אלא מתקיימים לאורך זמן, מתאפיינים בתקופות הסלמה ובתקופות רגיעה, ואולי כלל לא מסתיימים; החיכוכים הישירים אמנם מתרחשים במרחב הגבולות, אך הירי לעורף מביא את הלחימה לשטחים נרחבים במדינת ישראל, ומטשטש את ההבחנה הקלסית בין חזית לעורף; הלחימה אינה רק בין צבאות סדורים, אלא בין צה"ל לבין ארגונים שנושאים מגוון צורות - צבאיות, חצי-צבאיות, אזרחיות ועוד; ללחימה תהודה אסטרטגית רחבה, היא משודרת לכל מקום בעולם, ובכך מאתגרת את ישראל במובנים רבים - מבחינת יחסי חוץ, פוליטיקה פנימית, היבטים כלכליים ועוד, וכן היא משפיעה על תחומי חיים נוספים ומושפעת מהם; ומעבר לכל זאת - הלחימה לרוב לא מסתיימת בהכרעה ברורה או בהסכם ברור, עד כדי כך שייטכן ושבסופה יטענו שני הצדדים לניצחון.

לצד ההבדלים הרבים, יש גם לא מעט קווים מקבילים בין העימותים, החל בחוויית הלוחמים והמפקדים בשדה הקרב - החיכוך ופחד המוות, גילויי הגבורה של הלחימה פנים אל פנים עם האויב - וכלה בכך שהמלחמה היא ביטוי אלים של מדיניות, ומטרתה להביא, בכלים צבאיים, תוצר מדיני נדרש.

ייחודן של התמורות האלו אינו דווקא בהיותן חדשות בעולם, שהרי בתופעת המלחמה, כתופעה היסטורית כלל-עולמית, קשה לחדש, ותופעות רבות הנדמות כחדשות, כמו טשטוש

החזית והעורף, הן תופעות ותיקות שרק לבשו צורה אחרת. אך ייחודן של התמורות האלו במלחמה הוא בכמות הגדולה של השינויים, ובמובהקותם, כלומר בכך שהשינויים אינם תופעה קצרה וחולפת, אלא רבים, בולטים לעין ובעלי השפעה רבה על מעשה המלחמה. מכיוון שכך, ראוי להעמיק בהבנת השינויים, ולהפיק את המשמעויות מכך לפעולותיה של מדינת ישראל, ולהצלחתה.

פרק זה יתאר את התמורות הללו באופי העימותים, בהסתכלות כלל-עולמית רחבה ובראייה היסטורית הממוקדת במדינת ישראל בעימותים שבין היהודים והערבים. בגלל שהמלחמה היא תופעה אנושית ותיקה וכלל-עולמית, הרי שכדי להבין את התמורות שבה נתבונן בה מכמה זוויות, שכל אחת מהן חלקית, אך יחד הן מאפשרות הבנה עמוקה יותר של התמורות. לאורך הפרק יוצעו שלוש זוויות התבוננות היסטוריות: האחת היא לפי התפתחויות טכנולוגיות במהלך המהפכה התעשייתית, וההשפעה שלהן על מעשה המלחמה; השנייה מבחינה בשלוש תקופות מובהקות של יחסי יהודים וערבים באזורנו, מראשית שנות הציונות ועד היום; והשלישית מתארת את כניסתו המסיבית של הנשק המדויק (הנמ"ד) למלחמות, ואת ההשפעה של המהלך הזה על מעשה המלחמה. נוסף על כך, נעמיק בתופעה של ריבוי המלחמות בערים ובמשמעויותיה. השילוב בין ההתבוננויות האלו מאפשר הבנה טובה יותר של תופעת המלחמה כפי שהיא באה לידי ביטוי בתקופתנו, ומאפשר להבין טוב יותר את הבעיות הקיימות בה.

ארבע המהפכות התעשייתיות - סקירה היסטורית ראשונה
 את תולדות ההתקדמות הטכנולוגית של האנושות בעולם נוהגים לתאר דרך המהפכות הגדולות שהובילה האנושות, אלו ששינו את העולם לבלי הכר. נוהגים לדבר על המהפכה החקלאית, שהעבירה את האנושות מחיי נוודות של ציידים-לקטים לחיים של חברות חקלאיות מיושבות; על המהפכה התעשייתית, שהעבירה את העולם מחיים המבוססים על כלכלה חקלאית לחיים המבוססים על תעשייה ועל מכונות; וכיום מדברים על מהפכת המידע, שאותה אנו חווים בדורנו.

עיון מדויק יותר בתולדותיהן של המהפכות מראה שהמהפכות האלו לא היו בנויות מאירועים יחידים כך שהעולם שאחריהם לא דמה לעולם שלפניהם, אלא דווקא מרצף התפתחויות לאורך זמן ניכר, שבסופו ניתן היה לקבוע שהעולם עבר מהפכה. במשך אותו זמן התרחשו כמה וכמה התפתחויות ומהפכות משנה, שכל אחת מהן תרמה חלק לאותה מהפכה גדולה. כך, למשל, מדברים על המהפכה החקלאית הראשונה והשנייה, שהתקיימו בהפרישי זמן של מאות ואלפי שנים ברחבי העולם, שכל אחת מהן שינתה את האנושות בהיבט מסוים, ויחד הן עיצבו את העולם לעולם שניתן לכנות "העולם שאחרי המהפכה החקלאית". באופן דומה, גם המהפכה התעשייתית מורכבת מארבע מהפכות משנה, שיתוארו להלן, שכל אחת מהן שינתה באופן מסוים את העולם. מאחר שספר זה עוסק בתופעת המלחמה ומשמעויותיה, יתמקד הניתוח שלהלן בליבה הטכנולוגית של המהפכות המשנה, ובהשלכות שלהן על מעשה המלחמה, דרך ממדי הלחימה. כלומר, בכל מהפכה מארבע המהפכות התעשייתיות תתואר

המהפכה בהיבט התעשייתי-טכנולוגי, ויפורטו המשמעויות של המהפכה בכל הממדים של המלחמה: היבשה, האוויר, החלל, הים והמידע.² ממדי הלחימה הם כלי תאורטי שמסייע לתאר את תופעת המלחמה ולהבינה, בכך שהם מתארים את המרחבים העיקריים ואת הסביבות העיקריות שבהם מתנהלת המלחמה בפועל.

ממד היבשה הוא המתאר את הלחימה הנעשית על היבשה, מתחת לפני הקרקע וברום האווירי הקרוב לקרקע, על-ידי אנשים ועל-ידי מכונות למיניהן. ממד הלחימה יבשה הוא ממד בעל היסטוריה ותיקה מאוד, כאשר לרוב בני האדם זו התופעה המוכרת והידועה של המלחמה – התנגשות פיזית של אנשים ושל כלי רכב זה בזה על האדמה. ממד היבשה כולל גם את הפגיעה ביבשה מהאוויר או מהים, כמו, למשל, הפצצות אוויריות או הפגזות ימיות, ובוודאי גם ירי המגיע מהיבשה אל היבשה.

ממד הלחימה ים מתאר את הלחימה של אנשים ושל כלי שיט על פני הים, מתחת למים וברום האווירי הקרוב לפני המים. זהו ממד "צעיר" יותר ביחס לממד היבשה, שהרי בני האדם נלחמו בים רק אחרי שהתפתחו יכולות התנועה במים. הלחימה בים כוללת את ההתנגשויות בין כלי שיט למיניהם, בין אם מעל פני המים ובין אם מתחת להם, למשל, בשימוש בצוללות.

ממד האוויר מתאר את הלחימה באוויר, כלומר בין כלי טיס שנועדו לפגוע זה בזה, וממד החלל מתאר את הלחימה

2 יש ויכוח בצבאות העולם באשר לשאלה כמה ממדי לחימה קיימים. בצה"ל נהוג לדבר על כמה ממדים: יבשה, אוויר וחלל, ים ומידע. בצבא האמריקני נוהגים בשנים האחרונות לפצל בין ממד האוויר וממד החלל. להרחבה: אבני היסוד של העשייה הצבאית, אמ"ץ-תוה"ד, יולי 2006, עמ' 91-93.

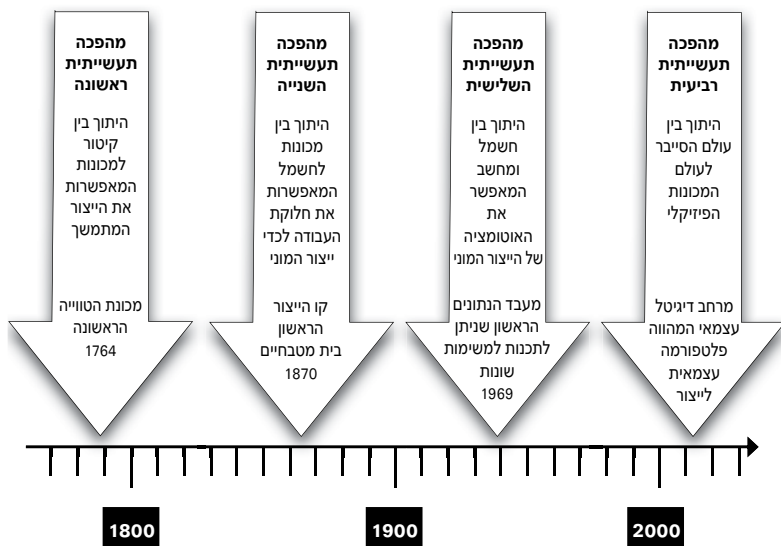
בחלל, בין אנשים וכלים השוהים בחלל. ממדי האוויר והחלל הם ממדים חדשים יחסית בתופעת המלחמה - הלחימה בממד האוויר החלה להתפתח סביב תחילת המאה העשרים, ואילו הלחימה בחלל היא בת עשרות בודדות של שנים.

ממד המידע מתאר את הלחימה המתרחשת במידע, כלומר כל אותן פעולות הנעשות כדי לשתול מידע כוזב אצל היריב או לשלול ממנו מידע נכון, ויחד עם זאת להשיג את המידע הנכון ולהימנע מרכישת מידע שאינו נכון. תכליתה העיקרית של הלחימה בממד המידע היא להטעות את מקבלי ההחלטות או את המערכות הממוכנות בצד השני, בכדי שיתקבלו ההחלטות הלא נכונות, או ההחלטות הנכונות מבחינתנו. הלחימה הזו מגוונת מאוד, ותחתיה נהוג לתאר את לוחמת הסייבר, איסוף המודיעין, הלוחמה הפסיכולוגית, ההונאה וההטעיה למיניהן, לוחמת התודעה, הלוחמה המשפטית, הלוחמה הכלכלית ועוד. הלחימה בממד המידע מעורבת ומשולבת בלחימה בכל הממדים, ומשום כך כל לחימה בכל ממד כוללת בתוכה גם את ממד המידע. מכיוון שממד המידע מקיף תחומי משנה רבים כל כך, ישויך הביטוי ממד המידע בסקירה שלפנינו בעיקר להעברת המידע בין בני האדם בתפקודיהם השונים וללוחמת הסייבר, כאשר שאר הרכיבים של הממד יתוארו בהקשרים אחרים.

מעבר לכך שממד המידע חוצה ממדים, הרי שלמעשה הלחימה היום, בוודאי של צה"ל ושל צבאות מערביים אחרים, משלבת בין כמה ממדים בכל פעולה. למשל, הפעולות בממד היבשה נתמכות על-ידי כלים הפועלים בממדי הים, האוויר או החלל, ומצד שני מתקיימות פעולות ממד היבשה אל האוויר ואל הים, כמו, למשל,

פעולות נגד מטוסים, נגד אוניות או נגד צוללות. כמו כן, רוב צבאות העולם מחולקים לזרועות (או שירותים, services), כפי שאלה מכונים בחלק מהצבאות המערביים) נפרדות הפועלות בממדי הלחימה השונים, ומפני שהלחימה היא לרוב משותפת בין הממדים, נהוג לפעול בצבאות באופן משותף רב-זרועי.

הסקירה תראה כיצד מהפכות המשנה של המהפכה התעשייתית (להלן, המהפכות) חוללו שינויים בממדי הלחימה, וכיצד התעצבה הלחימה באופן שונה לאורך מאות השנים האחרונות, כפועל יוצא של ההשתנות האנושות באותם היבטים.

התרשים והניתוח שלהלן מתארים את ארבע המהפכות כאילו היו תהליכים מכניים סגורים, שהתחילו ברגע מסוים והסתיימו באחר. אך בפועל התהליכים מורכבים הרבה יותר, ובין

המהפכות יש תקופות התאבכות, ורק בניתוח היסטורי ארוך טווח ניתן לדבר על המגמות השונות שהתפתחו לאורך הזמן.

המהפכה התעשייתית הראשונה

החל מאמצע המאה השמונה־עשרה התפתחו שינויים טכנולוגיים, חברתיים וכלכליים באירופה ובארצות־הברית, שינויים שלימים יכנונו "הגל הראשון של המהפכה התעשייתית". עיקרה של המהפכה היה החלפת החקלאות והכלכלה החקלאית במיכון, בתיעוש, ובכלכלה המבוססת עליהם, כלומר הכנסת המכונות כיסודות המבנה הכלכלי של החברה.

מיצוי הפחם והמצאת מנוע הקיטור יצרו סוג חדש של אנרגיה ושל מיצוי אנרגיה, שהיו אבן הראשה בהאצת הכלכלה המודרנית, ובקירובה לאופן שבו אנו מכירים אותה כיום. מנוע הקיטור, שאפשר תחבורת רכבות מהירה ביבשה ותנועת אוניות גדולות בים; היכולת לייצר ולעצב פלדה בכמויות גדולות ולנצלה לשימושים שונים; היכולת להניע בכוח הקיטור מגוון מכונות תעשייתיות, באופן שלראשונה אינו תלוי בשרירי אדם או בהמה - כל אלה אפשרו תעשייה ופעולה אנושית בסדרי גודל ואיכות גדולים משהיו אי־פעם. התפתחויות אלו שינו בהדרגה את האנושות, את כלכלתה ואת המבנה החברתי שלה, ואפשרו לעצב מחדש את המרחב האנושי, דבר שבא לידי ביטוי במפעלים הראשונים ובערים התעשייתיות הראשונות שהחלו להיבנות בעקבות המהפכה, שהיו מהמעצבים העיקריים למפעלים ולערים כפי שאנו מכירים אותם כיום.

המהפכה התעשייתית, על כל המצאותיה, התאפשרה בזכות

מחקרים מגוונים והון כלכלי שתמך בהם, ובזכות יכולת הייצור המאורגנת שהיא יצרה. המחקרים היו מבוססים על תיאוריות ועל מודלים כלכליים, ארגוניים ותעשייתיים, שנחזו על-ידי טיילור ופורד, ואשר הביאו להקמתם של המפעלים הגדולים ושל הערים התעשייתיות הגדולות באירופה ובאמריקה.

השלב הראשון של המהפכה התעשייתית, המכונה כאן המהפכה התעשייתית הראשונה, הוא שהביא לעולם המלחמה את הנשק החם ואת התחמושת התקניים, המיוצרים בייצור המוני ותעשייתי, והוא שאפשר את קיום צבאות ההמונים, הלוחמים בממד היבשה: הרגלים החמושים בנשק חם ומוזנים בלוגיסטיקה באופן תקני ואחיד המבוסס על התעשייה המתפתחת. המהפכה הביאה לממד הלחימה הימי את ספינות הקיטור, הבנויות בדפוסים אחידים, והחמושות בכלי נשק תקניים.

למעשה נוכל להגדיר את המהפכה הצבאית הזו כתיעוש של הלחימה בממדי הלחימה היבשה והים. המונח תיעוש בהקשר זה משמעותו הגדלה משמעותית של כמות הכלים שהביאה המהפכה הזו לשדה הקרב, ובשיטתיות וברגולציה על הייצור ועל השימוש בהם. כלומר, המהפכה הביאה לתיעוש הלחימה ביבשה בכך שהביאה לשדה הקרב לא רק כמה אמצעי לחימה לשימוש ייחודי ו"בוטיקי", אלא הביאה מסות של כלי נשק. מעבר לכך, המסות האלה - תכנון, ייצור, שינוע, קביעת התקנים לאופן השימוש בהן (תורות לחימה וטכניקות קרביות), ההדרכה לשימושן, בניית מערך תמיכה לתיקונים ולשיפורים, ואף תכנון הגריטה שלהן והחלפתן בכלים חדשים - כל אלו מכונים כאן תיעוש הלחימה בממד המדובר.

המלחמות הממחישות את המהפכות האלה הן מלחמות נפוליאון ואויביו, שהשכילו לנצל את התעשייה לגיוס, לחימוש ולהנעת צבאות המונים. הגיוס ההמוני והחימוש התאפשרו בזכות מיכון ייצור הנשק והתחמושת, וכן שימור מזון באופן מסיבי ותעשיית הניוד המהיר התאפשר בזכות רכבות הקיטור ומסילות הברזל שחצו מרחבים ניכרים באירופה. המהפכה התעשייתית, אם כן, תרמה לעולם המלחמה את פריצת הדרך שאפשרה לתעש את ממדי הלחימה היבשה והים, על-ידי רתימת המיכון החדש לניוד ביבשה ובים, ולייצור המוני של הנשק התקני.

המהפכה התעשייתית השנייה

כמאה שנים מאוחר יותר, לקראת סוף המאה התשע-עשרה, החל הקיטור לפנות את מקומו כחידוש טכנולוגי לטובת החשמל, מנוע הבערה הפנימית והנפט. פיתוחים אלו נרתמו לתעשייה בכלל, והם השפיעו באופן דרמטי על הניוד הפיזי ועל ניוד המידע – תחום שלא טופל במהפכה הראשונה. מהפכה שנייה זו נחשבת עד היום למהפכה התעשייתית הקאלסית, המתוארת כהמוני פועלים העובדים על פסי ייצור אין-סופיים, ומתגוררים בערים תעשייתיות, אפורות ועשונות. אולי יותר מכול, מתוארת מהפכה זו בסרטו של צ'רלי צ'פלין "זמנים מודרניים" משנת 1936, שאמנם זמנו מאוחר יותר, אך הוא מתאר באופן ויזואלי את חוויית העובד בפס הייצור המתוכנן והנשלט באופן כמעט מכאני ולא אנושי.

בתחום הניוד הפיזי, אפשרו מנוע הבערה והנפט להקטין את המנועים ולייעלם, ובכך להרחיב באופן משמעותי את יכולת הניידות ביבשה ובים – במכוניות ובאוניות – להוסיף את הניוד

האוורירי ואף להתחיל ולדמיין את הניוד בחלל. גורמים אלו תרמו תרומה משמעותית לצמצום טווחי הזמן והמרחב, בכך שאפשרו לנייד ממקום למקום בני אדם וחומרים רבים יותר, ולעשות זאת מהר יותר.

בתחום המידע, עד אותה מהפכה היה המידע מועבר בטווחים רחוקים על-ידי שליחים, ובטווחים הקרובים יותר ובשדה הקרב היה עובר באיתות דגלים, בניגון בתופים ובחצוצרות ובמגוון צורות דומות. המצאת החשמל אפשרה את בניית הטלגרף, הטלפון והאלחוט שהפכו את התקשורת האנושית למהירה יותר מאי פעם. המשמעותיות הצבאיות של המהפכה הזו היו בדמות תנועות הטנקים והרכב המשוויין ביבשה, שהביאו לעולם תמרונים יבשתיים במסות ובטווחים שלא נראו לפני כן, ותמרונים מקבילים בים. אך מעבר לכך, המהפכה השנייה הביאה את הפעולה המתועשת באוויר, בדמות אלפי מטוסים הממריאים מהיבשה או מספינה בים, וטסים במבנים מבצעיים לביצוע משימות מבצעיות בכל עומק מרחב הלחימה ורוחבו.

המשמעות בממד המידע היא היכולת של מפקדים לתקשר זה עם זה בקווי טלפון ובאלחוט, ולהעביר מידע ולתאם תיאומים מבצעיים בזמן אמת. יכולת זו קידמה באופן משמעותי גם את התקשורת של המפקדים - בשדה הקרב ובמטות העורפיים - עם הדרגים המדיניים, ובכך אפשרה למדינאים החלטת החלטות כמעט בזמן אמת.

המלחמות המהוות את הדוגמאות למהפכה התעשייתית השנייה נמצאות בטווח הזמן שבין מלחמת האזרחים האמריקנית למלחמת העולם הראשונה והשנייה. למרות קפיצות המדרגה

שביניהן, הן מדגימות את המהפכה התעשייתית השנייה. מלחמת האזרחים האמריקנית היא שהביאה את בשורת התקשורת המהירה בחזית, ובין החזית למנהיגים שבעורף, על-ידי הטלגרף. שתי מלחמות העולם הציגו שימוש נרחב בתוצרי המהפכה השנייה: הטנקים החלו להופיע ככלי מלחמה במלחמת העולם הראשונה, והשתפרו לאין ערוך ככלי תמרון מהיר ועוצמתי במלחמת העולם השנייה; המטוסים שהחלו לצוץ בדגמים קלים במלחמת העולם הראשונה הפכו למפציצים כבדים ולכלי מלחמה ללחימה אווירית בשנייה; אוניות המלחמה, נושאות המטוסים והצוללות הנעות בכוח מנועי הבערה, שהתפתחו לקראת מלחמות אלו ובמהלכן. ומעל לכל זאת - יכולת התקשורת שאפשרה בפועל את התמרונים העמוקים ואת הקישור הכמעט מיידי בין המדינאים למצביאים, ואת יכולתם לקיים שיח רציף בזמן רלוונטי.

בתקופתה של המהפכה הזו, הופיעה אנרגיה חדשה בעולם - האנרגיה הגרעינית. באנרגיה זו נעשה שימוש במלחמת העולם השנייה, והיא הייתה מוטיב מרכזי במלחמה הקרה בין המעצמות, ובמידה רבה אפילו היום. אנרגיה זו מהווה את פסגת המיצוי האנושי של משאבי הטבע ליכולת הרס, שהוכוונה בעיקר לממד היבשה. יחד עם מהפכה זו התפתחה המלחמה על השליטה בחלל, שהחלה עם הקמת תוכניות החלל הלאומיות בארצות-הברית ובברית-המועצות מייד עם תום מלחמת העולם השנייה, ושיאה בשלהי תקופת המהפכה השנייה, עם הנחיתה של אפולו 11 על הירח ב-2 ביולי 1969.

המהפכה התעשייתית השלישית

כמה עשורים מאוחר יותר, במחצית השנייה של המאה העשרים, הופיע סוג חדש של טכנולוגיה, אלקטרונית, הפעם, עם המצאתם של הטרנזיסטור ושל המעבד. גורמים אלה אפשרו את עליית הטלקומוניקציה והמחשבים, ולאחר התפתחויות של שיפור ומזעור הביאו ליכולת של אוטומציה ברמה גבוהה במיוחד הודות לשתי המצאות עיקריות: בקרי לוגיקה אוטומטיים-מתוכנתים (PLC), שהתפתחו לכדי מעבדי המחשבים כפי שאנו מכירים אותם היום, שהם ליבת כוח המחשוב של העידן הנוכחי; ורובוטים לסוגיהם השונים, שהם הרכבה של יכולת המחשוב עם יכולת ביצוע. הרובוטים קיימים במנעד שבין ייעוד לעבוד לציידים של בני האדם ועד כאלו הפועלים באופן עצמאי במגוון תחומים.

בהיבטים טכנולוגיים ומעשיים שיפרה המהפכה בעיקר את ממדי הלחימה שהשתפרו במהפכות הראשונה והשנייה. המהפכה השלישית אפשרה למזער את הטכנולוגיה המשמשת בטנקים ובשאר כלי הלחימה ביבשה, במטוסים ובאוניות, וכך שיפרה באופן משמעותי את יכולת הלחימה בשלושת הממדים האלו. נוסף על כך, בזכות התקשורת הממוחשבת והיעילה יותר, שיפרה מהפכה זו את היכולת של הכוחות לתקשר זה עם זה בזמן אמת, ולסייע זה לזה באופן קרבי.

בממד המידע הפגישה המהפכה את המלחמה עם עולם תקשורת מהיר ומסיבי, המעביר מידע על אודות המלחמה בקצבים מהירים ובספיקה גדולה גם בתוך הצבא וגם אליו וממנו. לראשונה הפכו שדות הקרב למקומות מתוקשרים, והם צולמו ושודרו בכל העולם בזמן אמת.

המלחמה המייצגת את המהפכה השלישית היא מלחמת המפרץ השנייה, בה ראינו בפעם הראשונה יחס הפוך בין המסה הטכנולוגית למסה האנושית בשדה הקרב. כלומר, אחת המשמעויות של המהפכה השלישית הייתה עלייה בכמות אמצעי התקשורת הטכנולוגיים המופעלים בידי הכוחות בשדה הקרב ובמפקדות ביחס לכמות הכוח הלוחם בפועל. משום כך שלוש דיוויזיות של הצבא האמריקני הספיקו כדי להכריע את הצבא העיראקי, כאשר הכוח היבשתי נסמך הסתמכות רבה על הסיוע המגיע מממדי האוויר והים, בזכות תוצאת השיפור הטכנולוגי בממד המידע. משמעות נוספת לממד המידע היא סיקור המלחמה. מלחמה זו הייתה מהמלחמות המסוקרות ביותר, וצוותי טלוויזיה העבירו את המתרחש בשדות הקרב של המדבר העיראקי בשידורים ישירים לבתייהם של מיליוני צופים בכל העולם.

המהפכה התעשייתית הרביעית

כיום אנו בעיצומה של מהפכה תעשייתית רביעית, המהפכה הדיגיטלית, המתרחשת מאמצע המאה הקודמת, ואשר מבוססת על המהפכה השלישית. המהפכה הזו מאופיינת במיזוג טכנולוגיות המטשטש את הקווים בין התחומים הפיזיים, הדיגיטליים והביולוגיים בכל רחבי העולם. ההיקף של שינויים אלה ועומקם מסמנים תיעוש של ממד המידע, והם סימנים של טרנספורמציות לכל תחומי החיים האישיים והציבוריים.

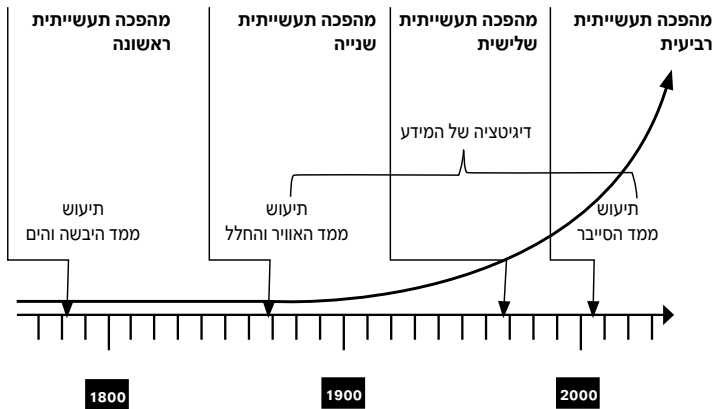
הדיגיטציה מאפשרת שני עניינים מרכזיים, המהווים מהפכה של ממש. הראשון הוא היכולת לבנות עולם וירטואלי חדש המשפיע על העולם הפיזי ומושפע ממנו. יכולת זו נשענת על שפות

תכנות המאפשרות לה להבנות את המציאות הדיגיטלית בצורות שאינן עונות לחוקי הפיזיקה בעולם התלת ממדי האנושי. קווי ייצור פיזיים התחלפו בטכנולוגיות, כגון קוד, ענן, ביג דאטה, בינה מלאכותית, למידת מכונה ועוד. העניין השני הוא צמצום הזמן-מרחב של העולם הפיזי לכדי "זמן אפס". לגיאוגרפיה, כמו גם לזמן התגובה ולהעברת המכונות הווירטואליות ולהזנתן, אין כמעט משמעות לזמן. תופעה זו גרמה להקטנת הזמן-מרחב ולתופעה של "עולם קטן", או "עולם דחוס".

מכל מקום, ההשפעה הגדולה ביותר של המהפכה הרביעית הייתה דחיסת הזמן והמרחב של עולם המלחמה, כפי שעוצבו באלפי שנות לחימה ובשלוש המהפכות התעשייתיות הראשונות. כדי להבין טוב יותר את המשמעות של המהפכה הרביעית, נחזור לתיאור ממדי הלחימה - היבשה, האוויר, החלל, הים והמידע. המהפכה השלישית, כאמור, לא פרצה ממד חדש, אלא שכללה את הפעולה בכל הממדים, שעוצבו בשתי המהפכות הקודמות, ושיפרה את הקישוריות ביניהם. שיפור זה התאפשר בעיקר על-ידי הדיגיטציה והאוטומציה של מכונות המלחמה לסוגיהן השונים, ויכולת התקשורת המהירה והיעילה ביניהן.

המהפכה הרביעית הביאה לשדה הקרב משהו אחר. מהפכה זו יצרה בממד המידע תת-ממד נוסף, ממד הסייבר, והיא מאפשרת בו פעולה משולבת ומתועשת, המשפיעה השפעה של ממש על העולם הפיזי. ייחודיות תיעוש ממד הסייבר נובעת לא רק מהפלטפורמות

שבו, שהן נזוקות³ לסוגיהן השונים או כלי איסוף מתקדמים, הפועלים בתוך הממד עצמו. הייחודיות היא ביכולת של הפעולה בממד עצמו להשפיע על ממדי הלחימה האחרים בעולם הפיזי, ובכך להיות שותף פעיל בלחימה ה"קלסית". נזוקות החודרות למערכות הממוחשבות (תוצרי המהפכה השלישית) של כלי הרכב (תוצרי המהפכה השנייה) ופוגעות בהן; פעולות התקפיות בסייבר המשבשות את פעולתם התקינה של קווי התעופה, או את יכולתם של חימושים מדויקים לפגוע במטרותיהם; כלי איסוף הפוגעים פגיעה של ממש בכלי האיסוף של האויב; מחשבים המפיצים מידע חדשותי כוזב או אמיתי על המלחמה, ומעבירים אותו באופן ממוקד דרך המדיות החברתיות באופן מוטה וכדומה - כל אלו הם דוגמאות המדגימות את העובדה שהפעולה בממד הסייבר פוגעת באופן ממשי במציאות הפיזית בשדה הקרב ובדעת הקהל בכל העולם.

3 נזוקות (Malware) הן תוכנות מחשב זדוניות המתערבות בתפקוד המחשב או פוגעות בפרטיות המשתמשים.

גם כאן, הולך ומתפתח תיעוש של ממד הסייבר, המאפשר להפעיל מסה של פעולות סייבר, המשיגות את התוצאה הרצויה דווקא בגלל הכמות הרבה שלהן, במידה דומה לתיעוש הלחימה. ביבשה על-ידי השימוש במסות של כלי נשק תקיניים וזהים. מעבר לכך, בגלל ייחודה של הפעולה עם מחשבים, התיעוש בממד הסייבר מאפשר גם הקניית עצמאות למחשבים לתקשר בינם לבין עצמם, ואף להפעיל פעולות סייבר נגד מטרות שקבעו המפעילים. גם במקרה זה מאפשר התיעוש להעצים יותר את קצב המבצעים ולהעלות את איכותם.

התוצאה של המהפכה הזו היא דחיסה של הזמן והמרחב הקלסיים של שדה הקרב. בעוד שהמהפכה השלישית אפשרה פעולה מהירה ומדויקת יותר, הרי שהמהפכה הרביעית מאפשרת פעולה בשדה הקרב ובעורף בבת אחת, בכל רמות המלחמה, וביכולת גבוהה, יחסית, של ניבוי התוצאות מהפעולה. המהפכה הרביעית דחסה את הזמן, את המרחב ואת רמות המלחמה לכדי "זמן אפס", והביאה את כל העוסקים במעשה המלחמה לחיות במצב כאוטי ולא יציב.

בעוד ששלוש המהפכות היו מהפכות של ממש למפקדים בשדה הקרב, הרי שלמנהיגים היו המהפכות האלו בבחינת שינויים בכלי הפעולה של צבאותיהם. בעבור האחרונים, ממדי הזמן והמרחב והיחסים ביניהם היו ברורים ומובנים, וההבדל בין המהפכות היה כמעט אך ורק בשאלה כמה זמן ייקח לצלוח את המרחב ולבצע פעולות צבאיות. בתקופות הקודמות, עד המהפכה השלישית, עבור המפקדים הטקטיים היה עולם המלחמה הפיזי עולם מהיר וכאוטי, ואילו עבור האסטרטג

והמדינאי העולם היה יציב יותר. הדבר בא לידי ביטוי בכמות ההחלטות שאותם נדרשו בעלי התפקידים להחליט: המפקדים נדרשו להחלטות רבות ומהירות, ואילו המדינאים נדרשו למעט החלטות, וברוב הזמן חיו בעולם יציב ומאורגן יותר.

ממד הסייבר הולך ומשנה את כל זה. כיוון שיחסי הזמן-מרחב התקצרו לכדי זמן אפס, הרי שהמדינאים מצאו שהפוליטיקה הפכה מהירה יותר, גם הפנימית וגם הבין-לאומית. האסטרטג מצא שהוא נדרש לתכנן מספר רב של אסטרטגיות למצבים שונים, ולהכין עצמו לשינויים רבים תוך כדי המלחמה. אם כן, המדינאי נדרש, יותר מבעבר, להתמודד עם תקשורת ועם מידע שזורמים משדה הקרב ואליו, ולקשר את הפעולה הזו עם הפעולה הפיזית המתרחשת בשדה הקרב. נוסף על כך, גם הדרג האסטרטגי וגם האזרחים בצדדים הלוחמים, עלולים ליפול קורבן למתקפות סייבר המפעילות מניפולציות על המידע שאותו הם צורכים. ההאשמות על הניסיונות הרוסיים להשפיע על תוצאות הבחירות בארצות-הברית ב־2016 מאפשרות לנו לחשוב על מצבים שבהם התקפות סייבר יגרמו להטיה במידע, ויביאו למצב שבו כל הגורמים – חיילים, מפקדים, מנהיגים ואזרחים – יהיו במצבים תודעתיים כאוטיים בדרך קבע.

לסיום הדיון במהפכה הרביעית יש להעיר כי אף שנהוג לכנות את עולם הסייבר כעולם וירטואלי, העובדות מראות תמונה שאינה וירטואלית כלל. נכון הדבר שהעולם הווירטואלי מאפשר שימור מידע שבעבר היה שמור בספריות גדולות בכמה אמצעי זיכרון קטנים, אך גם לעולם הווירטואלי יש אלמנטים פיזיים עצומים בגודלם, החל מתשתיות פיזיות המאפשרות

את העיבוד ואת העברת המידע, וכלה במאות אלפי אנשים בפרויקטים שונים העוסקים בכתיבת שורות הקוד השונות הבונות את העולם הווירטואלי. **המפה הבאה** מתארת את הכבלים התת-מימיים המרשתים את העולם, ומראה את אחד מההיבטים הפיזיקליים המשמעותיים של העולם הווירטואלי. הטבלה הבאה מתארת את עיקרי ההתפתחויות ומהפכות המשנה שנותחו בפרק זה:

המהפכה הראשונה	המהפכה השנייה	המהפכה השלישית	המהפכה הרביעית	
הקישור	מנוע הבערה הפנימי	הטרנזיסטור והמעבד	IOT, תקשורת מחשבים	ההיבט הטכנולוגי-תעשייתי
תיעוש הלחימה בממדי היבשה והים	תיעוש הלחימה בממד האוויר	חיזוק הקישוריות בין הכוחות הלוחמים	תיעוש הסייבר	ההיבט המלחמתי
מלחמות נפוליאון	מלחמת האזרחים האמריקנית ועד מלחמות העולם	מלחמת המפרץ השנייה	מלחמות דורנו	דוגמאות

משמעויות השינויים האלו ינותחו לעומק בסוף הפרק, לאחר שנשלים כמה סקירות היסטוריות נוספות, אך נציין כבר עתה שתי משמעויות מרכזיות, שעולות מסקירת המהפכות הטכנולוגיות: האחת היא שהתיעוש של כל ממדי הלחימה מביא את המלחמה למצב חדש, שבו הכאוטיות שהייתה מנת חלקם העיקרית של הכוחות הטקטיים, הולכת ועולה גם אל המנהיגים ברמה האסטרטגית, מפני שגם הם, וגם העולם

האזרחי שאיתם, עלולים לחוות לחימת סייבר מסוגים שונים שתגרום להם לחוש את תופעות המלחמה על בשרם. הם יחוו את התופעות האלו דרך דיווחים לא אמינים שיגיעו אליהם, דרך השפעה על החלטות שיצטרכו להחליט וכדומה. משמעות נוספת היא הצורך לבנות כלים חדשים, צבאיים ומדיניים, כדי להתמודד עם השינויים שתוארו בסקירה, ואת הכלים הקיימים להתאים לצרכים ההולכים ומתהווים.

שלוש תקופות מובחנות ביחסים הצבאיים בין היהודים לערבים בארץ ישראל בעת החדשה – סקירה היסטורית שנייה
 בחינה היסטורית של מאה השנים האחרונות במזרח התיכון חושפת שלוש תקופות מובחנות ביחסי היהודים והערבים בארץ ישראל. שלוש התקופות הללו מתבטאות בהתארגנות המדינית והצבאית במרחב, ומשקפות את ההתארגנות הבין-לאומית בהקשרי המזרח התיכון, ואת ההשפעה של המעצמות על האזור.

שלוש התקופות המדוברות הן: התקופה הראשונה – מראשית הציונות ועד אמצע מלחמת העצמאות; התקופה השנייה – מאמצע מלחמת העצמאות ועד שנות התשעים של המאה העשרים; התקופה השלישית – משנות התשעים ועד ימינו.

הזמן הנסקר בפסקה זו חופף, ברובו הגדול, לתקופת המהפכה התעשייתית השנייה והלאה. הסקירה תדגיש גורמים שאינם טכנולוגיים-תעשייתיים, אלא תתמקד בהסתכלות דרך שלושה רכיבים, והם: ההתארגנות המדינית, המושפעת מההתארגנות העולמית והשפעתה במזרח התיכון, ההתארגנות הפוליטית הפנימית של הצדדים המתעמתים והאופי הצבאי של העימותים.

כדרכם של מעברים בין תקופות, הם אינם קורים ביום אחד, ויש ביניהם תקופת מעבר עמומות. על כן, אף שהעימות בין צה"ל והולך ומוקם ובין הצבאות הסדירים הערביים החל ביום הפלישה במאי 1948, הרי שלפניו ואחריו הייתה תקופת מעבר שהביאה להבשלת השינוי, ולמעבר בין התקופה הראשונה לשנייה. כך גם המעבר בין התקופה השנייה לשלישית, גם הוא לווה בתקופות מעבר, ויש אף מחלוקת בשאלה מתי בדיוק היה המעבר.

יגאל אלון⁴ ואיתמר רבינוביץ⁵ מצביעים על התקופה שאחרי מלחמת ששת הימים כתקופת המעבר; רופרט סמית⁶ מצביע על העשור שלאחר מכן, כאשר מלחמת יום הכיפורים הייתה המלחמה האחרונה בסגנון התקופה השנייה; ואפשר גם לציין כנקודת המעבר את מלחמת שלום הגליל, שבה פעל צה"ל בפעם האחרונה בתמרון קרקעי מול צבא ערבי⁷, או את מלחמת המפרץ הראשונה, כמלחמה האחרונה החותמת את התקופה השנייה.⁸ מכל מקום, החשיבות אינה בהגדרת תאריך המעבר

4 יגאל אלון, בתחבולות מלחמה, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, התש"ן-1990, עמ' 283-294.

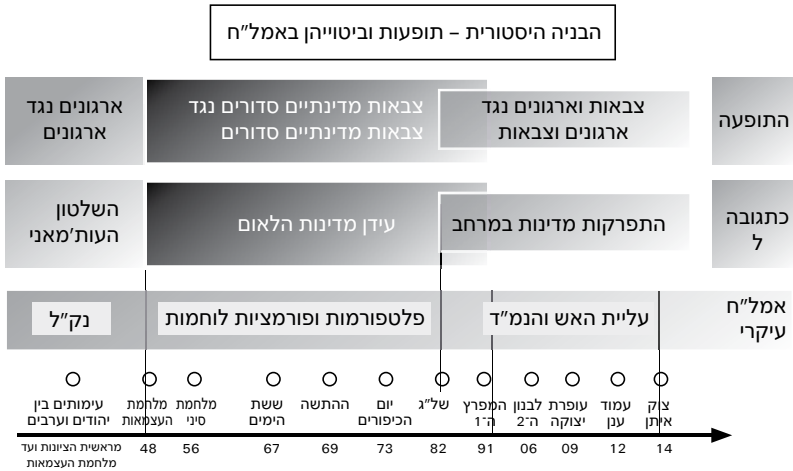
5 איתמר רבינוביץ, האופק מתרחק: ישראל, הערבים והמזרח התיכון 1948-2012, דביר, אור יהודה, התשע"ב-2012, עמ' 18-24.

6 רופרט סמית, התועלת שבכוח: אמנות המלחמה בעידן המודרני, מערכות, תל-אביב, התשע"ג-2013, עמ' 225; וכן דימה אדמסקי, תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית, מודן, בן שמן ומערכות, תל-אביב, התשע"ב-2012, עמ' 17, 158.

7 בני מוריס, קורבנות: תולדות הסכסוך הציוני הערבי 1881-2001, עם עובד, תל-אביב, התשס"ד-2003, עמ' 637-638.

8 אמ"ץ-תוה"ד, השפעת מערכות העזר הממוחשבות לפו"ש על המפקד והמטה, מחלקת תו"ל, תחום הצבאות הזרים, התשע"ב-2012, עמ' 6.

המדויק, אלא בזיהוי התופעות המשתנות, ודרך כך להבחין בין התקופות, ולהבין את המשמעויות מהשינויים. החלוקה ההיסטורית באה לידי ביטוי בגרף שלהלן.

הבנייה היסטורית

התקופה הראשונה, מראשית הציונות ועד מלחמת העצמאות, התאפיינה בלחימה בין ארגונים קטנים וצבאיים-למחצה משני צדדי המתרס. מהצד היהודי היו אלו ארגונים מקומיים, ארגוני השומר ובר-גורא (העשור הראשון והשני של המאה העשרים) שהתפתחו לימים לארגונים ארציים בדמות ההגנה (העשור השלישי והלאה) והמחתרות; ומן הצד השני ניצבו התארגנויות מקומיות של ערבים.⁹

9 על-פי בני מוריס, 1948: תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה, עמ' 40-56. עובד, תל-אביב, התש"ע-2010, עמ' 40-56.

תקופה זו הושפעה ממורשת השלטון העות'מאני, שאמנם הסתיים באמצעה, אבל השפעתו נשארה. השפעתו התבטאה בהיעדר מדינות לאום וצבאות לאומיים, בתנועות הגירה אל המרחב הארץ-ישראלי רבתי ובתוכו, ובהתארגנויות מקומיות סביב נאמנויות שונות. הגם שהצד היהודי היטיב להתארגן סביב מוקד לאומי אחד, למהלך לקח זמן להתפתח, והוא לווה בחבלי לידה ארוכים.¹⁰

התקופה השנייה, ממלחמת העצמאות ועד שנות התשעים של המאה העשרים, התאפיינה בהתנגשויות בין צבאות מאורגנים. בתרשים מכונה המלחמה בתקופה זו "מלחמה בפלטפורמות ובפורמציות לוחמות", שהתבטאו במערכים סדורים ובאמל"ח כבד. זאת מכיוון שהמאפיין הצבאי העיקרי של ההתנגשויות היה בין כוחות מתמרנים המאורגנים באופן סדור, שהתבטאו ביחידות צבאיות. תקופה זו היא פרי ההשפעה המנדטורית באזור; המנדט הבריטי הוביל להתארגנות מדינית, שבמקרים רבים הייתה מלאכותית, אך היא זו שהביאה להקמת הצבאות הסדורים המדינתיים. צבאות אלו לחמו זה בזה בשדות קרב במרחב הגבולות, באמל"ח מתמרן כבד. העימותים הצבאיים של תקופה זו התנהלו כפרי של המהפכה התעשייתית השנייה, והם דמו במאפיינים רבים למלחמות העולם.

התקופה השלישית, משנות התשעים של המאה העשרים ועד ימינו אלה, מאופיינת בערכוב מאפיינים, והיא מתנהלת בין צבאות לארגונים. ערכוב המאפיינים בא לידי ביטוי מצד אחד בחזרה לאיזמים מצידם של ארגונים הפועלים באופן

צבאיי-למחצה או באופן שאינו סדור (למשל, פתח-תנט"ם, חזבאללה בעבר, חמאס), ומצד שני, ניכרות תופעות של מעבר של ארגונים אחרים לצורות התארגנות מאורגנות והיררכיות יותר, וכן אימוץ של דפוסים צבאיים בקרבם (למשל, דאעש בשיא כוחו או חזבאללה בימינו אלה). תקופה זו מכונה בתרשים "מלחמות של צבאות וארגונים נגד ארגונים וצבאות" המבטאת את ההתארגנות השונה של גורמי הכוח - החל מצבאות סדורים, דרך ארגונים שחלקם הולכים ונדרמים לצבאות, ועד התארגנויות סביב מערכים היוצרים איום כלשהו, באופן לא סדור. הלחימה בתקופה זו מאופיינת בעליית האש והנמ"ד (נשק מדויק), כלומר עלייה בשימוש בירי לטווחים רחוקים מאוד, באופן סטטיסטי או מדויק. העלייה בשימוש בכלים אלו היא נחלתם של כל הצדדים הלוחמים, כאשר כל צד מביא לידי ביטוי את יכולתו. איום האש יכול לבוא לידי ביטוי בירי סטטיסטי או מדויק, ואיום הנמ"ד יכול לבוא לידי ביטוי בירי מדויק מאוד לטווחים ארוכים מאוד (של אלפי קילומטרים), בשימוש במתאבדים הממוקדים להגעה לנקודה מסוימת, בשימוש במתקפות סייבר או תודעה הממוקדות לפעולה מסוימת, או אף בהפעלת כוחות מיוחדים המוכוונים להישג מדויק. התארגנות זו משקפת את הטלטלה האזורית ואת התפרקות חלק ממדינות האום שקמו בתקופה השנייה, את התפרקות הסדר העולמי של תקופת המלחמה הקרה ואת ההתחזקות של השפעות מקומיות, דתיות ואתניות, פנימיות וחיצוניות במזרח התיכון. מאפייני העימותים שחווה מדינת ישראל הולכים ונהיים דומים למאפייני המלחמות של

המהפכה התעשייתית הרביעית, בכך שממד המידע בעימות, ובמיוחד הסייבר, הולך ונעשה דומיננטי ובא בו לידי ביטוי במגוון צורות.

הטבלה הבאה מתארת בקצרה את המגמות העיקריות שתוארו בשלוש התקופות:

התקופה הראשונה	התקופה השנייה	התקופה השלישית	
ללא מבנים מדיניים	מדינות לאום, חלקן מלאכותיות	מגוון התארגנויות: ממדינות לאום מושלות ועד מדינות כושלות ושטחים נעדרי משילות	ההתארגנות המדינית
נאמנויות מקומיות עדתיות ושבתיות; תחילת התארגנות יהודית	משילות גבוהה, יחסית, ברוב המדינות	התחזקות נאמנויות מקומיות, עדתיות ושבתיות, לצד מדינות מושלות	ההתארגנות הפוליטית הפנימית
בין ארגונים לארגונים; היהודים מראים סימני התארגנות ראשונים	בעיקר בין צבאות לצבאות, באופן הדומה למלחמות המהפכה השנייה	צבאות נגד צבאות (מב"ם) וצבאות נגד ארגונים ומערכים פונקציונאליים נושאים	האופי הצבאי של העימותים

לאחר הסקירה הקצרה על שלוש התקופות, נפנה כעת להעמיק במאפיינים של התקופות. נפתח תחילה בתקופה השנייה, בגלל שונותה וייחודה.

התקופה השנייה

בחרנו לפתוח את הדיון בתקופה השנייה דווקא, מפני שהיא שונה מהותית משתי התקופות שלפניה ושאחריה.

מבחינת ההתארגנות המדינית הכללית, זוהי התקופה שבה מעוצב המזרח התיכון בידי המעצמות העולמיות, והוא הולך ומתהווה למדינות לאום, חלקן מלאכותיות, הבונות כוחות צבאיים סדורים, כחלק מהותי מהיותן מדינות. מדינת ישראל אינה יוצאת מכלל זה. בתקופה זו היא מתארגנת כישות מדינית ומקימה את צבאה מול האוימים שהיא מזהה.

מבחינת ההתארגנות הפוליטית הפנימית, מאופיינת התקופה בהתבססות משטרים בעלי משילות גבוהה, באופן יחסי, על הטריטוריה שלהם, למרות השונות החברתית הגבוהה הקיימת בתוכם מבחינה עדתית ותרבותית. משטרים אלו הצליחו לרתום, בצורה טובה יחסית, את המשאבים הלאומיים שלהם למערכות והובילו את צבאותיהם לכמה מלחמות סדורות ולהתנגשויות צבאיות נגד מדינת ישראל. הגם שבתקופה זו הפעילו מדינות ערב כוחות טרור וגרילה נגד צה"ל ואזרחי ישראל (למשל, פדאיון ממצרים ומירדן, טרור מסוריה, הקרבות על המים בשנות השישים), הפעולה הייתה בחסות הצבאות הערביים ודרכם, ומולם, לרוב, פעל צה"ל, כצבאה של מדינת ישראל. מבחינת האופי הצבאי של העימותים, מתבטאת תקופה זו

בלחימה בין צבאות סדורים, המאופיינת כמלחמות המהפכה השנייה. חציה השני של מלחמת העצמאות, החל בפלישת צבאות ערב לישראל במאי 1948, התבטאה בלחימה של צה"ל ההולך ונבנה, נגד צבאותיהם של מצרים, ירדן (צעל-ידי), סוריה, לבנון, עיראק ועוד חילות משלוח ממדינות ערביות אחרות; מלחמת סיני (1956) הייתה מלחמה בין צבאותיהם של מדינת ישראל, בריטניה וצרפת נגד צבא מצרים; ומלחמות ששת הימים (1967) ויום הכיפורים (1973) התחוללו בין צה"ל לצבאותיהם של מדינות ערב. כך שנוכל לקבוע שעיקר הביטוי הצבאי של הסכסוך בתקופה זו היה בלחימה בין צבאות, המאורגנים במערכים צבאיים סדורים, ואשר משתמשים בפלטפורמות לוחמות מאורגנות וכבדות. הפעלת הכוח הסדורה הזאת מתחילה להשתנות בתקופה שבין מלחמת יום הכיפורים למלחמת שלום הגליל. בתקופה זו משתנים הצבאות אט-אט, בעיקר בתמהיל האמצעים - עליית מאמצי האש וירידת המערכים המתמרנים הסדורים, וכן מתרחשת עלייה חוזרת של הארגונים - כמו חזבאללה וחמאס. יש להדגיש שתקופה זו אינה מסתיימת בפירוק הצבאות, אלא במעברים איטיים לכיוונים אחרים.

אם כן, התקופה השנייה מאופיינת בהתארגנות מדינית של מדינות, שרותמות את משאביהן לקיומו של צבא לאומי סדור ולהפעלתו.

התקופות הראשונה והשלישית

לעומת התקופה השנייה, התקופות הראשונה והשלישית

מאופיינות באופי מדיני שונה, בהתארגנות פוליטית פנימית שונה ובהפעלת כוח שונה.

בתקופות אלו ההתארגנות המדינית הכללית היא של חוסר במבנים מדיניים (בתקופה הראשונה), או ירידה בתפקודן של חלק מהמדינות הריבוניות (בתקופה השלישית). בתקופה הראשונה היה המזרח התיכון נתון לשליטת האימפריה העות'מאנית או תחת מנדט אירופאי, בריטי או צרפתי. בתקופה זו רוב מדינות המרחב עדיין לא התקיימו כמדינות במובן המודרני. בתקופה השלישית אנו עדים לתהליכי התפרקות של חלק מהמדינות סביבנו, שבחלקן מתהווים אזורי שליטה מסוגים שונים, לצד אזורי הפקר שנשלטים באופנים שונים ובצורות שונות זה מזה. אפיון זה משנה גם את ההתארגנות הפוליטית הפנימית של המדינות, כך שלמעשה ההתארגנויות הפנימיות אינן חזקות ויציבות, כפי שהיו בתקופה השנייה.

האופי הצבאי של העימותים הוא ההיבט השלישי שבו אנו רואים הברל בין התקופות. המאפיין העיקרי בהיבט זה הוא בין לחימה של צבאות סדורים זה בזה, למלחמה נגד מערכים פונקציונליים נושאים, הפועלים בהגיונות שאינם דווקא צבאיים קלאסיים. היערכות זו היא ניסיון של ארגונים להתארגן אל מול בעיות טקטיות או אסטרטגיות שבהן הן מבקשים להשיג הישג. מכיוון שהם נעדרים מסורת של צבא הרי שמתאפשר להם למקד את היכולות שלהם להשגת הישג, בין אם אסטרטגי או טקטי, כמו גם לאתגר מרחבים שאינם נמצאים תחת אחריותו של הצבא המסורתי.

בהקשר זה יש להזכיר שלארגונים יש יתרון בכך שהם אינם

כפופים לחוקי המלחמה ולאמנות בין-לאומיות, ומשום כך הם מרשים לעצמם לפעול נגד מטרות אזרחיות. הצבאות של המדינות המערביות דמוקרטיות פועלים ככל האפשר במסגרת החוק, ועל כן הם מוגבלים ביכולתם לפעול מול כל המערכים של האויב.

ההבדלים באופי הצבאי של העימותים ייבחנו לפי חמישה תבחינים מרכזיים: המבנים הארגוניים של האויב, תורות הלחימה, כמות הפלטפורמות הלוחמות ביחס לחיילים, אמל"ח האויב והבעיות שהוא יוצר והמרחב התת-קרקעי.

תבחין ראשון - מבנים ארגוניים: המלחמה נגד הצבאות הסדורים הייתה מול מבנים ארגוניים שהתבטאו במפקדות ובמערכות פיקוד ושליטה (פו"ש) המאורגנות באופן צבאי סדור, כלומר הצבאות פעלו בשרשרת היררכית ברורה, שהחלה מהחייל הפשוט ומפקדו, ועלתה במעלה שרשרת הפיקוד עד המפקדים הבכירים והדרג המדיני. כמו כן סדר הכוחות (סד"כ) היה מתמרן המתבסס על אמל"ח כבד ומתוחכם ביבשה, באוויר או בים ועל כוח אדם ממושמע שעבר הכשרה אחודה וסדורה.

לעומת זאת, המלחמה נגד הכוחות הבלתי סדורים מטשטשת מבנים אלו. הפו"ש בארגונים המבוזרים שונה מהפו"ש הצבאי, והוא רופף ומטושטש ביחס אליו. כלומר, בעוד שצבאות פועלים במשמעת צבאית ובהיררכיה סדורה, הרי שבארגונים המדוברים המשמעת הדוקה פחות, וחופש הפעולה עשוי להיות גבוה יותר. לוחמי האויב אינם מצוידים באמל"ח כבד ומתוחכם, אינם פרוסים במערכים צבאיים גיאוגרפיים ברורים, הכשרתם הצבאית אינה אחודה, ולרוב בסיסית בלבד, המשמעת שלהם רופפת, הם אינם מובחנים בסימני זיהוי צבאיים כמו

מדים ודרגות, וגם אם כן - הם יכולים להיפטר מהם במהירות ולהיטמע בקרב האוכלוסייה האזרחית.

השתקפות אחת של תבחין זה, באשר ללוחמי האויב, היא הדרך הצבאית לזיהוי האויב. בעבר, בגלל השימוש באמל"ח הכבד ובמבנים הסדורים, הכלים העיקריים לזיהוי האויב היו המשקפות לסוגיהן. דרך המשקפת אפשר היה לזהות את האויב ואת היערכותו, ועל-פי התמונה שהצטיירה, אפילו להעריך מהן כוונותיו להמשך. לעומת זאת, כיום, למשקפת בשדה הקרב משמעות אחרת, כמעט טכנית, מפני שמערכי האויב נסתרים, לוחמיו לרוב נעדרים סימני זיהוי צבאיים, והוא אינו מאורגן במערכים סדורים. משום כך כיום אנו נדרשים לאמצעי גילוי שונים ומתקדמים יותר, ואף למערכות עזר דיגיטליות להצגת תמונת היערכות האויב.

תבחין שני - תורות לחימה: צבאות סדורים פועלים לפי תורות צבאיות והגיונות צבאיים סדורים, מערכיים או מזרחיים, ואילו הכוחות הבלתי סדורים פועלים בהגיונות אחרים. להבדל זה משמעות רבה להפעלת הכוח. המלחמה בצבאות אפשרה לכוחותינו לפתח תפיסות מבצעיות - כמו, למשל, הכרעה צבאית טקטית באמצעות פגיעה בפו"ש או בעתודות - ולאורך לפתח שיטות לחימה ואמל"ח מתאימים. כלומר, כאשר צבא מכיר את שיטות הפעולה ואת דפוסי הפעולה של הצבא היריב, הוא יכול להתארגן לפעולה נגדו, כדי לנטרל את עוצמתו. למשל, צבאות פועלים בפו"ש סדור, על כן פגיעה בפו"ש, כלומר במפקדים ובמפקדות, על-פי רוב, היא פגיעה אנושה בצבא. בדומה לכך, פגיעה בעתודות הצבאיות יכולה להסב נזק

משמעותי לצבא, מפני שהיא משבשת את תוכנית הפעולה שלו. לעומת זאת, במלחמה בארגונים מבוזרים הפועלים בהיגיון אחר, הפגיעה בפו"ש ובבכירים כלל אינה מבטיחה את נטרול הכוח הלוחם, מפני שארגונים אלו יכולים להמשיך ולהילחם גם ללא קבלת פקודות קבועות, וגם ללא שרשרת פיקוד פעילה. גם בהיבטי האמל"ח (אם הוא מובחן) מציבים הארגונים אתגר לצבאות, מפני שלרוב, האמל"ח שלהם זול וקל להחלפה אם הוא מושמד, בשונה מטנקים ומתותחים, שהם יקרים, מורכבים לתיקון וקשה להחליפם במקרה פגיעה. כך גם לגבי העתודות – מאחר שלא תמיד ברור מיהן עתודות האויב, הרי שכלל לא ברורה התפוקה מפגיעה בהן, גם אם מזהים אותן. כמו כן, מכיוון שהכוח הבלתי סדור אינו פרוס במערכים גיאוגרפיים, לא ברורה מידת היעילות של כיבוש השטח לצורך הכרעת הצבאית. מצב זה מחייב את כוחותינו לפתח תפיסות חדשות להתמודדות עם האויב המבוזר.

ולסיום, מונחים קלסיים צבאיים של הכרעה ושל הרתעה מול ארגונים אלו אינם ברורים, והם יוצרים אתגר להפעלת הכוח בצה"ל ובצבאות מערכיים אחרים.¹¹

תבחין שלישי – כמות הפלטפורמות ביחס לכמות הלוחמים:
כיוון שהצבאות הסדורים היו תלויים באמל"ח כבד, מתוחכם ובעל חתימה גבוהה – טנקים, אוניות קרב או מטוסים – כמות

11 עצם העובדה שמסמכי אסטרטגיית צה"ל צריכים לעסוק בהגדרת הניצחון וההכרעה, מראה על האתגר בהתאמת מונחי הבסיס הצבאיים למציאות הנוכחית. לשכת הרמטכ"ל. אסטרטגיית צה"ל, גרסת בלמ"ס, 2015 ו-2018.

הפלטפורמות הלוחמות היה נמוך מכמות הלוחמים, היכולת לאתרם הייתה טובה והיכולת להחליפן תוך כדי המלחמה, לאחר שהושמדו, הייתה נמוכה. לא זו אף זו, האמל"ח המתוחכם הצריך יכולות לוגיסטיקה ניכרות, עובדה המעמיסה על סדר הכוחות הצבאי חיילים רבים שאינם משתתפים בפועל בלחימה, אלא תומכים אותה בצורות שונות - כך שלא כל החיילים משתתפים בפועל בלחימה.

לעומת זאת, המלחמה בכוחות בלתי סדורים מאופיינת בכך שכל פעיל מצויד באמל"ח זול, פשוט ונייד, ובמקרים רבים אפשר להחליף הן את החייל והן את האמל"ח. מכאן נובע שכוח שאינו סדור מחזיק עוצמת לחימה פוטנציאלית מרבית גדולה יותר מאשר כוח צבאי סדור באותו סדר גודל, מכיוון שכל פעיל הוא לוחם פוטנציאלי. עם זאת, אנו משתמשים במונח עוצמה פוטנציאלית, מפני שמסגרות הפר"ש והמשמעת הרופפת מצמצמות את יכולת הארגון למצות את כוחו. ובנוסף לכך, ברור שהיכולות הטכנולוגיות של הצבאות הסדורים מעניקות להם עוצמה ויכולת מימוש מעשית גבוהה יותר.

הכוח הבלתי סדור מתאפיין בכוחות בחתימה נמוכה יותר מאשר הכוח הצבאי הסדור המקביל. מכאן, שכדי להשיג הישגים צבאיים מול ארגונים בלתי סדורים באמצעות שחיקה, יש להרוג פעילים רבים, הגם שאותם אפשר להחליף במהירות רבה יחסית, ואין די בהשמדת מספר קטן יחסית של פלטפורמות בעלות חתימה גבוהה.

נוסף על כך, המהפכה הרביעית, שהביאה את לחימת הסייבר, מאפשרת לאזרחים הנמצאים בכל רחבי כדור הארץ להשתתף

באופן פעיל בלחימה, דרך התקפות סייבר למיניהן. אפשרות זו מעלה את הערך הסגולי של כל אדם, והופכת אותו ללוחם פוטנציאלי שיכול להסב נזק עצום.

תבחין רביעי - אמל"ח האויב והבעיות שהוא יוצר:

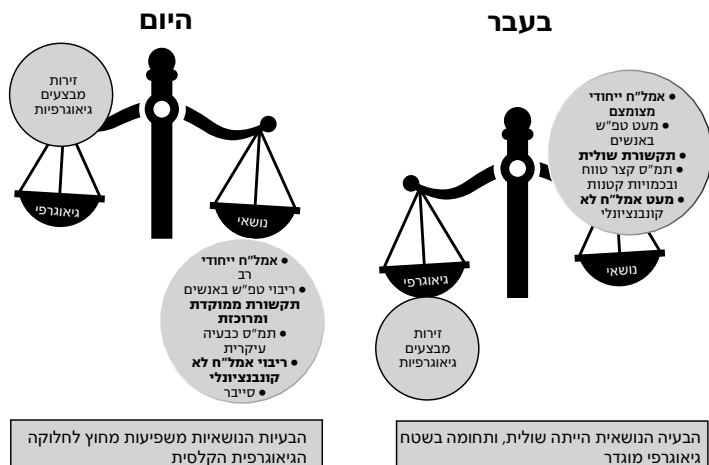
התקופה השלישית הביאה עימה שינוי באמל"ח האויב ובבעיות שהוא יוצר. בתקופה השנייה היו הפלטפורמות הכבדות והמתוחכמות מבחינה טכנולוגית עיקר עוצמת הכוח הצבאי, ומשום כך היו גם אתגר העיקרי לצה"ל. טווח פגיעתן של הפלטפורמות הללו היה קצר, יחסית, מתוחם לאזור הגיאוגרפי המוגדר של שדה הקרב, שלרוב היה רחוק מהמרחבים המיושבים של שני הצדדים, והוא הוכוון בעיקר כלפי הכוחות הצבאיים של היריב ולא כלפי אזרחים. גם כאשר היו אתגרים אחרים, בעלי השפעה לטווח רחוק יותר, כמו נשק תלול מסלול וארוך טווח לסוגיו, הם היו שוליים ביחס לאיום העיקרי שנבע מהפלטפורמות המתמרנות.

למשל, האיום העיקרי על מרחב פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים היה הדיוויזיות המתמרנות של צבא מצרים. איום זה היה מוגבל למרחב הלחימה הפיקודי ולטווח הירי של התותחים, ואולי אף של המטוסים. איום התמ"ס מצבא מצרים היה מצומצם (סד"כ נמוך של טילי סקאד), ולא הופעל לכיוון העורף. האיום נגד העורף הישראלי, כמו שהיה במלחמת ששת הימים, נבע מכיבוש פיזי של שטחי ישראל על-ידי עוצבות האויב, או ממטוסי ההפצצה ארוכי הטווח שלו. לעומת זאת, כיום אתגר התמרון הגיאוגרפי של כוחות צה"ל צומצם, אך האיומים האחרים, כמו התמ"ס לסוגיו, הסייבר הפועל ללא

גבולות פיזיים, הכטב"מים ההולכים ונעשים מדויקים, איומי כיבוש שטח מתוחם, חדירה ליישובים ועוד, הולכים ומתגברים. נוסף על כך, טווח הפגיעה של איומים אלו גדל באופן ניכר, כך שאיומים טקטיים מהדרום (רצועת עזה וסיני) ומהצפון (חזבאללה וסוריה) מאיימים על כל שטח מדינת ישראל, והופכים לבעיות אסטרטגיות. כך שלמעשה, במובן אמל"ח האויב והבעיות שהוא יוצר, יש מעבר מאיומים שהם גיאוגרפיים ומקומיים במהותם, לאיומים הפורצים את גבולות המרחב הפיזי, מגיעים לטווחים רחוקים מאוד, או אף אינם מוגבלים כלל במרחב, כמו הסב"ר או התודעה.

התרשים שלהלן מדגים את ההבדל בין שתי התקופות בהיבטי האמל"ח. בתקופה השנייה הבעיות הצבאיות היו תחומות במרחב גיאוגרפי ברור (צבא של מדינה מסוימת המאיים בפלישה או על יישובי הגבול), והבעיות הנושאיות שהוא יצר היו נמוכות (יחידות ספורות של טילי קרקע-קרקע, למשל). לעומת זאת, בתקופה השלישית הגם שהבעיות שוכנות בעיקרן במרחב גיאוגרפי (ארגון טרור הפועל ממרחב מסוים), האיומים שנוצרים באים לידי ביטוי לכל אורכה של מדינת ישראל (למשל בירי לכל הארץ), ואף מעבר לכך (התקפות סייבר, נזקים תודעתיים). התרשים מבטא את המשקולות השונים שיש לאיומים הנושאים לעומת הגיאוגרפיים:¹²

12 טפ"ש - טיפול שלילי בכלל ההיבטים. מהיבטים תודעתיים (פגיעה באמינות) ועד לפיזיים (הרג).

עליית האיומים הנושאים ביחס לאיומים הגיאוגרפיים
 המשמעות של עליית האיומים הנושאים על פני האיומים הגיאוגרפיים היא שכיום האיומים המבצעיים של האויב פורצים את גבולות הלחימה שהיו מקובלים בעבר, הן במרחב והן ברמות המלחמה (הרמה הטקטית, הרמה האסטרטגית או רמת האסטרטגיה-רבתי, שהיא הרמה המדינית). כלומר האיומים הנושאים הנובעים מאמצעים טקטיים מאיימים על כל שטחה של מדינת ישראל ולכן הם מאתגרים ביתר קלות את רמת האסטרטגיה-רבתי. סימן ראשון לכך אפשר לראות בירי לכיוון תל-אביב במלחמת המפרץ הראשונה. במלחמה זו, מספר קטן יחסית של טילי קרקע-קרקע שנורו למרכז הארץ אתגר את העורף הישראלי, גרם לתנועת אוכלוסייה (בעיקר מהמרכז) ושיתק כמה רכיבים במשק הישראלי.¹³ עוד דוגמה לכך

13 בעקבות הירי הוטו כוחות אמריקניים לפעולה באזורי H-1 ו H-2.

היא שבמערכות האחרונות שניהלה ישראל, הירי על העורף (והיעדר מענה שפתר את הבעיה לחלוטין), למרות נזקיו הנמוכים, העצים מתחים פנימיים הנוגעים לממשלה ולעומד בראשה. בהיבטים אחרים, פעולות צה"ל, בעיקר בערים ובמרחבים הבנויים ברצועת עזה, יצרו תהודות אסטרטגיות בלתי צפויות שאָתגרו את ישראל ופגעו בלגיטימציה שלה להפעיל כוח.

משום כך, האיומים הנושאים הפכו לזירת מבצעים בפני עצמה, הגם שאינם מתוחמים למרחב גיאוגרפי אחד. משמעות הדבר היא שיש לראות באיומים הנושאים זירה עצמאית.¹⁴

תבחין חמישי – המרחב התת־קרקעי: עוד היבט צבאי־טקטי שהולך ומתפתח במרחב ומשפיע באופן אסטרטגי, הוא חזרת המרחב התת־קרקעי להיות מרחב לחימה. לחימה תת־קרקעית אינה חדשה בעולם או באזורנו, וודאי שלא הומצאה בידי חמאס או חזבאללה, אך חזרתה לשימוש טקטי והאופן שבו משתמשים בה אויבינו משפיעה במובנים אסטרטגיים. השפעה אחת היא האַתגור של כלי התקיפה והמודיעין האוויריים שלנו, דבר המחייב מהלכים קרקעיים לטיפול במרחב התת־הקרקעי, למשל, להפעיל כוחות יבשה בלחימה, על כל הסיכונים של הפעלה זו. מאחר שבמקרים מסוימים מרחב הלחימה התת־קרקעי נמצא בערים ובמרחבים הבנויים, הרי שנוצר עוד אתגר

14 באופן דומה לכך, המושג "לחימה באנשים" (Human Terrain) מקביל ואף מחליף את המושג "לחימה בשטח".

אסטרטגי, הקשור בפעולה במרחב עירוני צפוף.
 הטבלה הבאה מסכמת את ההבדלים בין התקופה השנייה לשלישית, לפי ההיבטים שתוארו לעיל:

התקופה השלישית	התקופה השנייה		
התפרקות חלק מהמדינות, עליית הנאמנויות הערתיות, השבטיות והדתיות	מדינות לאום וצבאותיהן	התארגנות מדינית	
מדינות כושלות, התפתחות אזורי ספר במשילות חלשה, לצד המשך קיום מדינות ריבוניות חזקות	שלטון ריכוזי חזק, באופן יחסי	התארגנות פוליטית פנימית	
צבאות וארגונים, הפועלים באורח סדור ולא סדור	צבאות הפועלים באורח סדור	כללי	
צבאות מסורתיים לצד ארגונים שבהם הפו"ש רופף ולא ברור; סד"כ קל, מצויד באמל"ח זול	מפקדות ופו"ש צבאי סדור; סד"כ מתמרן כבד	מבנים ארגוניים	
עירוב הגינות	תורות צבאיות והגינות צבאיים ברורים	תורות לחימה	
כמות האנשים דומה לכמות הלוחמים ולכמות הבעיות	כמות הפלטפורמות נמוכה מכמות האנשים	כמות פלטפורמות מבצעיות ביחס לאנשים	מאפיינים צבאיים
אמל"ח ארוך טווח, מסוגים שונים (תמ"ס, סב"ר, כטב"מים, כיבוש שטח מתוחם וחדירה ליישובים); אמצעים טקטיים הופכים לבעיות אסטרטגיות	אמל"ח עיקרי קצר טווח המיועד לפגוע בצבא; הבעיות מאורגנות גיאוגרפית	אמל"ח האויב והבעיות שהוא יוצר	
התגברות השימוש במרחב התת-קרקעי, בייחוד במרחב העירוני	שימוש מצומצם	המרחב התת-קרקעי	

אם כן, הסקירה ההיסטורית של מאפייני העימות הפוליטי-מדיני והצבאי בין מדינת ישראל לאויבותיה, חושפת הבדלים משמעותיים בין שלוש תקופות מובחנות, שמשמעם הצבאי הוא שינוי מאיומים צבאיים עיקריים של צבאות סדורים הלוחמים זה בזה, לאיומים הנושאים אופי מגוון, המקשה על צבאות הפועלים באורח סדור להתמודד איתם.

כאשר קושרים את המסקנות האלה למהפכות תעשייתיות, הולך ומתחוויר הקשר ביניהן - המהפכה התעשייתית השנייה ותחילתה של השלישית הן אלו שעיצבו את הצבאות המסורתיים במזרח התיכון בכלל ובצה"ל בפרט, ואת האופן שבו הם נלחמו בחצי השני של המאה העשרים. לעומת זאת, המהפכה התעשייתית הרביעית, יחד עם השינויים הפוליטיים והמדיניים שחלו באזורנו, הלכו ויצרו מודלים ארגוניים המנצלים את הטכנולוגיה החדשה, ומאתגרים בכך את הצבאות הקיימים. הבנת השינויים מסייעת להבנת הצורך בשינוי התיאוריה של הפעלת הכוח, והכלים למימושה.

כעת נפנה להעמדה היסטורית אחרת, מנקודת המבט של המהפכות התעשייתיות, המאפשרת זווית הסתכלות אחרת על התופעה, מנקודת המבט של כלי הנשק עצמם המופעלים בלחימה.

הנמ"ד (נשק מדויק) בעולם ובצה"ל - העמדה היסטורית
במשך אלפי שנים של מלחמות הכירה האנושות רק דרך אחת לפתור בעיות צבאיות במרחב גיאוגרפי מסוים - להביא לשם כוחות יבשה. יכולת ההשפעה של הכוח היבשתי נגזרה מטווח

החימוש שהופעל. בעידנים קדומים טווח הנשק היה קצר כל כך, עד שכל בעיה הייתה יכולה להיפתר רק באמצעות נוכחות פיזית של הכוח היבשתי במקום שבו התעוררה הבעיה, ורק באמצעות מגע פיזי ישיר בין לוחמי שני הצדדים. במילים אחרות: הפתרון היחיד היה כיבוש השטח והשמדה, הכנעה או גירוש של האויב שנמצא בו.¹⁵ מציאות זאת לא השתנתה גם כאשר הומצא הנשק החם שהגדיל את טווח החימוש למאות ולאלפי קילומטרים באמצעות מטוסים.

מצב זה החל להשתנות כאשר נכנס לארסנל החימוש הנשק המדויק (נמ"ד) שפעל בזכות שני גורמים: טכנולוגיות דיוק ומודיעין משופר. טכנולוגיית הדיוק מאפשרת להשיג פגיעות מדויקות מאוד עד מטרים בודדים מהנקודה המתוכננת ואף פחות מכך. המודיעין המשופר שכלל את יכולות האיסוף המסורתיות ופיתח חדשות, הביא לשיאים מרשימים את יכולת ניתוח המידע שנאסף, וכתוצאה מכך מספקים גורמי המודיעין מידע רב ומדויק ובזמן אמת. שני הגורמים חוברו בחיבור המכונה "היתוך האש והמודיעין". ההיתוך בין אש לבין מודיעין היה טבעי מכיוון שהם במהותם מערכים עתירי טכנולוגיה המאפשרים, כמעט באופן טבעי, למכן בתוכם וביניהם תהליכים.

הנמ"ד הוא תוצר של המהפכה התעשיתית השלישית, מכיוון שאפשר למזער רכיבים טכנולוגיים של תצפית, ניווט, ניהוג וכיות, לחבר אותם לחימושים שונים, ולהניע אותם - לרוב

15 הגדרה זאת של כיבוש תקפה עד היום בצה"ל (המילון למונחי צה"ל, 256).

באופן עצמאי וממרחק רב - אל עבר מטרה מדויקת. הנמ"ד התפתח בעולם החל מסוף מלחמת העולם השנייה, אבל הגיע למסה קריטית המאפשרת פעולה שלו באופן מסיבי רק בסוף המאה העשרים. בצה"ל החלו להיקלט אמצעי נמ"ד החל משנות השבעים, בתקופה שבה צה"ל לחם בצבאות (כפי שתואר בסקירה הקודמת), והם יועדו ללחימה נגד פלטפורמות לוחמות, בעיקר משוריינות. המעבר לתקופה השלישית (המלחמה בארגונים) הביאה לשינוי הייעוד של הנמ"ד, ולהתאמתו לצרכים המבצעיים של לחימה בארגונים. הסקירה שלפנינו מתארת את התפתחות הנמ"ד, ואת האופן שבו הוא הוטמע בצה"ל.

משפחת הנמ"ד כיום היא מספר גדול מאוד של כלים מדויקים, צבאיים ולא צבאיים, המאורגנים לכדי מערכת משומנת וממוקדת. האמצעי המפורסם ביותר הוא טיל הטומאהוק האמריקני (BGM-109), אשר באחת מגרסאותיו טווחו יכול להגיע ל-2,500 קילומטרים; הוא יכול לשאת עד 1,200 קילוגרמים של חומר נפץ; ורמת דיוקו היא כמו של נווטן GPS.¹⁶

משפחה זו אינה מורכבת אך ורק מפצצות חכמות. התפיסה של השפעה ממוקדת לכל צורתיה התרחבה במשך השנים והפכה לכדי משפחה של כלים מגוונים ביותר. הבולטים שבהם הם: כוחות מיוחדים; מערכות יירוט ממוקדות להגנה מפני טילים על נכסים חיוניים, תשתיות ואף אנשים; דיפלומטיה אישית; לוחמת סב"ר הכוללת הפצת נוזקות מחשב מגוונות מסוגים שונים. משפחת כלי הנשק המדויקים מאפשרת להגיע אל הבעיה

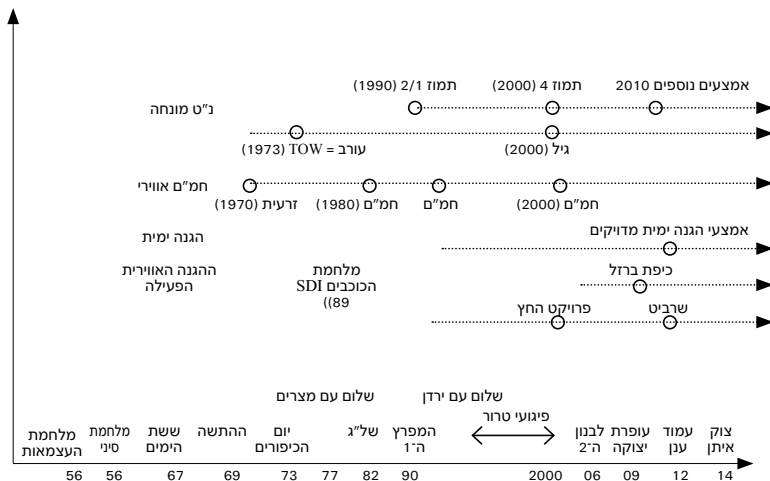
המבצעית מארבע רוחות השמיים בעוצמות משתנות, במהירות מואצת, ולהשיג תוצאות הנראות מוצלחות לא פחות מאלה שמשגיגים כוחות יבשה בעלי מסה גבוהה. בעידן המלחמות החדשות אפשר, לכאורה, להשתמש בכלים צבאיים שהערך הקרבי שלהם גבוה מהמוכר עד כה. כלים אלה מאפשרים להשיג יעדים אסטרטגיים, שהרי התקפה מדויקת ומתוזמנת יכולה להשמיד באחת מערכים עיקריים של האויב שנבנו במשך שנים.¹⁷ לכאורה נוצרה גמישות אסטרטגית רבה יותר בהפעלת הכוח, שנדרשת מאוד בשיח שבין הדרג הצבאי לדרג המדיני. בנקודה זו יש לציין שהנשק המדויק אינו נחלתם הבלעדית של הצבאות. גם מדינות נחשלות, ארגונים חצי־מדינתיים וארגוני טרור שאינם נהנים מתקציבים גבוהים משתמשים במשפחה זו לצורכיהם. ההתקפה על מגדלי התאומים ב־11 בספטמבר 2011 בוצעה על־ידי נשק מדויק בדמות מטוסי נוסעים. מטוסים אלו, על מסתם ועל הדלק שבתוכם, היוו את חומר הנפץ להשמדה ממוקדת של הבניינים. גם מחבל הנושא חגורת נפץ וצועד לעבר יעד מוגדר, מכונית תופת הנהוגה בידי נהג הממוקד בכיוון בניין ידוע, או סירת דיג העמוסה בחומרי נפץ השטה לעבר נכס אסטרטגי זה או אחר בים, משתייכים למשפחת הנשק המדויק. כל האמצעים האלה הם חלק ממשפחת הנמ"ד, מפני שהם מאפשרים להפעיל כוח צבאי ממוקד בהקשר אסטרטגי.

17 דוגמה לכך היא מבצע "משקל סגולי", שבמהלכו השמיד חיל האוויר הישראלי בראשית מלחמת לבנון השנייה (2006) את עיקר מערך הרקטות הכבדות וארוכות הטווח של חזבאללה במבצע שארך פחות משעה.

המדינאים המתחככים יותר עם עולם האילוצים, ולא אנשי הצבא, היו הראשונים לזהות את היוכלה הטמונה בנשק המדויק להשגת הישגים אסטרטגיים. משפחת כלי הנשק המדויקים אפשרה להם דברים שהיו אפשריים פחות בעולם של הכלים הישנים, ובהם: שליטה ישירה בכוח הצבאי בכל הרמות; חיזוי ברמת ודאות גבוהה של סיכויי ההצלחה של כל פעולה, או לכל הפחות יכולת חיזוי סבירה של הנפגעים לכוחותינו, ושל רמת הנזק האגבי בכל הרמות; היכולת להשיג אפקטיביות ממוקדת באמצעות מעט מבצעים ומעט מבצעים; זמינות גבוהה של הכלים מרגע קבלת ההחלטה על הפעולה ועד להשפעתם במרחב והקטנת החיכוך שהיה תופעה מרכזית בעת הפעלת הכוח באמצעות הכלים הישנים.

דוגמה מובהקת לחיבור בין משפחת הכלים המדויקים למקבלי ההחלטות ניתן לראות בתמונה המפורסמת שבה נראה ברק אובמה, נשיא ארצות הברית בשעתו, בשעה שהוא יושב עם בכירי הממשל האמריקני וצופה במבצע שמתרחש אלפי קילומטרים ממקום מושבו. המבצע "חנית נפטון", שהתרחש ב-2 במאי 2011, בוצע על-ידי כוחות מיוחדים שנשלחו להרוג את אוסמה בן לאדן, מנהיג ארגון אל-קעידה, שהיה אחראי על-פיצוץ "מגדלי התאומים" ב-11 בספטמבר 2001.

חלפו כמה עשורים מפיתוח הנשק המדויק הראשון עד שהוא הגיע למסה קריטית המורגשת באופן ממשי בשדה הקרב והמאפשרת לראשי המדינות ולמפקדי הצבאות להפעילו בספיקה גבוהה וכחלופה של ממש לתמרון קרקעי. התרשים שלהלן מראה התפתחות זו בצה"ל:

מהפכת הנמ"ד בראייה היסטורית - מראשית שנות המדינה ועד היום

התרשים מראה את התפתחות הנמ"ד לאורך זמן. לאורך ציר הזמן, משמאל לימין, מצוינים האירועים האלימים העיקריים שחוותה מדינת ישראל - ממלחמת העצמאות ועד מבצע "צוק איתן". בגוף התרשים מוצגים מיזמים מרכזיים בתחום הנמ"ד, ומתוך כך ניכר כיצד הנמ"ד הלך והפך להיות חלק מרכזי ועיקרי מהפעלת הכוח של צה"ל.

למעלה מתוארת התפתחות הנ"ט המונחה, ממשפחת טילי התמוז שפותחו בתחילת שנות התשעים, ועד אמצעים מתקדמים יותר מאותה משפחה, שנכנסו לצה"ל החל מ-2010. כן מתוארת כניסת טילי העורב ומחליפו הגיל, משנות השבעים של המאה העשרים ועד תחילת המאה העשרים ואחת. ההבדל בין סוגי הטילים הוא בפלטפורמות השיגור ובאמצעים הטכנולוגיים,

והצר המשותף שבהם הוא יכולתם לפגוע במטרות של כלי רכ"ם (רכב קרבי משוריין), בבתים או באנשים, באופן נקודתי ומדויק, מטווח רחוק. הקבוצה הבאה מתארת את החמ"ם (חימוש מונחה מדויק)¹⁸ האווירי, קרי חימוש מדויק רב עוצמה (עד מאות קילוגרמים של חומר נפץ) שניתן להטיל ממטוס ולפגוע בדיוק הולך ומשתפר, עד כדי היכולת לפגוע במטרה בדיוק של מטרים ספורים.

הקבוצה שמתחתיה מתארת את ההגנה הימית,¹⁹ כחלק מקבוצת ההגנה הפעילה. הגנה זו כוללת את המיזמים להגנה על ספינות מפני טילים מהחוף או מהים (מפאת הסיווג הם אינם מפורטים בשמותיהם).

את ההתפתחות של הנמ"ד לאורך השנים ניתן לנתח בהתאם לשתי הסקירות ההיסטוריות שתוארו לעיל; מהקמת המדינה ועד תקופת מלחמות ההתשה ויום הכיפורים, בהתאם למהפכה התעשייתית השנייה ולתקופה שבה נלחם צה"ל בעיקר בצבאות אויב, בנה צה"ל את עיקר כוחו ככוח מתמרן, ובאתוס התקפי מובהק. צה"ל לחם ובנה את כוחו בעיקר מול צבאות ערב, כלומר מול צבאות המפעילים פורמציות ופלטפורמות צבאיות, הפועלים באופן סדור, ומיצה את היכולות שפותחו במהפכה התעשייתית השנייה, ושופרו רבות לאחריה – כלי תמרון המבוססים על מנועי בערה פנימית, ועל התקשורת האלחוטית שפותחה.

18 חמ"ם – כינוי מוקדם למונח הרשמי נמ"ד.

19 ראו סקירה על מערכות הגנה מפני טילים שפותחו באופן בלעדי בצה"ל: שאול ברונפלד, "התפתחות בעניינים ימיים – שייטת הסטי"לים", בין הקטבים 14 (דצמבר 2014), עמ' 31-54.

מלחמת ההתשה, שלא אפשרה לצה"ל למצות את כוחות התמרון שלו בשל ריבוי הלוחמה הזעירה, ומלחמת יום הכיפורים, שאתגרה את הטנקים ביבשה (על-ידי טילי הנ"ט) ואת המטוסים באוויר (על-ידי טילי נ"מ) - הציבו סימני שאלה על מעמד הרם של התמרון המשוריין ושל הפעלת כוחות האוויר כפי שהיו. גם מלחמת שלום הגליל העלתה שאלה על יעילותם של הכוחות המתמרנים להשיג את ההישג במלחמות ההולכות ומתהוות נגד ארגונים שאינם פועלים כצבאות סדורים. על רקע זה הייתה מלחמת המפרץ הראשונה חידוש מרענן בחשיבה הצבאית. היא הראתה שאפשר להפעיל נמ"ד ככלי יעיל במסות גדולות, ולהשיג הישג מבצעי מרשים. ההתפתחויות הטכנולוגיות שאת פירותיהן (נ"ט מדויק וחמ"ם אווירי) קלט צה"ל בתקופה זו, תרמו לשינוי נוסף בצה"ל. במהלך שנות השמונים והתשעים, שבהן לא התרחשו מלחמות או מערכות בסדרי הגודל של שתי התקופות הקודמות, הפעיל צה"ל את כוחו בשיטות שונות בכל גזרות העימות - דרום לבנון, יהודה ושומרון וחבל עזה. בתקופה זו הצטייד צה"ל בכמויות גדולות ומשופרות של טילים נגד טנקים ובאמצעי חמ"ם אווירי; הוחל בפיתוח מערכות ההגנה הפעילה; כן החלו להתפתח גדר הביטחון והמרחבים המוגנים (ממ"ד) - כולם אמצעים מדויקים. כל הפיתוחים הללו הם ממשפחת הנמ"ד, אך לקח לצה"ל עוד כמה שנים כדי להפעיל את הכלים האלו במסה מרוכזת במלחמה, באופן שמאתגר את מעמדו של התמרון ככלי המרכזי ללחימה ולהשגת מטרות המלחמה. מתחילת שנות האלפיים ועד ימינו אלה, מפעיל צה"ל את

הנמ"ד כמערכת שלמה. בתקופה זו קיימת בצה"ל מסה קריטית של נמ"ד שממשיך להתפתח ולהתעצם בכמות ובאיכות, ובעזרתו מנהל צה"ל חלק עיקרי מהעימותים שלו. מלחמת לבנון השנייה הייתה המלחמה הראשונה שנוהלה בסגנון זה, אך גם היא נוהלה על-ידי משפחת הנמ"ד רק באופן חלקי, מפני שעדיין לא היו ברשות ישראל וצה"ל מערכי הגנה פעילה ראויים ורלוונטיים,²⁰ וכן חסרו רכיבים אחרים במשפחה, שעדיין חסרים. לעומת מלחמת לבנון השנייה, המערכות בעזה, ובראשן "עמוד ענן" ו"צוק איתן", הן מערכות שבהן צה"ל פעל באופן כמעט מלא, בכלים ממשפחת הנמ"ד - החל מאמצעי התקיפה, דרך ההגנה הפעילה וכלה בתודעה ובדיפלומטיה הממוקדת.²¹ אולם למרות הציפיות הגבוהות, הנמ"ד לא שינה באופן מהותי את תופעת המלחמה, ולא הושגה מהפכה חדשה שהיו מי שציפו לה. הסיבה העיקרית לכך היא משיכה מערכתית לכיווני הנמ"ד, שאמנם מביא יכולת מרשימה חדשה לעולם המלחמה, אך יכולתו להכריע מלחמות ולסיים עימותים לא הוכחה. למצב זה קורא הנדל "עריצות האמצעים" והוא מביא ציטוט מכריע מתוך דבריו של מאו דזה-דונג:

"התיאוריה לפיה 'הנשק מכריע הכול', היא היוצרת גישה

20 ההחלטה על-פיתוח מערכת "כיפת ברזל" התקבלה לאחר מלחמת לבנון השנייה כחלק מלקחיה. מבקר המדינה, תהליך קבלת ההחלטות לפיתוח ולהצטיידות במערכות להגנה אקטיבית כנגד רקטות קרקע-קרקע ורק"ק, דו"ח שנתי 59 לשנת 2008, 2 במרס 2009, 12.

21 התפתחות הנמ"ד לא הייתה נחלתו של צה"ל בלבד, כפי שתואר לעיל בסקירה ההיסטורית.

מכנית לסוגיית המלחמה, כמו גם ראייה סובייקטיבית וחד צדדית שלה. דעתנו הפוכה מזו: אנחנו רואים לא רק כלי נשק, כי אם גם אנשים. כלי נשק הם גורם חשוב במלחמה, אך אינם הגורים המכריע; אנשים, לא עצמים, הם המכריעים. התמודדות אינה רק תחרות של עוצמה צבאית וכלכלית, כי אם גם תחרות של עוצמה ומורל אנושיים. העוצמה הצבאית והכלכלית מופעלת מטבע הדברים על בני אדם".²²

או בצורה מודרנית, כפי שניסח זאת ירגר: "הטיעון על התקיפות המדויקות הוא גרסה מודרנית של ההפצצות האסטרטגיות, והוא דוגמה צבאית עכשווית למוניזם אסטרטגי: ניסיון לראות בתקיפות המדויקות תחליף טכנולוגי מוחלט לפעולה אנושית, המביא את התוצאה האסטרטגית בחיסכון בכוח אדם, בנפגעים ובנזק אגבי. זו יכולה להיות יכולת רבת-עוצמה, אך אינה יכולה להיות הפתרון היחידי לבעיה האסטרטגית. הטכנולוגיה אינה משנה את מהות המלחמה, או את פניה האכזריים בנסיבותיה השונות; הטכנולוגיה היא גורם מאפשר ברמה האסטרטגית, אך אינה תחליף לתפיסה אסטרטגית".²³

אם כן, מהפכת הנמ"ד אמנם הביאה לצה"ל ארסנל חימושים בעל יכולות מרשימות, אך לא הפכה על-פיה את תופעת המלחמה. מהפכה זו התאפשרה בזכות המהפכות התעשייתיות השלישית והרביעית, והתאימה את עצמה לאופן הנוכחי שבו

22 מאו דזה-דונג, כתבים צבאיים נבחרים, עמורים 217-218. מופיע גם אצל מיכאל הנדל, גרולי המחשבה הצבאית הקלסית, מערכות, תל-אביב, 2011, עמ' 40.
Harry R. Yarger. "Strategic Theory for the 21st Century: The 23 Little Book on Big Strategy", February 2006, p. 58.

מעוצב המזרח התיכון. אך למרות תרומתה הרבה למבצעות של צה"ל, היא לא פתרה את הבעיות המבצעיות שمولן ניצבים צבאות מערביים וצה"ל בכללם. המהפכה הזו כן תרמה לחוסר איזון בין גישת ההתשה לתמרון, ולהעדפה גלויה של הפעלת אש מנגד בחסות הגנה, על פני תמרון.

אבחון שינוי המעמד המערכתית-אסטרטגי של העיר

אחרי שלוש הסקירות ההיסטוריות, שתיארו איך השתנתה תופעת המלחמה במאות השנים האחרונות, נתמקד כעת בתחום נוסף שבו השתנתה התופעה - השינוי במשמעותם של הערים בלחימה. הלחימה בערים אינה תופעה חדשה בהיסטוריה של המלחמות, ותמונות הניצחון של מלחמות כוללות לרוב ערים - בין אם ערים מושמדות, ובין אם תמונות של חיילי הצבא המנצח צועדים בהן או מניפים בהן דגלים. עם זאת, במהלך המלחמות התעשייתיות, ובעיקר במלחמותיו של צה"ל, הייתה העדפה להילחם, או לכל הפחות לפתוח את המלחמה, מחוץ לערים. הסיבה לכך היא האפשרות לקיים "מגרש משחקים צבאי" בין המדינות, שלא בערים, יחד עם הרגישות לחיי אדם ולתשתיות העירוניות, ובמילים אחרות - הרצון להימנע מפגיעה בערים. הכניסה לערים, הן של המגן והן של התוקף, הייתה בדרך כלל בלית ברירה - המגן נכנס לעיר כי נדחק לשם, והתוקף נכנס לשם כדי לתקוף את הצבא שהיה בעיר. יתרה מכך, במקרים רבים היה התוקף מעדיף לכתר את העיר ולהרעיב אותה, מאשר להיכנס אליה.

עניין זה הוגדר באופן מפורש בתורות צה"ל:

"בגלל קשיי הלחימה בשטח בנוי מן הרצוי להימנע ככל האפשר מלכבוש ערים מוגנות. מוטב לאגפן, לכתרן ולנסות להביאן לידי כניעה על-ידי תפיסת השטחים השולטים עליהן ועל-ידי מבצעים הפגנתיים, כגון הרעשה מן האוויר, תעמולה וכיו"ב. לעומת זאת, ערים מבוצרות החוסמות צירי תנועה, או הממוקמות בצומתי דרכים חיוניים, שלנפילתן נודעת חשיבות מעשית או מורלית מכרעת, יחייבו את תקיפתן".²⁴

בהקשר של צה"ל, הוא לרוב נלחם רחוק ממרכזי הכובד של אויביו וממרכזי האוכלוסייה שלו, בדרך כלל ערי הבירה וסביבתן. סיני, יהודה ושומרון ורמת הגולן היו אזורים פריפריאליים של מדינות ערב שנלחמו נגד ישראל ואם היו מיושבים – יושבו בדלילות. כדי להגיע למרכזי הכובד של האויב, נדרש צה"ל לעבור דרך כמה מערכי הגנה (בסוריה), או דרך מרחב גיאוגרפי (גדול כסיני או קטן יותר כמו יהודה ושומרון ובקעת הירדן) שבו הוא התנגש עם צבאות האויב, לרוב עד השגת הסדר מדיני. ההסדר המדיני הושג, בעיקר, בגלל האיום הישיר והממשי על ערי הבירה – למשל, במלחמת יום הכיפורים עקב ירי התותחים על דמשק וההגעה לקילומטר ה-101 מקהיר.

כך, למשל, משימתו של צה"ל להפסיק את הירי הארטילרי הירדני על שדה התעופה רמת דוד בתחילת מלחמת ששת הימים, חייבה לכבוש את עמק דותן הסמוך לג'נין, אך כיבוש העיר ג'נין, הגם שהיה חלק מן המשימה הצבאית, לא היה ליבת המשימה – כניסת כוחות צה"ל לג'נין הייתה, ככל הנראה, בכדי להגביר את

24 המטה הכללי, עקד כללי, 1-2. תורת הקרב, כרך א, התשכ"ה-1964, סעיף 123.

הלחץ המדיני על רבת עמון, ולא הייתה קשורה למשימה הצבאית של הוצאת רמת דוד וגוש דן מטווח הירי הירדני.²⁵

בדומה לכך, הכרעת צבא מצרים וכיתור הארמייה השלישית במלחמת יום הכיפורים לא היו קשורים לכיבוש העיר סואץ כעיר (שהייתה בכלל ריקה מתושבים), אלא רק לשם סגירת הכתר על הארמייה השלישית, שהייתה מחוץ לעיר.²⁶ כך שאמנם צה"ל נלחם בכל מלחמותיו בערים, אך לרוב, הערים לא היו במוקד המשימה והלחימה, ואלה היו מחוץ להן.²⁷

כיום, הלחימה מתרחשת כמעט מייד במרכזי ערים, מאחר שצה"ל נמצא ממש על סיפן והן אינן רק מרכזי שלטון ואוכלוסייה, אלא המרחב הצבאי עצמו. במצב כזה, נדרש צה"ל להתמודד מייד עם כל אותן תשתיות אזרחיות המשמשות את הכוח הצבאי - כל כוח צבאי, בין אם סדור ובין אם שאינו סדור - הנמצא במרכזים מיושבים. מעבר לכך, כיום חשיבותן הצבאית של הערים עלתה: התבססותו של האויב בערים הפכה את הלחימה בהן ואת כיבושן לעניין בלתי נמנע, משום כך הפכו כיבוש הערים והלחימה בהן לעיקר המשימה הצבאית. כך מצא עצמו צה"ל נלחם בערים בלבנון החל משנות השבעים,

25 שמעון גולן, מלחמה בשלוש חזיתות, מערכות, תל-אביב, 2007, עמ' 213, 219-218.

26 אלחנן אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, צה"ל - המחלקה להיסטוריה, תל-אביב, התשע"ג-2013, עמ' 506-515.

27 מלחמת העצמאות חריגה מכלל זה, בגלל ריבוי הלחימה בערים, ובהיבטים אלו היא אכן שייכת לתקופה הראשונה, הדומה לתקופה השלישית מבחינת הלחימה בערים.

בגלל כניסתם של המחבלים לערים.

בדומה לכך, משימתו העיקרית של צה"ל בפגיעה בטרור במבצע "חומת מגן" חייבה לחימה באזורים מיושבים ובהם במחנה הפליטים ג'נין במטרה להשמיד את האויב שבו, ופעולה נרחבת בשכם מסיבות דומות. גם בעימותים האחרונים בלבנון ובמצרע עזה היו תקיפות מסיביות של הערים, והייתה אף לחימה קרקעית בהן. נוסף על כך, איננו מתארים לעצמנו כיום לחימה נגד ארגונים שאין בה פעולות התקפיות בערים, בכל ממדי הלחימה.

הסיבה לשינוי במעמד העיר קשורה קשר הדוק לתהליכים שאובחנו בסקירות שלעיל. בעוד שבעבר התארגן האויב בצבאות סדורים, שכוחותיו ומפקדותיו פעלו ללא קשר למיקום גיאוגרפי כלשהו, הרי שהארגונים הולכים ונכנסים לערים, וקובעים בהן את משכנם.²⁸ לתופעה זו כמה סיבות וכמה מאפיינים שיש לעמוד עליהם, וביניהם:

הסתרה ומחסה בפני פעולות הצבאות נגד הארגונים. כניסת הארגונים לעיר מאפשרת להם להסוות את פעילותם ולהגן עליה מפני כלי האיסוף והתקיפה ממשפחת הנמ"ד של הצבאות המערביים – בעיקר האוויריים. הבתים והמרחבים הבנויים בעיר מאפשרים זאת, וכן תשתיות תת־קרקעיות נתונות, כמו מערכות ביוב. נוסף על כך, הפעילות בעיר, בייחוד אם היא מוסווית

28 תופעה זו אינה חדשה בהיסטוריה, ובמידה רבה היא מעין חזרה לנהוג בימי קדם. בהקשר זה אפשר לציין את פעולת הקנאים בירושלים, בירדפת, בגמלא, בביתר ובערים נוספות, במאבקם נגד הרומאים לפני חורבן בית שני.

ונעשית ללא סממנים חיצוניים צבאיים, מאפשרת לארגונים לקיים את פעילותם כמעט בלא הפרעות של הצבא שנגדם.

חיזוק ההשפעה ההדרתית עם האוכלוסייה האזרחית. העיר מאפשרת לארגונים לחזק את השפעתם על האוכלוסייה האזרחית, כמו גם לקבל את תמיכתה או לאכוף אותה בכוח.²⁹ העיר מאפשרת לראשי הארגונים ולנציגיהם להיפגש עם האזרחים באופן ישיר ולהשפיע עליהם, וכן לחזק את מנהיגותם ואת כוחם בקרבם. יתר על כן, בעת התקוממות מאפשרת העיר לארגונים לקבל מימון ואספקה מתושבי העיר וממקורות המימון האחרים בה (בנקים, מוסדות בינ"ל וכדומה), בסתר ובחשאי.

העיר מקנה לארגונים הגנה, בגלל חופש הפעולה המצומצם של הצבאות בפעולה בה. הערים נחשבות, במידה רבה, כמרחבים מוגבלים לפעולה צבאית מבחינת הדין הבין-לאומי. פעולה בעיר עשויה לפגוע בתמיכת דעת הקהל הבין-לאומית בפעולה הצבאית, ובכך להצר את חופש הפעולה הצבאי בה. מצב זה מחזק את העיר כמגנה על הארגונים ועל לוחמיהם, והדבר מעודד את כניסת הארגונים לערים.

לצד אלו, תהליכי עיור נרחבים עוברים על העולם, וגורמים לגידול בגודלן של הערים ולכניסת אוכלוסיות חלשות אל העיר. התהליכים האלה מרחיבים את המרחב הבנוי ומקטינים את "מגרש המשחקים הצבאי" המאפשר לצבאות להילחם מחוץ לערים. למשל,

29 יגיל הנקין, צבא רודזיה ולחימה נגד חתרנות: בחיפוש אחר מצוינות צבאית, עבודה לשם תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, התשס"ט-2009, עמ' 342: "האלימות (של הגרילה נגד אוכלוסייתה, מ"צ) היא הדרך לרחוק אוכלוסייה מאהדה פוליטית גרידא אל תמיכה פעילה [...] או סבילה".

אגן דמשק כיום, בין הגבול ברמת הגולן לעיר דמשק, מיושב כיום ברובו, וכך גם בעזה. השטח שאינו בנוי מצומצם ביותר. נוסף על כך, תהליכי העיור וכניסת אוכלוסיות חלשות אל הערים נותנים לארגונים קרקע אנושית רחבה לגיוס תומכים ולוחמים מקרב האוכלוסיות החלשות בעיר, המחפשים אחר משמעות ופרנסה.

בניית תשתיות צבאיות בתוך הערים

כניסת הארגונים לערים מחייבת את הארגונים לבנות תשתיות צבאיות או צבאית למחצה בתוך העיר. כך נמצא בתוך הערים מחסני אמל"ח, מתקני אימונים, מתקני שיגור תמ"ס, מרפאות צבאיות, מפקדות טקטיות להפעלת הכוח וכדומה. זאת ועוד, כפי שציינו לעיל, תשתיות הארגונים נמצאות בתהליך מעבר למרחבים התת-קרקעיים, הן מסיבות של הסתר ושל מחסה כלפי הצבאות, והן מסיבות מידור כלפי האוכלוסייה האזרחית. תופעת התת-קרקע לא נתגלתה לראשונה במבצע "צוק איתן", והיא אינה ייחודית באזורנו, אך היא הולכת ומתעצמת, ולא מן הנמנע כי בקרוב תשתיות נרחבות של האויב יועתקו למרחבים תת-קרקעיים (מודל של מערכת תת-קרקעית מופיע בהמשך). מכיוון שבעיר יש תשתיות תת-קרקעית מובנית מוכנה, של קווי ניקוז, ביוב ותשתיות נוספות, הרי שההתבססות בעיר מקילה על הארגונים בהיבט זה.

מסיבה זו אנו נדרשים להתמודד עם תשתיות אזרחיות המשמשות גם את כוחותינו הצבאיים של היריב. כך אפשר למצוא מפעלים אזרחיים שבסמיכות אליהם, בתוכם או מתחתם מתקיימת פעילות צבאית ותעשייה צבאית; מוסדות ציבור ובתי

ספר ההופכים למרכזי פיקוד, אימון, אחסנת אמל"ח ובסיסים לשיגורי תמ"ס (ירי תלול מסלול); מערך תחבורה המגויס לשירות הארגונים ושכונות מגורים ההופכות למתחמי לחימה וירי תמ"ס מבוצרים.

עוד מאפיין הקיים בהקשר דומה הוא העירוב והטשטוש בין פעילי הארגונים לאוכלוסייה האזרחית שאינה מעורבת באופן ישיר בלחימה. כניסת הארגונים לערים מאפשרת לחבריהם להסוות את זהותם וכך למנוע הבחנה בינם ובין אוכלוסייה שאינה מעורבת - הן בלחימה והן בשגרה. כך, למשל, אפשר למצוא לוחמי גרילה הפועלים ללא מדים וסמלים צבאיים, ומתחזים בקלות לאזרחים תמימים.

לפיכך, מחד גיסא, כניסת הלחימה לערים מאפשרת לארגונים כר פעולה נוח, המקנה עדיפות לכוח המגן, מקזז את היתרונות היחסיים של הצבאות המערביים, ואף מקשה על פעולותיהם נגדם. מאידך גיסא, הערים הם מרכזי הכובד של הארגונים הצבאיים למחצה, על אחת כמה וכמה אם ארגונים אלה הם הריבון בשטח. מכאן, שפעולה נכונה בערים הנכונות יכולה להוביל לתועלת אסטרטגית רבה ואף מהירה.

אתגר התהודה האסטרטגית של הפעולה בעיר

משמעות נוספת של תופעת ריבוי כניסות המלחמה לערים היא התהודה האסטרטגית המלווה ללחימה בשטחים מיושבים. תהודה זו נובעת מכך שפעולה בערים נחשבת כפעולה שלילית ולא רצויה ביחס למלחמות בשטח פתוח, בגלל הנזקים הנרחבים בערים, הנתפסים לעיתים כנזק אגבי - כלומר אגב

הפגיעה הרצויה באויב, או בגלל הפגיעה בגורמים הנתפסים כבלתי מעורבים או אסורים בפגיעה. הדבר נכון במיוחד כאשר מדובר בערי בירה ובאזורים מיושבים בצפיפות. נוסף על כך, העיר מעלה את הרגישות לטעויות בהפעלת הכוח, יותר מאשר בשדה הקרב הפתוח, מפני שטעויות כאלו עלולות להסב נזקים כבדים לבלתי מעורבים, לכוחותינו, לאזרחים או לתשתיות.

התשתיות במרחב העירוני ואופיו הגיאוגרפי הדרוס, מקילים על אמצעי המדיה ותקשורת ההמונים לצלם את הפעילות הצבאית ולהפיצה בעולם, ובכך לחזק את תהודת הפעולה בעיר. התהודה מתבטאת בפרסום אזורי ועולמי, ולכך יש פוטנציאל להשפעה על דעת הקהל העולמית ועל חופש הפעולה של הצבאות. פוטנציאל זה עלול להשפיע השפעה שלילית על הלגיטימיות של הצבאות להפעיל כוח, על אחת כמה וכמה כאשר מופצות הידיעות על הנזק האגבי, שלעיתים הוא בלתי נמנע. ולא רק זו, הפעולה בעיר יוצרת ללוחמים אתגרים ומצבים קשים מבחינה אתית, והדבר מקשה אף הוא על הפעלת הכוח.

יש לציין שתופעה זו אינה ייחודית לצה"ל, וניתן לראות דגמה טובה לכך בהבדל בין המבצעים האמריקניים בעיראק. המבצע הראשון ב-1991 התנהל ברובו במדבר, עם הפצצות בערים, ואילו כעשור לאחר מכן, ב-2003, התנהל המבצע השני לחלוטין בתוך הערים - בעיקר זכורים הקרבות בפאלוג'ה ובבגדד.

בהקשר הישראלי, העימותים האחרונים של מדינת ישראל הראו שלפעולות צבאיות בערים, ובוודאי להרס נרחב, לפליטים ולאזרחים נפגעים, יש השפעה על המעורבות הבין-

לאומית בסכסוך. לעיתים אנו מעוניינים במעורבות זו, אך לרוב המעורבות מפריעה ללגיטימציה של מדינת ישראל להפעיל כוח, ופוגעת בחופש הפעולה של צה"ל.

לסיכום, העיר הפכה מגורם שבעבר העסיק את צה"ל באופן מצומצם, למרחב הלחימה העיקרי שבו הוא פועל כיום. מאפייניה הייחודיים של העיר, על הקשריה האסטרטגיים הרחבים, מאתגרים את הפעלת הכוח הצבאית, ומחייבים התאמה של הפעלת הכוח ובניינו למציאות הזאת.

התת־קרקע כמערכת מבצעית מורכבת

ניצול התת־קרקע לצרכים מבצעיים מעלה אף יותר את האתגר שבפעולה בערים. **התרשים הבא** מראה מודל מדומיין של מערכת תת־קרקעית ללחימה, שאינו מבוסס על מודיעין ספציפי, אלא על חשיבה כיצד מודל כזה יכול להיראות.

מודל של מערכת תת־קרקעית מורכבת

המודל מניח כי ההתפתחות הטכנולוגית ביכולת לבנות תשתיות בתת־הקרקע, יכולה להביא למצב שבו רוב תשתיות האויב יהיו מתחת לפני הקרקע, באופן שמעצים את האתגר לכוחותינו. מתחת לקרקע ימקם האויב מפעלים ומחסנים, מרפאות ומגורים, מפקדות ועמדות לחימה, וכמובן גם עמדות תמ"ס. למעשה, המרחב התת־קרקעי ישמש לא רק להסתר או לתנועה, אלא יהיה מרכז הכובד התפעולי של הארגונים וכן יהיה מרכז הלחימה.

מערכת מבצעית תת־קרקעית שתימצא מתחת לעיר תהפוך

את המרחב המבצעי למורכב ביותר. שכן לעיתים, כדי להגיע אליו, יהיה צורך לעבור דרך מרחב עירוני אזרחי בלתי מעורב לחלוטין. הקושי לחדור את המרחב האורבני כשלעצמו מוכר לכל העוסקים במלאכה הצבאית ואף המדינית. הצורך לחדור לתת-הקרקע המבצעי יעצים את האתגר המבצעי בכמה היבטים: היבט אחד הוא העלאת הדריסות של המרחב המבצעי, אשר תגרום לכך שכל מרחב נתון יהיה גדול יותר, ייצור בעיות מבצעיות רבות יותר, ויגדיל את כמות המשאבים הנדרשים לטיפול בו ואת הכוחות השונים שיצטרכו לפעול בו. היבט אחר הוא השפעה על התהודה האסטרטגית השלילית שיוצר הטיפול במרחב כזה, זאת בגלל שמורכבות הטיפול במרחב הזה עולה, ולכן יכולים לעלות באופן דומה גם משך זמן הפעולה, וגם הנזק האגבי לגורמים שאינם מעורבים.

סיכום הסקירה ההיסטורית, משמעויות ומסקנות
סקירת המהפכות התעשייתיות, סקירת התקופות ביחסי יהודים וערבים במזרח התיכון, סקירת הנמ"ד וסקירת ההשתנות בלחימה בערים משתלבות זו בזו, מאפשרות לתאר מכמה זוויות את ההשתנות בלחימה בשנים האחרונות, ואת האופי שבו מתנהלים עימותים בימינו אנו. המהפכה התעשייתית השנייה היא זו שעיצבה את צה"ל, וצבאות מערביים נוספים, לאופן שבו הם בנויים ופועלים, אך מעשה הלחימה השתנה, והצבאות נדרשים להתאים את עצמם למצב החדש - תוצאה של התפתחויות טכנולוגיות (המהפכה התעשייתית הרביעית) ושינויים פוליטיים. כסיכום הפרק הזה נתאר כמה תופעות

כמסקנות ביניים, שהן תוצאות של ההשתנות שתוארה.

תופעה ראשונה – ירידת הערך האסטרטגי של הקרקע

התופעה הראשונה הנגזרת מההשתנות היא ירידת הערך הצבאי-אסטרטגי של הקרקע. בתקופות שבהם התמרון הצבאי היה הפעולה הצבאית העיקרית, הייתה לקרקע חשיבות צבאית כבירה, ולעיתים המשימה הצבאית נוסחה במונחים של מרחב. למשל, במלחמת ששת הימים הורה מפקד פיקוד הדרום לכוחות להגיע לתעלת סואץ, ובמלחמת לבנון הראשונה ניתנה הפקודה: "צה"ל ישמיד מחבלים על האוואלי, חצביה [...] ויחבור לנוצרים בכיירות"³⁰.

בתקופה הנוכחית אין זה חשוב להגיע לנקודה מסוימת, זאת אף שעדיין יש לא מעט צבאות, בדגש על הצבאות המזרחיים, המנסים לחדש בתחום זה תחת הגישה המכונה (AAAD Anti Access Area Denial), קרי מניעת גישה לאזור מסוים. תחת גישה זו מפתחים יכולות צבאיות למניעת הגעה של כוחות מאוישים ושאנם כאלה לאזורים מסוימים, ובתוך כך פיתוח אמצעי גילוי וזיהוי ואמצעי השמדה מדויקים ארוכי טווח לטווחים של אלפי קילומטרים. יכולת זו אינה מנת חלקם של הארגונים שמולם מתמודד צה"ל או צבאות מערביים אחרים.³¹ החשיבות הצבאית של הקרקע נובעת רק מהעובדה שהיא המקום שבו נמצאת הבעיה, אך כיבוש הקרקע עצמו אינו חלק מהמשימה הצבאית. למרות זאת יש להדגיש שערכה הטקטי של הקרקע לא השתנה. גם היום, כבימים עברו, כוח

30 פקודות מבצע של"ג, א"צ, 306827382. ההדגשות נוספו.

מבצעי המבקש לבצע פעולה קרקעית על הקרקע צריך להתייחס אליה. כלומר הכוח המבצע יתכנן את הפעולה ויבצעה תוך התחשבות בניתוח הקרקע ובזיהוי השטחים השולטים, שטחי ההשמדה ושטחי המפתח, כך שלמעשה המוסכמות הצבאיות ביחס לקרקע לא השתנו, בדיוק כמו שמזג האוויר עדיין משפיע על כלי טיס באוויר או כלי שיט בים.

את ההבדל בין העבר להווה בחשיבות הקרקע אפשר לנסח דרך האיזונים בהגדרת המשימה של כוחות הקרקע: בעבר הכוחות היו שואלים בעיקר "לאן להגיע או לתמרון", ורק לאחר מכן שואלים "מה לעשות שם". כיום השאלה העיקרית היא "מה צריך לעשות", כלומר באיזו בעיה לטפל, והשאלה המשנית היא לאן יש להגיע, וכיצד להגיע.

תופעה שנייה – שינוי האיזון בין גישות האב: ההתשה והתמרון
השינוי השני הוא מתן עדיפות לפעולה בגישת השחיקה שאותה עושים בעזרת טילים מדויקים ופצצות חכמות, כוחות מיוחדים, מערכות הגנה ועוד, ולא בגישות של תמרון. כדי להבהיר זאת נסביר את שתי הגישות התאורטיות דוקטרינריות להפעלת הכוח הצבאי: גישת ההתשה וגישת התמרון.

התשה או שחיקה³² היא נקיטת פעולות לשם הפחתה הדרגתית של יעילות כוח צבאי. הפחתת היעילות נעשית

32 בצה"ל מכונה גישה זאת שחיקה – אמ"ץ-תוה"ד, תורה בסיסית מבצעים, מטכ"ל-3-תת-01, התשס"ו-2006, עמ' 72-73. בצבא הבריטי מכונה הגישה Attrition.

באמצעות השמדה פיזית של נכסים: חיילים, רכב, אמצעי לחימה, מבנים ועוד. לפי גישת ההתשה, היעד המרכזי במלחמה הוא להסב אבדות כבדות ככל האפשר לאויב בחיי אדם ובציוד לחימה ובדרך הזאת להשיג הישגים אסטרטגיים - מהרתעה ועד להכרעה. תמרון היא שיטת פעולה הדוגלת ביוזמה ובהתקפיות, שמטרתה להוציא את האויב מאיזון, וכך להכריעו, גם ללא השמדה ממשית של כוחו הצבאי. התמרון רואה את המציאות כמערכת דינמית רב ממדית (אוויר, ים, יבשה ומידע), ועניינו בהידוד (אינטראקציה) שבין הכוח ובין הזמן והמרחב, ובאופן שבו ניתן לנצלם כדי להפגיע את האויב ולהכריעו. על-פי גישת התמרון, הלחימה עצמה, במובן של השמדה פיזית של כוחות אויב, היא רק אחת הדרכים להפעלת כוח צבאי לשם השגת מטרות אסטרטגיות. במקום לחימה ניתן, לדוגמה, להניע כוחות צבא למקום מסוים, ובכך לאיים בכוח או בפועל על האויב במידה כזאת שהוא יאבד את רצונו להילחם. יתר על כן, המפתח להצלחה על-פי גישת התמרון הוא יוזמה, וכל תוצאה אסטרטגית - החל מהרתעה וכלה בהכרעה - מושגת באמצעות הפתעה ברמה הפיזית או עם השפעה ישירה לעולם הפיזי.

הגישה המקובלת היא שההתשה והתמרון הן שתי גישות המשלימות זו את זו, והשיח בין שתי הגישות האלה - ההתשה והתמרון - הוא מרכזי בכניית ההקשר האסטרטגי והטקטי של הפעלת הכוח הצבאי. לפני פרוץ המערכה, שתי הגישות האלה מנוגדות זו לזו, אבל עם פתיחת הקרבות הן משלימות זו את זו. כלומר, בחירה באחת ללא האחרת תגרום בהכרח לפגיעה ניכרת ביכולת להשיג הישגים אסטרטגיים. העדפה מובהקת של גישה

אחת על פני האחרת - ההתשה על פני התמרון או התמרון על פני ההתשה - יוצרת בעיה בהפעלת הכוח. למשל, תמרון פיזי אל עבר מפקדות האויב חייב להיות מלווה גם בהשמדה פיזית של כוחות האויב או לפחות של חלקם. אולם השמדה לבדה אינה יעילה, היא חייבת להיות משולבת גם עם מהלכים טקטיים מפתיעים.

לטובת דיונו, משמעות ההתשה היא החלשת עוצמת האויב באמצעות הטרדתו ושחיקתו המתמדת, עד שהוא יבוא לכדי רפיון אסטרטגי, ואילו תמרון משמעותו תנועה ונקיטת תחבולות צבאיות לשם השגת מטרה אסטרטגית. הפעלת כוח המבוסס על משפחת אמצעי הלחימה המדויקים נראית מבטיחה יותר ופשוטה יותר למדינאי, מפני שהיא מבטיחה את השליטה, את החיזוי המוקדם ואת כל היתרונות שנמנו לעיל לנמ"ד. ההשפעה התפיסתית של הנמ"ד היא אף עמוקה יותר והיא ניכרת בשתי דרכים: גודל הציפיות ושינוי סדר העדיפויות. היכולת לפגוע במטרות אסטרטגיות - כמעט בכל מזג אוויר, בכל נקודה על פני כדור הארץ וכמעט בכל עת, בעוד המגבלה היחידה היא מודיעין - יצרה אצל המנהיגים ציפיות עצומות, ולא מפליא שהם מסכימים להקצות לאמצעים אלה משאבים עצומים.³³

33 פרויקט ההגנה האסטרטגית נגד טילים, הידוע בכינויו "מלחמת הכוכבים", עתיד היה לעלות למשלמי המסים האמריקנים ב-15 השנים הבאות כ-90 מיליארד דולרים. Strategic Defence Initiative: 15-Year Funding Requirements (United States General Accounting Office, Fact Sheet for the Chairman Committee on Armed Services, House of Representatives, February 1992).

משפחת הנמ"ד יכולה לשמש את הצבאות הן בגישות של שחיקה והן בגישות תמרון, אך ההפעלה שלהן בעימותים האחרונים נוטה יותר לגישת שחיקה מאשר לתמרון. הנמ"ד מופעל ככלי להטרדת האויב ולהשמדתו, ובמקרים מסוימים עד כדי גישות של הפצצות אסטרטגיות. למעשה, כמעט נזנחה הפעלת כוח בגישות של תמרון, ונוצר חוסר איזון בהפעלת הכוח בין גישת התמרון לגישת השחיקה לטובת האחרונה.

הפעלת כוח המבוסס על נשק מדויק הנורה מרחוק - בלי שיהיה צורך לחצות גבולות של מדינות ריבוניות - נראית למדינאי מבטיחה יותר ופשוטה יותר, מפני שלעיתים היא מאפשרת לו אפילו להכחיש את מעורבות המדינה בפעולה, והוא מעדיף את השימוש בו על השימוש בתמרון שבו הוא רואה הסלמה חמורה. לפיכך, הציפיות העצומות מהנשק המדויק יצרו את הסטייה המזדחלת בתפיסת המשאבים ובהקצאתם לעבר גישת ההתשה, מפני שזו מבוססת בעיקר על השימוש בנשק מדויק וזונחת את גישת התמרון.

סטייה זו לעבר גישת ההתשה עלולה להוביל לקיפאון בחשיבה הצבאית. הקיפאון הזה נובע דווקא מהאתוס הצבאי, שלפיו לאנשי הצבא יש הבנה גיאואסטרטגית בבואם לפתור בעיות מבצעיות, וכי ההבנה הזאת מסתמכת על לקחי העבר. הבעיה היא שהכרת העבר כבר אינה מאפשרת להבין את ההווה ואת העתיד. ההישענות על לימוד העבר בלבד מולידה את ההבנה ואת הקונספציה שהמפגש הקרבי לא השתנה, ושהקרב בין הכוח "הכחול" לכוח "האדום" תמיד יהיה אותו הקרב, בדיוק כפי שהיה בשחר ההיסטוריה. להישענות הזאת על העבר היו שתי תוצאות שליליות: האחת, לא

מעט כוחות קפאו על שמריהם מתוך הנחה שיבוא יום והמציאות אכן תזמן להם מפגש נוסטלגי כזה. האחרת, התעצמות חד־זרועית שסופה מאבק על משאבים מתוך תקווה שעוד קצת מאותו הדבר לאותה הזרוע יביא לפתרון (למשל, עוד פצצה אחת, וגמרנו; עוד טיפה של מודיעין מדויק, ופתרנו את הבעיה).

בפועל נוצר חוסר איזון בין הגישות לטובת ההתשה – וזהו סיכון אסטרטגי של ממש. נוצרה ציפייה לקיומו של פתרון התשתי העומד בפני עצמו, בעוד המציאות מזמנת פעם אחר פעם הוכחה לכך שהצבאות הנוקטים בגישת ההתשה מסיימים עימותים ללא תוצאות ברורות, וזאת למרות ההבדלים הטכנולוגיים בין החזק – הממשיך להתחזק ולהסתגר בתוך עצמו – לבין החלש.

המהפכה הביאה לגל ניפוץ תפיסתי ששינה אפוא את האיזון בין פתרונות ההתשה ופתרונות התמרון בשדה הקרב וכבר יצרה מצב של חוסר שיווי משקל מבצעי. אחת התוצאות הראשונות של חוסר שיווי המשקל הזה היא שכל מה שאינו ממשפחת הנמ"ד עלול להיוותר מחוץ לעימות. אין זו תופעה שולית, מפני שבהיעדר איזון בין ההתשה לתמרון עלולות להתערער שתי גישות היסוד האלה.

השאלה המתבקשת – כיצד לשלב את התפוקות הא־סימטריות של משפחת הנשק המדויק בתוך כלל הזרועות – לא רק שלא נענתה בצורה טובה אלא, כפי שהוסבר, העצימה את גיבוש התפיסות ואת בניית היכולות בתחום ההתשה.

תופעה שלישית – החיכוך המודרני

החיכוך הוא מושג שטבע קלאוזביץ, ומתאר את הקשיים בניהול

המלחמה בפועל - כל אותם קשיים בשדה הקרב המקשים על מימוש העוצמה הצבאית, כמו העייפות, הבלבול, הקשיים הטכניים והלוגיסטיים, האבק והעשן וכדומה. אך כמו בכל תופעה ותיקה בשדה הקרב, אנו עדים בשנים האחרונות למשמעות חדשה גם לתופעת החיכוך, המקשה למצות את גישת ההתשה עד תום. החיכוך הזה הוא נזק אגבי שנוצר בשל הצורך לפעול בסביבה של אוכלוסייה אזרחית שהיא סביבת הלחימה הנפוצה כיום, וצפוי שהיא לא תשתנה בעשורים הקרובים בשל תופעת העיור המואצת. בלוחמת אוויר עלול הנזק האגבי להיגרם מהפעלת חימוש אווירי בהיקפים נרחבים בסביבת אוכלוסייה אזרחית. בלוחמה ימית עלול הנזק האגבי להיגרם בשל חוסר הבחנה בין כלי שיט צבאיים לכלי שיט אזרחיים - הבחנה שבעבר הייתה מובנת מאליה וכיום היא הולכת ונעלמת. באותו אופן ללוחמת הסב"ר יש יכולת לגרום נזקים כבדים לתשתיות אזרחיות - החל משיבושים בהספקת החשמל והמים ובעקבות כך נזק בלתי הפיך לבתי חולים ולמאושפזים בהם, דרך יצירת תוהו ובוהו בתחום התחבורה וכלה בשיתוק מערכות פיננסיות.

מכאן שלכאורה משפחת הנמ"ד מאפשרת להתגבר על אתגר הנזק האגבי. בימינו ניתן לשגר טיל הנושא עשרות קילוגרמי חומר נפץ קטלניים לטווח של מאות קילומטרים ברמת דיוק של עשרות סנטימטרים, וכל אותה עת ללוות את הטיל בצילום בזמן אמת. בשעת הצורך, אם לדוגמה יתגלו אזרחים בסמוך למטרת הטיל, ניתן לשנות את מסלולו, לפוצצו באוויר, לוודא שהוא לא יתפוצץ ועוד.

אלא שבכוחות היבשה עדיין מופעלים בהיקפים נרחבים

כוחות ואמצעים שאינם מדויקים, והנזק האגבי שהם גורמים יוצר בעיות הנובעות מהמורכבות המובנית הכרוכה בהפעלתם לעומת משפחת הנמ"ד. החימוש היבשתי הזה - יחידות לוחמות, פגזי ארטילריה ועוד - אינו מדויק, אינו נשלט, אינו ממוקד ואינו יכול להבטיח הצלחה גם כאשר הוא מופעל בהיקפים גדולים. דוגמה מובהקת לכך היא הארטילריה שהפעלתה מוגבלת מאוד במבצעים בתוך אוכלוסייה אזרחית צפופה, ועוצבות השריון שהופעלו במלחמות לבנון.

תופעה רביעית - הבעיה הכפולה של כוחות היבשה המסורתיים
בנקודה זו נוכל לתאר את הבעיה הכפולה של כוחות היבשה. הבעיה האחת היא ירידת הערך האסטרטגי-צבאי של הקרקע שתוארה לעיל. ירידת הערך הזו מורידה את ערכם של כוחות היבשה, מפני שהם אמורים להשיג אותה. איזה ערך יש לכוחות יבשה מתמרנים, אם הקרקע ממילא תוחזר ואפשר לכאורה להשיג את אותו ההישג באש מנגד?

הבעיה האחרת היא המורכבות האינהרנטית בהפעלת כוחות היבשה הגורמת מצידה לנטייה הברורה להפעיל כוח אווירי.³⁴ כוחות היבשה מתמודדים עם תופעת החיכוך³⁵ - ככלל, ובמובני הנזק האגבי בפרט - ברמה הגבוהה ביותר,

34 על ההבדלים המהותיים בין כוחות יבשה ובין אמצעים אוויריים ראו מאיר פינקל, "פולחן הטכנולוגיה בצה"ל", בתוך מאיר פינקל, אתגרים ומתחים בתהליך בניין הכוח, מערכות, תל-אביב, עמ' 194-195.

35 ראו פירוט של תופעת החיכוך בשדה הקרב: אמ"ץ-תוה"ד, אבני היסוד של העשייה הצבאית, מטכ"ל-9-תת-02, התשס"ו-2006, עמ' 94-99.

בגלל אופי פעולתם על הקרקע הכרוך בזמן ובמשאבים רבים באופן יחסי ליתר המאמצים כדי להשיג הישגים. המשמעות המיידית היא ירידה באפקטיביות המבצעים מבחינת הערכים האסטרטגיים שלהם ככל שהעימות נמשך, וסיכוי גדול מאוד להתבדרות המאמצים הנדרשים לניצחון במלחמה. את זה למדו האמריקנים בלחימה המתמשכת באפגניסטאן ובעיראק, ואת זה למד צה"ל במבצעים האחרונים בעזה ובלבנון. בעיה כפולה זו גרמה לכך שסר טעמו של התמרון היבשתי בעיני מקבלי ההחלטות בדרג המדיני, ואילו בעיני המפקדים בצבא הוא הפך לכלי שהלגיטימציה להפעילו מוגבלת.

בין האסטרטגיה למדיניות

שינוי היעדים האסטרטגיים לפני ותוך כדי המלחמה: נהוג להגיד שבעוד שהמלחמה ברמה הטקטית היא ממלכת אי-הוודאות, והיא כאוטית ומשתנה במהירות, הרי שברמה האסטרטגית יש יציבות רבה יותר. אך כפי שתואר לעיל, הרי שהתמורות בלחימה מביאות גם אל הרמה האסטרטגית את הכאוטיות ואת השינויים התכופים, ומשום כך גם המדיניות עצמה עשויה להשתנות במהירות. גם אם המנהיגות והמצביאים הבכירים אינם מצהירים על שינוי יעדי המלחמה, הרי שבפועל קיימים צרכים אסטרטגיים אחרים שיש להשיג.

בין אם הצורך הוא להילחם בכמה זירות פוליטיות בו זמנית, הדורשות אסטרטגיות צבאיות שונות להשגתן. מה שנכון במסגרת פוליטית אחת אינו נכון באחרת; בין אם הפוליטיקה הפנימית דורשת דבר אחד והפוליטיקה המעצמתית דורשת

דבר אחר; ובין אם הזירה הבין-לאומית דורשת דבר אחר. כך הפך המדינאי מעורב מאוד בצורך לשנות את היעדים האסטרטגיים תוך כדי לחימה כדי לאפשר לו חופש מדיני. ברור שעניין זה מאתגר את הטקטיקה, במיוחד כי לא כל הפורמציות בכל הממדים יודעות להיענות לשינויים מהירים מסוג זה.

בין המדיניות לטקטיקה

במרכז התופעה עומדת התהודה האסטרטגית של העולם הטקטי ומייצגה הבולט הוא המושג "הרב"ט האסטרטגי". בעבר לקח לתהודה האסטרטגית משדה הקרב זמן רב להגיע אל המרחב הציבורי, בין אם היה מדובר בניצחון או בהפסד. כיום המדיניות חשופה לצורת הביצוע הטקטי בין אם לפני ותוך כדי, וכמובן גם "אחרי", כמו בעולם הישן. קשר ישיר זה יוצר התערבות מהירה של הדרג המדיני בנעשה בשדה הקרב עצמו בהקשרים המשפיעים על המדיניות עצמה. ומכיוון שמדיניות במרחב הזה עוסקת בפוליטיקה, הפירוש הטקטי של המעשה הצבאי הופך לכלי בפני עצמו אם לחיוב או לשלילה, אם כדי להראות על פעולה העומדת על-פי כללי הדין הבין-לאומי ואם לאו ועוד ועוד. המדינאי אינו עומד עוד מהצד ביחס למעשה הצבאי עצמו. הוא הופך מעורב אפילו באופני הביצוע עצמם כדי לראות את הלימתם לצורכי מדיניותו בזמן אמת. כך אנו יכולים לראות את הפסקות האש ההומניטריות ככלי טקטי-מדיני בין אם במבצעים בעזה ובין אם ככלי במלחמות האזרחים בסוריה (כלי שגם הרוסים עושים בו שימוש מרובה).

בין הטקטיקה לאסטרטגיה

לכאורה מרחב קלסי שנותח באיך-סוף ספרות מקצועית לסוגיה השונים ועם זאת גם הוא מצא עצמו תחת שינוי גדול. ארגון המרחב ללחימה הוא אבן יסוד בחשיבה הצבאית המאפשרת לארגן את הכוח, להפעילו, לסנכרנו בהקשר ולכסוף למדוד את התפוקות המבצעיות הצפויות והנצברות. בעידן המלחמות בצבאות סדורים והלחימה בשטחים הפתוחים, ארגון המרחב הגיאוגרפי היה התבחין העיקרי לפריסת הדרגים ולקביעת תמהילים בהגנה ובהתקפה. על-פי רוב, כוחות מדרג נמוך פעלו בחזית הלחימה, בשעה שהדרגים הבכירים פעלו בעומקה. כך עוצב גם המענה של צה"ל - הכוחות המתמרנים.

התופעות שאנו רואים כאן הן כדלהלן:

- עליית הצורך לשנות את הטקטיקה כדי להיענות לצרכים האסטרטגיים המשתנים. הדבר מגיע לפעמים עד לכדי הצורך להגיע ליעדים ליעדים קרקעיים שונים לחלוטין.
- עליית הצורך לסנכרן את כל הממדים על-פי היתרון היחסי שלהם ביחס למשימה. המשמעות העיקרית של תופעה זו היא גידול המפקדות כמסנכרנות כוח וטשטוש מבנים מסורתיים של הצבאות באשר לגופים בוני כוח, מפעילי כוח והסידור לפני הזרועות.
- הצורך בכלים מבצעיים חדשים הנענים לצורכי האסטרטגיה בשל הצורך להילחם בממדים חדשים.

משמעות אחת היא שהרמטכ"ל (והאלופים הרלוונטים מפורום הרמטכ"ל) נקראים אל הדרג המדיני לדיונים רבים יותר במשך זמן רב יותר במהלך היום. משמעות שנייה היא העסקת

הרמטכ"ל (וגם כאן, לרבות האלופים הרלוונטים מפורום המטכ"ל) בנושאים שאינם צבאיים גרידא, וכניסתו של צה"ל אל תוך רמת האסטרטגיה-רבתית.³⁶

את עיקר הדיון נבקש להסב על המשמעות השלישית, והיא הציפייה ההולכת ועולה של הדרג המדיני לקצב מבצעים גבוה, באופן שישרת את קצב האירועים האסטרטגי. כפי שציינו, הדבר כמעט בלתי אפשרי במבצעי היבשה, ועלינו לפעול למען הסדרת הנושא מול הדרג המדיני. חוסר האיזון וחוסר הטיפול בו יכולים להביא למצב שבו הדרג המדיני מנחה לבצע פעולה מסוימת, אך לפני שהיא התבצעה, יכול הדרג המדיני לשנות את ההחלטה, בגלל שינויים בעולם האסטרטגי, ולצפות לקצב שינוי דומה גם בצבא.

נדגים את דברינו בדוגמה היסטורית. כאשר ראשת הממשלה גולדה מאיר דנה בצליחת התעלה, הדיון היה ללא תצוגה של מערכות עזר לפו"ש המקרינות תמונת מצב, הנדמית כאמיתית, ובקצב אירועים אסטרטגי נמוך, באופן יחסי. בעת קבלת ההחלטות של ראשת הממשלה, היה ברור כי ההחלטה על הצליחה תחייב כמה וכמה יממות לביצועה. לעומת זאת, במלחמת לבנון השנייה קיבל ראש הממשלה את ההחלטות על המבצעים הצבאיים עם הרמטכ"ל, וכשהורה על ביצוע של מבצעים צבאיים בטווחי זמן של שעות, התאכזב משלא בוצעו בטווחי הזמן שקבע. יתרה מזאת,

36 תופעה זו קרתה גם בגלל חולשתם של גופי המטה האסטרטגיים של מדינת ישראל, וכניסת הצבא לתחומים אלו, ראו אלון פז, "גנרלים ממאדים ומדינאים מנוגה", מערכות 437 (סיוון התשע"א-יוני 2011); ארמסקי, 2012, עמ' 192. המוקד כאן, כמו במקורות אלו, הוא על משמעויות הדבר מבחינת צה"ל, שנדרש להרחבת החשיבה, ולא רק בתופעה עצמה.

בזמן שהמבצעים טרם בוצעו (מפני שנדרש זמן מה להכינם) השתנתה תמונת המצב האסטרטגית, עד כדי כך שההחלטות השתנו, וצה"ל הונחה לפעול באופן אחר. תופעה זו השתקפה גם בהנחיות הרמטכ"ל לפיקוד הצפון.³⁷

בשורה התחתונה אנו מצביעים על כך שקצב המבצעים, בוודאי היבשתי, לא עולה, בשעה שהציפייה של הדרג המדיני היא להעלות אותו. יתרה מכך, עליית קצב האירועים האסטרטגי והמידע (הגולמי והחלקי הנתפס כשלם) המגיע למנהיגים, גורם להאצת קבלת ההחלטות בקרבם ואף לשינויים באופן תכוף. על צה"ל להכיר תופעות אלו ולהתכונן אליהן.

37 אהוד אולמרט, "מלחמת לבנון השנייה – מבט לאחור", צבא ואסטרטגיה 6, גיליון 1 (אדר א' התשע"ד-מרס 2014); אמ"ץ-תוה"ד, האבירות מחייבת: חטיבה 35 במלחמת לבנון השנייה, המחלקה להיסטוריה, התשע"ג-2013.

פרק ב

התיאוריות הצבאיות, הישן, החדש ומה שביניהם

משחר קיומו עוסק המין האנושי במלחמה - במעשה הלחימה בפועל, ובכתיבה עליה ועל שיטות ביצועה. חרסים שומריים העוסקים במעשה הלחימה קיימים החל מהאלף הרביעי לפני הספירה וכך גם תעודות ממקומות נוספים בעולם העתיק. תעודות אלה עוסקות בעיקר בהיבטים טקטיים וטכניים של המלחמה, ויש בהן עיסוק מועט בתיאוריה של המלחמה ובכלל זה ברמות המלחמה. כך, למשל, מבין הכותבים הקלסיים, וגטיוס, שכתב על המוסדות הצבאיים של הרומאים, עסק בהיבטים הטקטיים של המלחמה, ותוקידידס, בספרו תולדות מלחמת פילופוניס, עסק בעיקר בניתוחים היסטוריים של מלחמות. אומנות המלחמה, ספרו המפורסם של סון טסו [דזה]³⁸,

38 סון טסו, חכמת המלחמה, צה"ל, מערכות, תל-אביב, 1950.

חריג בכך שהוא עוסק בהיבטים אסטרטגיים של המלחמה,³⁹ כמו חשיבותה למדינה או תכנון מסע מלחמה, אולם אין בו התייחסות ממשית להבדל בין מפקד הצבא ובין המלך או שליט המדינה, וכולם מכונים "מצביא", "מנהיג", "שר הצבא" וכדומה. עניין זה ברור משום שבעבר, עד לעת החדשה, ובמקומות מסוימים אף עד היום, בראש הצבא עמד כמעט תמיד המלך או השליט. כמעט לא היו הבחנות בין המצביא למנהיג או בין הטקטיקה והאסטרטגיה,⁴⁰ כפי שמונחים אלה מוכרים לנו היום.

פרק זה יעסוק בתיאוריה הצבאית, וינתח את הגותם של כמה הוגים צבאיים במהלך ההיסטוריה – הוגים שעסקו במלחמה כפי שהתפתחה במהלך המהפכות התעשייתיות הראשונה והשנייה – קלאוזוויץ הפרוסי, לידל הארט הבריטי ואיסרסון הסובייטי, וכן את הגותם של הוגים שעסקו בהשתנות המלחמה בסוף תקופת המהפכה השלישית ובתחילת המהפכה הרביעית – רופרט סמית' הבריטי, דיוויד פטראוס האמריקני, ושמואל ניר הישראלי. הוגים אלה נבחרו לסקירה בהקשרו של ספר זה, מכיוון שכולם כתבו על המלחמה לאור התבוננותם בה ובאופן שבו המפקדים מנהלים אותה, וכן סייעו להבין את התופעה, ובמיוחד את האופן שבו יש להתייחס אליה, ולקשור בין הדרגים השונים העוסקים בה.

39 שם, עמ' 17.

40 יש לציין כי המקור של שתי מילים אלה הוא בתורת הלחימה היוונית. *stategus* היה מפקד הצבא היווני. משמעה הבסיסי של *tæktik* הוא "סדר".

מיקוד במעשה המלחמה – התיאוריות הקלסיות
כבסיס לדיון נעסוק בהגותם של קלאוזביץ ושל לידל הארט, כתאורטיקנים שאין עוררין באשר להשפעתם על מפקדים, על מדינאים ועל צבאות. לצד השוני ביניהם, העניין העיקרי המשותף ביניהם בהקשרו של דיון זה, הוא ראיית שדה הקרב כנקודת ההתרחשות הבלעדית והחשובה במלחמה.

המציאות המדינית-צבאית-אזרחית שעליה התפתחה החשיבה הקלסית

המהפכה התעשייתית הראשונה אפשרה לתעש את הלחימה בממדי היבשה והים, והמהפכה השנייה הביאה לשדה הקרב את היכולת לתקשר באופן כמעט מיידי בתוך שדה הקרב, וממנו אל העורף בסיוע הטלגרף.

חידוש נוסף שהתפתח החל מתקופתו של נפוליאון הוא הקמת המטות בצבאות, כגופי עזר – ייעודיים, קבועים ומקצועיים – למפקד. עד אז הנהיגו ראשי הצבא את מסעות המלחמה, והם הסתייעו בצוות מצומצם של עוזרים. כך, לדוגמה, הוביל הנרי החמישי את צבאותיו בפלישה לצרפת, ואף עמד בראשם בקרב אז'ינקור (25 באוקטובר 1415),⁴¹ ושלושה מלכים השתתפו בפועל בקרב "אל-קאסר אל קאביר" (4 באוגוסט 1578).⁴² בעקבות הכישלון הפרוסי בקרב ינה (1806), הוטל על גנרל גרהארד יוהאן

41 לא מעט היסטוריונים של אותה תקופה סוברים שהעובדה שהמלך האנגלי הוביל את צבאו לקרב הרימה תרומה משמעותית לניצחון האנגלי.

E. W. Bovill, *The Battle of Alcazar*, (London: Batchworth Press, 1921). 42

דוויד שרנהורסט לשקם את הצבא. במסגרת זאת הוקם מטה שבראשו עמד שרנהורסט, שגם ביצע עוד כמה רפורמות חשובות שהובילו את הצבא הפרוסי לעידן חדש.⁴³

ההתפתחויות התעשייתיות הן אלה שיכולות להסביר באופן הפשוט ביותר את החלוקה של רמות המלחמה המקובלת עד היום: הטלגרף אפשר לראשי המדינות לקבוע מדיניות ולהוציא הנחיות, לקבל דיווחים חוזרים, ובעקבותיהם לעדכן את הנחיותיהם; מטה מקצועי העמיד בידי מפקדי הצבאות ומנהיגי העמים כלים לניהול המלחמה; ולבסוף, מערך צבאי תעשייתי שכלל הנעה מסיבית ותספוק של ציוד ושל אנשים אפשר את היכולת להוציא לפועל את התוכניות. לאור זאת, במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה החלו להתפרסם כתביו של קלאוזביץ ובתוכם החלוקה לשלוש רמות של ניהול המלחמה.

כך התעצבו רמות המלחמה - הרמה הראשונה היא המדינית והשתיים האחרות הן בדרג הצבאי. הרמה המדינית היא רמת האסטרטגיה רבתי, הרמה הקובעת את היעדים המדיניים ואת המטרה המדינית של הפעלת הכוח, קרי, מה הצבא צריך להשיג בכוח. הרמות הצבאיות הן רמת האסטרטגיה הצבאית, המתרגמת את המטרות המדיניות לכדי מעשה צבאי ברור, והרמה הטקטית המפעילה בפועל את הכוחות להשגת המטרות בשדה הקרב.

43 יהושפט הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, מערכות, תל-אביב, התש"ן-1990, עמ' 159;

Army Doctrine Publication - Army Doctrine Primer, (Uk Army: 2011), 2-6.

קלאוזוביץ – אבי הרציונליזציה של המלחמה

אין ספק שלקרל פון קלאוזוביץ (1780-1831) שמורה זכות ייחודית בכל עיסוק בתיאוריה הצבאית. ייחודיות זאת נשענת על העובדה שהוא היה הראשון מבין התאורטיקנים שהתבונן וכתב על המלחמה מהגישה המדעית. רבים תופסים אותו כאבי ההגות המדינית-צבאית המודרנית, זאת בשל העובדה שבכתבתו ניסה ליצוק רציונליזציה על תופעה שנחשבת כאוטית.

לאחר מותו, בזכות רעייתו מריה, פורסמו שישה כרכים של ספרו "על המלחמה". השפעת חיבורו של קלאוזוביץ נמשכה שנים רבות, ולפי עדויות של ראשי הצבאות הפרוסי והגרמני (הלמוט פון מולטקה "הזקן", אלפרד פון שליפן) ואף של המרשל פרדיננד פוש, הם הלכו לאורו במלחמות שהתחוללו באירופה במהלך המאה התשע-עשרה ואף במהלך מלחמת העולם הראשונה.

ספרו של קלאוזוביץ השאיר שלושה נושאים מרכזיים שמהווים את חידושי המרכזיים בתחום והם: השילוש של קלאוזוביץ, החלוקה לרמות המלחמה וחישיבות מעשה ההכרעה הצבאי כמנגנון מקשר בין רמות המלחמה.

השילוש של קלאוזוביץ

הדבר הראשון שעושה קלאוזוביץ הוא לפשט את תופעת המלחמה לכדי שלוש מגמות מרכזיות.

"כתופעה כוללת הופכות המגמות השולטות שלה את המלחמה תמיד לשילוש פרדוקסלי המורכב מאלימות קמאית, שנאה ואיבה, שאליהן ניתן להתייחס כאל כוח עיוור של הטבע; ממקורות ומהסתברות שבמסגרתן יכולה הרוח היצירתית לשוטט

בחופשיות; ומגורים הכפיפות [של המלחמה למדיניות] ככלי של מדיניות ההופך את המלחמה לנשלטת על-ידי צו ההיגיון.⁴⁴ העמדה זאת מאפשרת לקלאוזביץ לבחון בצורה טובה יותר את יחסי הגומלין בין המגמות ולתת בהם סימנים:

“הראשון מבין שלושת ההיבטים הללו נוגע בעיקר לעם; השני, למצביא ולצבאו; והשלישי, לממשלה. הרגשות שאותם מעוררת המלחמה חייבים להיות טבועים בכוח בעם עוד לפני כן; המידה שבה תינתן האפשרות לאומן ולכשרון להשפיע בתחום של ההסתברות והמקריות תלויה באופיים הספציפי של המפקד והצבא; אך המטרות המדיניות הן מעניינה של הממשלה בלבד.”⁴⁵

“שלוש המגמות הללו הן כמו שלוש מערכות חוקים שונות, שהן בעלות שורשים עמוקים בנושא, אך בעלות יחסים משתנים ביניהן. תיאוריה המתעלמת מאחת מהן, או המבקשת לקבוע יחס שרירותי ביניהן, תתנגש עם המציאות במידה כזאת שרק מסיבה זו היא תהיה חסרת כל תועלת. [...] לכן התפקיד שלנו הוא לפתח תיאוריה המקיימת איזון בין שלוש המגמות הללו, כמו עצם התלוי בין שלושה מגנטים.”⁴⁶

שילוש מפורסם זה של קלאוזביץ הוביל לא מעט מחוקריו לייצג מגמות אלו בתצורה של משולש שווה צלעות. ייצוג המשולש כשווה צלעות מקנה לכל אחת מהמגמות משקל שווה,

44 קלאוזביץ, על המלחמה, עמוד 89; הנדל, 2011, עמ' 132.

45 שם; שם.

46 שם; שם.

הגם שלרעת קלאוזביץ הדבר נדיר ביותר בתופעת המלחמה, מפני שבמלחמה, לרוב תהיה אחת הצלעות דומיננטית יותר מהאחרות. עם זאת, ההעמדה המשולשת אפשרה כלים תאורטיים ומדעיים לדיון על המלחמה.

רמות המלחמה – מדיניות, אסטרטגיה וטקטיקה

השילוש אפשר לקלאוזביץ לטעון את אחת הטענות המפורסמות שלו: שהמלחמה אינה מעשה העומד בפני עצמו. יש לה הקשר מדיני וחברתי רחב יותר, ולכן לא מופעל בה כוח מוחלט אלא כוח מספיק דיו להשגת המטרות המדיניות שאותן קבעו ראשי המדינה ולא ראשי הצבא. מתוך הגדרה זאת ניתן להסיק כמה מסקנות.

המסקנה הראשונה היא שחשוב שהמדינאי והמצביא יגדירו היטב את יעדי המלחמה שהם פותחים בה, הן המדיניים והן הצבאיים, יתאימו את יעדיהם באופן תדיר על-פי התפתחותה, והחשוב מכול, יש לקבוע במידת הצורך את עוצמת הכוח המופעל ואת כיוונו. לכן "מלחמה אינה רק פעולה של המדיניות אלא כלי מדיני, המשכו של השיח המדיני, המבוצע בדרכים אחרות [...] היעד המדיני הוא המטרה, המלחמה היא האמצעי להשיגו, ואמצעים אינם נבחנים לעולם במנותק מהיעדים שלהם".

המסקנה השנייה היא שמטרות המלחמה מחברות בין נטיות הציבור (כעס, עוינות), כפי שמבטאים אותן המדינאים, ובין המטרות המדיניות של ראשי המדינה. על כך יש להוסיף את ניהול הסיכונים והסבירויות על-ידי המפקד הצבאי ואת היותה כלי בידי מקבל ההחלטות.

המסקנה השלישית היא שהיעדר של הצבא צריך להיות פיתוח תיאוריה שתאפשר חיבור בין שלושת הרכיבים הללו: יעדים מדיניים, היות המלחמה כלי להשגת היעדים והניהול הצבאי של המלחמה. בהמשך הספר, שאותו כאמור לא התאים המחבר לתפיסותיו המתקדמות יותר, מחלק קלאוזביץ את רמות המלחמה לשתיים – אסטרטגיה וטקטיקה. האסטרטגיה היא: השימוש בהתנגשות (engagement) למטרות המלחמה. האסטרטג צריך להגדיר מטרה לצד המבצעי של המלחמה, שתהלוך את תכליתה [...] הוא יבנה את תוכנית המלחמה, כשהמטרה תגדיר את סדרת הפעולות שנועדו לממש אותה; הוא יעצב, למעשה, את המערכות הבודדות, ובמסגרתן יחליט על ההתנגשויות הבודדות.

קלאוזביץ מוסיף כי "מכיוון שרוב הסוגיות הללו צריכות להתבסס על הנחות עבודה, שאפשר שיוכחו כלא נכונות [...] כלל אי אפשר לתת פקודות מפורטות יותר מראש, ולכן "על האסטרטג להשתתף בעימות עצמו. פקודות מפורטות יינתנו רק במקום ובהקשר". מבחינת קלאוזביץ, האסטרטגיה היא האומנות והמדע של המצביא הצבאי בכוראו לנהל את המלחמה. "מסגרת ההתנגשות היא טקטית – האמצעים הם כוחות מאומנים לקרב, והיעדר הוא הניצחון". מבחינת קלאוזביץ, הטקטיקה היא מעשה הלחימה עצמו, אך יש קשר בין הטקטיקה לאסטרטגיה – "שינוי במאפייני הטקטיקה ישפיע באופן מיידי על האסטרטגיה".

אם כן, קלאוזביץ מזהה שלוש רמות הקשורות ביניהן בקשר לוגי – רמת המדיניות הקובעת את יעדי המלחמה; הרמה

האסטרטגית המתכננת אותה והמנהלת אותה על-פי המדיניות; והרמה הטקטית המבטאת את הלחימה המוציאה לפועל את האסטרטגיה והמשפיעה עליה.

עם זאת, קלאוזביץ אינו מציב כלים תאורטיים מספיקים להבנת החיבור בין הרמות ולהבנת מנגנוני ההשפעה שיש ביניהן, בין השאר משום שרעיונותיו, בין שהתגבשו ובין שלא, אינם ידועים לנו.

ההכרעה הצבאית כמנגנון מקשר בין רמות המלחמה
קלאוזביץ השאיר אותנו ללא מתודולוגיה מסודרת כיצד מקשרים בין המדיניות לאסטרטגיה ולטקטיקה. מלבד העובדה שמדובר בגאונות גרידא מצד המנהיג, אין ספק שבראשו הייתה תמונתו של נפוליאון כגאון המוביל את הקשר בין שלוש הרמות בצורה אינטואיטיבית תוך כדי נוכחות מתמדת בשדה הקרב. אולם אם קוראים את כתביו של קלאוזביץ קריאה ביקורתית, הרי שגם אם לא אמר כך במפורש, הוא מציע לנו את מעשה המלחמה עצמו כנקודה המקשרת בין הרמות, קרי, את הכרעת צבא האויב בשדה הקרב ותו לא. יש דוגמאות רבות בכתביבתו לעניין זה. למשל:

"הקרב חייב תמיד להיתפס כמרכז הכובד האמיתי של המלחמה";⁴⁷ "אין [...] גורם במלחמה שישווה בחשיבותו לקרב";⁴⁸ "יש להתייחס אל קרבות חשובים כאל מלחמה מרוכזת,

47 קלאוזביץ, 1976, עמ' 248.

48 שם, עמ' 261.

כאל מרכז הכובד של הסכסוך כולו";⁴⁹ "הגענו למסקנה, כי מטרת העל של כל פעולה צבאית היא הבסת האויב – שפירושה השמדת כוחותיו המזוינים. לכן אפשר היה לראות [...] כי הקרב הוא האמצעי היחיד שבו יכולה הלוחמה להשתמש. בכך, אנו מקווים, הצבנו הנחת עבודה מבוססת".⁵⁰

הכרעת צבא האויב בשדה הקרב מחייבת את כל הרמות לעסוק בצורה קונקרטי במעשה המלחמה. היא שואלת שאלות ענייניות, כגון היכן ומתי מכריעים את צבא האויב; כיצד מסבירים לעם את הצורך לגייס את עצמו למלחמה; אילו משאבים תצטרך המדינה להעמיד לטובת המלחמה. זאת, מכיוון שצבא האויב הוא דבר מדיד שאפשר להשיג עליו ידיעות ברורות כמו גם לגבש סדרי פעולה ברורים בכל רמה כדי להכריעו.

כך התגבשה הפרשנות לדבריו של קלאוזביץ, ובכך הוא נחשב לאבי תפיסת ההשמדה במלחמה. אי עיסוק ביקורתי בהגותו גרם לקיפאון בחשיבה הצבאית, ולחשיבה קבועה לפיה הכרעה או השמדה של צבא האויב הם דבר העומד בפני עצמו ללא הקשר, דבר שגם קלאוזביץ עצמו התנגד אליו בתוקף. מכיוון שקלאוזביץ לא השאיר בידינו מתודולוגיה אחרת המאפשרת חיבור בין רמות המלחמה השונות, זכה מושג ההכרעה בשדה הקרב לעליונות עד כדי הטיה לעיתים של כל השילוש של קלאוזביץ, כך שההכרעה הצבאית נראית כחזות כל מעשה המלחמה.⁵¹

49 שם, עמ' 258.

50 שם, עמוד 577.

51 ביקורת על כך ראו אצל הנדל, 2011.

קלאוזביץ – אחרית דבר ומגבלות

קלאוזביץ החל לכתוב את ספרו על המלחמה ב־1819, ושמונה שנים מאוחר יותר (1827) כבר היו בידיו שישה חלקים מלאים ושניים נוספים שמעמדם היה "טיוטה". עם זאת, קלאוזביץ לא קפא על שמריו, ולאורך שנים אלה התפתחה אצלו החשיבה על תיאוריית המלחמה. במהלך השנים הלכו והתחזקו אצלו קלאוזביץ שתי הכרות חשובות. האחת היא, בשונה מהראייה הפשטנית שלפיה ההכרעה בשדה הקרב היא חזות הכול, הרי שהמלחמה אינה הפעלה מוחלטת ובלתי נשלטת של אלימות לצורך השמדה של האויב. ההכרה השנייה קבעה שקיימות גם מלחמות מוגבלות ביעדיהן.

לאור שתי הכרות אלה הבין קלאוזביץ כי עליו לשכתב מן היסוד את ששת החלקים שכבר כתב, ולדבריו, נכון ליולי 1827, "רק את פרק אחת בספר הראשון אני תופס כגמור. הוא לפחות ישמש כמצביע על הכיוון שאליה התכוונתי ללכת". קלאוזביץ חזר לשירות פעיל והתמקד במחקר היסטורי של מלחמות מוגבלות כדי להעמיק בתיאוריה החדשה שלו, אולם מותו הפתאומי ממחלה, ב־16 בנובמבר 1831, עצר את תהליך שכתוב התיאוריה. כך, באופן פרדוקסלי, רוב ספרו שליקטה ופרסמה אשתו כשנה לאחר מותו עדיין מחזיק את תוכנותיו הישנות. תוכנות שהובילו לאורך השנים לתילי תילים של פרשנויות למשנתו, שלא בהכרח חופפות את המסקנות שאליהן הוא הגיע. מתוך כך, לנו נשאר מקלאוזביץ רק הבנה יחסית פשטנית (אולי יתר על המידה) לאופי המלחמות המתנהלות מתקופתו ואילך.

לידל הארט ואסטרטגיה של גישה עקיפה

התוצאות הקשות בשדות הקרב של מלחמת העולם הראשונה, שבמידה רבה נוהלה בצל הגישה של קלאוזביץ, הובילו לא מעט תאורטיקנים צבאיים לפתח תיאוריות צבאיות אחרות, ואחת המפורסמות שבהן היא "אסטרטגיה של גישה עקיפה". סר באזיל הנרי לידל הארט היה קצין זוטרי שהשתתף במלחמת העולם הראשונה, ונפצע בה ב"קרב על הסום".

לאחר המלחמה החל לידל הארט לפרסם מאמרים שונים, וב-1929 פרסם ספר מקיף שנשא את השם ⁵²The Decisive Wars Of History - מלחמותיה המכריעות של ההיסטוריה. ספר זה עסק ברובו בניתוח מלחמות העבר - המלחמות ביוון וברומא ושאר המלחמות שהתחוללו עד סוף מלחמת העולם הראשונה. בספר הוצגה לראשונה התיאוריה שנקשרה רבות לשמו של לידל הארט. במהדורות המאוחרות יותר (1954, 1960 והלאה) שונה שם הספר לאסטרטגיה של גישה עקיפה, ונוסף לו פרק שעסק במלחמת העולם השנייה.

בדומה לקלאוזביץ, גם לידל הארט ביסס את דבריו על ניתוח מושכל של המלחמות בדורות שקדמו לו, אולם מסקנותיו היו שונות בתכלית.⁵³ החידוש המשמעותי הראשון שהציג לידל

Basil Henry Liddell Hart, Strategy: The Indirect Approach, 52 (London: Faber & Faber, 1954) ix

53 לידל הארט הקדיש לקלאוזביץ פרק נכבד בספרו שבו הוא האשים אותו בשגיאות שהשפיעו על מהלך ההיסטוריה, מקור לכושלים ולמכשילים. לידל הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה - מאה דורות של מלחמה, מערכות, תל-אביב, עמ' 347-361.

הארט היה אופן הכרעת המלחמה. כאמור לעיל, לפי הגישה של קלאוזביץ, מלחמה מנצחים בשדה הקרב באמצעות שלילת היכולת הפיזית של האויב. לידל הארט הרחיק לכת וטען שמלחמה ניתן לנצח באמצעות שלילת רצון האויב ללחום, ובמידה מסוימת הייתה בכך הכרה בעיקרון שטבע סון טסו "כליל המעלות הוא לשבור את התנגדות האויב בלא מלחמה".⁵⁴ כלומר חשיבות הגורם הנפשי גדולה מחשיבות הגורם הפיזי.⁵⁵ אמנם גם בעבר ראינו ניצחונות צבאיים שהושגו הודות לפחד שניטע בקרב צבאות,⁵⁶ ואף אצל קלאוזביץ מופיע עקרון המלחמה "מורל", אך אלה אינם שיטה לניצחון במלחמה.

דרך זאת הובילה את לידל הארט למסקנה מרחיקת לכת אף יותר, שלפיה "שיא השלמות יושג באסטרטגיה על-ידי השגת הכרעה ללא כל לחימה של ממש".⁵⁷ כלומר בניגוד גמור לקלאוזביץ שראה בקרב ובהתנגשות הפיזית של הצבאות את תכלית הלחימה, טען לידל הארט שיש להימנע מהתנגשות זאת ככל האפשר.

גישתו של לידל הארט למעשה המלחמה מורכבת מיסודה. תיאור פוזיטיבי של הסרת איומים פיזיים והכנעת צבאות הוא פשוט ומובן לכול, אך האסטרטגיה של גישה עקיפה דורשת חשיבה מורכבת כיצד להשיג את אותם הישגים על-ידי הימנעות ממפגש.

54 סון טסו, על המלחמה, צה"ל, מערכות, תל-אביב, 1988, עמ' 25.

55 לידל הארט, 1956, עמ' 332.

56 שופטים ז: 19-25.

57 לידל הארט, 1956, עמ' 332.

עניין זה הוביל את לידל הארט, בניגוד לקלאוזביץ, להציב בפעם הראשונה עקרונות של "עשה ואל תעשה"⁵⁸. במקור כיוון לידל הארט את העקרונות למפקד הצבאי, ולא למדינאים, כדי שאם יישמשם יוכל לעמוד במשימתו על-פי כללי האסטרטגיה של הגישה העקיפה. עם זאת ברור שבבריטניה של לידל הארט לא יכול המפקד לנקוט במבצעים ללא יישור קו בין האסטרטגיה לטקטיקה. ניתן להניח שכבוגר הצבא הבריטי והתרכות הפוליטית הבריטית, הוא סבר שהקשר מתקיים בהתאם לשרשרת הפיקוד הרגילה והמסורתית. כלומר ההנחיות יורדות מהדרג המדיני כלפי מטה עד שהן מגיעות לדרג הטקטי האמור להוציאן אל הפועל. מתוך כך, ייחודם של עקרונות אלו, גם אם לא נאמר כך במפורש, הוא שהם נועדו לשרת את האסטרטגיה ואת הטקטיקה כאחד, קרי את הצבא ואת המדינאים גם יחד.⁵⁹

עקרונות עשה

- התאם את מטרתך לאמצעיך.
- שווה מטרתך לנגדך תמיד.
- בחר את הקו (או את הדרך) הצפוי פחות מכול.
- נצל את קו ההתנגדות הפחותה ביותר.
- נקוט קו פעולה הפותח לפניך יעדים לברירה (יעדים אלטרנטיביים).
- הבטח שהן תוכניתך והן הערכותיך תהיינה גמישות - עשויות לסגל עצמן לנסיבות.

58 שם, 344-345.

59 שם.

עקרונות אל תעשה

- אל תטיל משקלך למהלומה שעה שיריבך דרוך על משמרתו.
- אל תחדש התקפה לאורך אותו קו עצמו (או באותה צורה עצמה) לאחר שכבר נכשלה פעם.

אין ספק שפשטותם של עקרונות אלו קנתה להם אחיזה לבטח בדרגים הצבאיים כי היא אפשרה לכלל הרמות, הזוטרות כמו גם הגבוהות, לנהל שיח ממוקד סביב ביצוע המשימה. נראה גם שהיא אפשרה לנהל בצורה ממוקדת את השיח על המלחמות הגדולות של מלחמת העולם השנייה. במילים אחרות, אופי המלחמות בין הראשונה לשנייה לא השתנה יתר על המידה (גם אם הטכנולוגיה השתפרה) ולכן הצעתו של לידל הארט הייתה לנהל אותם בצורה שונה מזו שהציע קלאוזביץ, שהשפעתה הגדולה ביותר הייתה על מלחמת העולם הראשונה.⁶⁰

לידל הארט – אחרית דבר ומגבלות

כבר בתקופת חייו של לידל הארט החל משתנה אופי המלחמות. התופעות המרכזיות בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה הן כניסתם של כלי הנשק הגרעיניים וריבוי מלחמות גרילה בהיקף שהעולם המודרני לא הכיר עד אז.

60 לאחר מלחמת העולם השנייה היו שערערו על מקוריות התיאוריה של לידל הארט, וראו בראיונות שהוא ערך עם גנרלים גרמנים ניסיון להוכיח את התיאוריה שלו יותר מאשר רצון כן לבחון את המלחמה בהתאם לאמות מידה היסטוריות. ראו לן דייטון, *מלחמת בוק: מעליית היטלר עד נפילת דנקירק*, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 102, 110-111.

הגידול בהיקף מלחמות הגרילה התרחש על רקע המלחמה הקרה ועל רקע העידוד הסובייטי הפעיל לתנועות גרילה ברחבי העולם. באותן שנים התמודדו רבות ממדינות המערב נגד תנועות גרילה קומוניסטיות, כדוגמת המאבק הבריטי במאליה (1954-1960) ובקניה (1952-1956);⁶¹ העימותים השונים בדרום אמריקה ובמיוחד המהפכה הקובנית שכוונה נגד ארצות הברית (1953) ועוד. עימותים אלה ואחרים נתפסו כשיטה סובייטית חדשה למלחמה נגד המערב - שיטה זולה יחסית ויעילה ביותר.⁶²

כך "האסטרטגיה של גישה עקיפה" של לידל הארט מצאה עצמה מאותגרת. העקרונות "עשה ועל תעשה" פחות התאימו לאופי המלחמה המתפתח. הבנה זו הובילה את לידל הארט חזרה לשולחן העבודה ולחקירה ממוקדת יותר בלוחמת הגרילה. מחקרו המחודש הביאו לידי שתי מסקנות מרכזיות: האחת היא ש"הלוחמה הזעירה הופכת על-פיהן את המקובלות בלוחמה הן במובן האסטרטגי, כי היא שואפת להימנע מקרב, והן במובן הטקטי, כי היא חומקת מכל התנגשות העלולה להסב אבדות לכוחותיה".⁶³ המסקנה השנייה היא:

61 ראו סקירה על ההצלחה הבריטית בעימות זה אצל טל טובי, "הניסיון הבריטי במלחמות נגד גרילה: מלאיה וקניה כמקרי מבחן", מערכות 402, (אוגוסט 2005), עמ' 62-69.

62 ב"ה לידל הארט, "לוחמת גרילה", מערכות 258-259, (אוקטובר-נובמבר 1977), עמ' 43-47.

63 שם, 45.

לוחמת הגרילה הופכת על-פיו גם את אחד משני העקרונות הראשיים של המלחמה המקובלת - עקרון "ריכוז הכוח" וההיפוך חל על שני הצדדים. כי ללוחמי הגרילה הפיזור הוא תנאי חיוני להינצל ולהצליח. לעולם אל להם להיחשף כמטרה, ולכן עליהם לפעול רק בגופים זעירים, אף לרגעים כי יוכלו להתלכד כאותן טיפות כספית, כדי ליפול פתאום על יעד שהגנתו הוחלשה. על לוחמי הגרילה להמיר את עקרון ריכוז "הכוח" בעקרון נזילות "הכוח". אולם זהו עיקרון שגם כוחות סדירים, הנתונים לאיום גרעיני, חייבים לסגלו לעצמם במידת מה. הפיזור צורך הוא השעה גם ללוחמים נגד הפרטיזנים, כי אין ערך לריכוז כוח בגזרה צרה כנגד כוחות חומקניים הזורזים כיתושים, והסיכוי לשים להם סייג טמון במידה רבה ביכולת לפרוס רשת דקה ועם זאת צפופה על-פני שטח נרחב ככל האפשר. ככל שנרחיב את השליטה הנפרסת, כן יגדל הסיכוי שהמסעים [מסעות] נגד הגרילה ישיגו את תכליתם.

אתגר "הפיזור מול הריכוז" והשלכותיו נדונו לעיל, וכך גם אתגרים נוספים, כגון המודיעין,⁶⁴ היחס למרחב ועוד. אך אף שליידל הארט היטיב לתאר אתגר זה, שהוא אחד האתגרים המורכבים ביותר שמולם עומדים צבאות סדורים במלחמתם נגד ארגוני טרור וגרילה,⁶⁵ הוא לא הצליח להעמיד פתרון קוהרנטי

64 ראו להלן התייחסות מפורטת בדבריו של שמואל ניר.

65 אולי תיאור ענייני זה נובע דווקא מניסיונו הישיר של לוטננט-קולונל אדווארד תומאס לורנס ("לורנס איש ערב") שהוביל את לוחמת הגרילה במזרח ת"ת כנגד הצבא הטורקי.

לבעיה שהוא הגדיר בדיוקנות רבה, וכל שנותר בידינו הוא קריאתו הקבועה ללמוד מההיסטוריה⁶⁶ ולפתח אסטרטגיה מתאימה.⁶⁷ הסתכלות ביקורתית על "האסטרטגיה של גישה עקיפה" מגלה במהרה את הכישלון הטמון בה. העקרונות של "עשה ואל תעשה" נועדו לתת פתרון אחר מזה של קלאוזביץ לאופי המלחמות של תקופתו של זה ועד למלחמת העולם הראשונה, אולי גם השנייה. אך מכיוון שהכללים הם תוכניים ביחס לאיך לנהל את המלחמה למול אופי מוגדר, הרי שהם כושלים ברגע שאופי המלחמה משתנה, בדיוק כפי שקרה בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה עם עליית מלחמות הגרילה מחד גיסא והאיום במלחמות גרעיניות מאידך גיסא.

הפתרון התוכני אינו פתרון מתודולוגי כוללני והוא אינו מאפשר גמישות בדיון, שכן התוכן נקבע מראש למול אופי קבוע של המלחמה. ברגע שהשתנה אופי המלחמה וכשל אי היכולת להציב עקרונות חדשים למציאות המתהווה בתקופתו, כשלה האסטרטגיה של הגישה העקיפה.

המערכה, הרמה המערכתית והגישה המערכתית – המלחמה כמערכת

השינוי הניכר בגודל הצבאות, אשר החל בשנים הראשונות של המאה התשע-עשרה, הגיע לממדים מפלצתיים לקראת תחילתה של המאה העשרים. שינוי כמותי זה יצר בעיה חדשה בניהול

66 לידל הארט, 1977, 46.

67 שם, 47.

המלחמה. מכיוון שהתיאוריות הקלסיות התמקדו בהכרעת הצבא בשדה הקרב, לא ניתנה תשומת לב מספקת לבעיות תפיסתיות הנלוות לגידול העצום בגודל הצבאות. הפתרון הנראה לעין היה פשוט, להגדיל את דפוסי הפעולה המבצעיים הקיימים ותו לא. מתוך כך, רוב הפתרונות שניתנו לגודל היו ארגוניים במהותם, כגון הקמת מפקדות ביניים, (המרכזית שבהם הייתה הקמת הקורפוס העצמאי שאיגד מספר דיוויזיות) והסדרת מבנה המטות הכלליים (בעיקר כדי להסדיר את הפיקוד ואת השליטה בין גורמי המדינה לצבא).

למרות חידושים ארגוניים אלו עדיין היה קושי אדיר למצות את הכוח ולהביא ממנו את התועלת הנדרשת. הבעיה החריפה ככל שנכנסו לשדה הקרב טכנולוגיות חדשות ובד בבד הלך איש הרגלים והפרשים הקלסי ואיבד ממעמדו. המסה הפכה למשהו אחר שלא זכה לתשומת לב מספקת.

ובכל זאת היו תאורטיקנים אחדים שניסו להתמודד עם השתנות אמצעי הלחימה וגודל הצבאות. זמן רב לקח לתורתם עד שהגיעה לכדי מסה קריטית בחשיבה הצבאית ועד שהודו שבפתרוןם זה יש תרומה למעשה הצבאי. לגישה זו קוראים התיאוריה המערכתית. ייחודה נובע מכך שהיא מסתכלת על מעשה המלחמה מגישה של ניתוח מערכות והיא מבקשת להשפיע בכל תחומי המלחמה: בהתארגנות הצבאות, בתפיסות הפיקוד והשליטה ואף בהתארגנות המדינה.

בסעיף זה נציג שני תאורטיקנים מרכזיים המציגים סוג של התפתחות ליניארית בחשיבה המערכתית המודרנית. איסרסון, שגישתו הייתה נטועה בעיקר במיצוי האמל"ח, ונווה, שהביא

את התיאוריה לכדי תיאוריה כוללנית.

הערה: בעבור הקורא העברי ראוי לציין כי קיים בלבול רב באשר לשימוש במילה מערכה, שכן מדובר בשלוש תפיסות נפרדות, שיד הגורל זימנה להן בעברית את אותו השורש - ער"ך:

- אומנות המערכה (operational art) - היכולת לתרגם את היעד האסטרטגי לאיגוד בסדר גודל מערכתי (חזית) של מבצעים טקטיים על פני כל שדה הקרב לעומקו ולרוחבו.
- עיצוב המערכה ותכנונה (campaign design and planning) - היכולת לתכנן מבצעים צבאיים מורכבים, הכוללים שילוב של מספר רב יחסית של מאמצים טקטיים שאין ביניהם קשר קווי (ליניארי).
- חשיבה על-פי גישת המערכות (system approach) - ההתייחסות לאויב, לסביבה ולצד שלנו, והאינטראקציה (ההידוד) ביניהם כמערכות מורכבות.
- בשל הבלבול הנובע מהשימוש באותו ער"ך למטרות שונות, על הקורא להקפיד על ההקשר אם ברצונו לרדת לעומקם של דברים.

הקרב העמוק - איסרסון

בספרו המהפכה של אומנות המערכה⁶⁸ חושף בפנינו גיאורגי איסרסון את תוכנותיו באשר לטקטיקה ולאסטרטגיה

Georgi Isserson, The Revolution of Operational Art, US Army 68 Combind Arms Center, Fort Leavenworth, Kansas, Combat Studies Institute Press, 2013. Translation Btuce W. Menning.

כמאפשרים להגיע להישגים הנדרשים במלחמות שבתקופתו. איסרוסון נשען על מחקר אישי שהתמקד בסיבות להפסדים ולניצחונות השונים החל ממלחמות נפוליאון ואילך. בחינה היסטורית זו אינה נשארת בזכות עצמה אלא היא מצטרפת גם לבחינת האמצעים העומדים לרשות הצבאות בתקופתו, בדגש על הכוחות המשוריינים הממונעים ובראשם הטנק, וכן הכוחות האוויריים המתחילים להתהוות בתקופתו.

קישור זה בין התבוננות היסטורית ובין האמצעים המתפתחים העומדים לרשות הצבאות, מביא אותו לכמה תובנות מרכזיות: לפני מלחמת העולם, האומנות הצבאית הורתה רק בשני מרכיבים עיקריים: אסטרטגיה כמורה על מלחמה, טקטיקות כמורות על הקרב. הבנה מפוצלת זו רק הוכיחה שוב עד כמה התיאוריה הצבאית מפגרת אחרי המעשה [המלחמתית]. אפילו במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, התפתחות הצורות של לחימה מזוינת חרגה מגבולות ההבנה הזאת של אסטרטגיה וטקטיקה. העימות המזויין הוליד שרשרת שלמה של פעולות לחימה שנמשכו לאורך קו החזית והופצו לעומק. פעולות אלה חרגו ממגבלות הלחימה, ואלה לא יכלו להיחשב לטקטיקות. כיוון שפעולות אלה לא אימצו את תופעת המלחמה בכללה, לא ניתן היה להתייחס אליה כאל לימוד אסטרטגיה במלחמה⁶⁹.

אם כן, להבנתו של איסרוסון, אומנות המערכה היא תורה חדשה לגמרי. מקורם של יסודותיה המהותיים הוא בתקופה

האחרונה ביותר, אחרי מלחמת העולם, כאשר רכשה לה מעמד עצמאי. לפני מלחמת העולם, הורכבה האומנות הצבאית משני ענפים בסיסיים: אסטרטגיה, כלימוד המלחמה, וטקטיקה, כלימוד הקרב. מתוך כך, האתגר העומד בפני אנשי המלחמה הוא להיחלץ מהפרדיגמה הנפוליאונית של קרב הכרעה אחד בשדה הקרב שמביא את התוצאה האסטרטגית הרצויה. לטענת איסרסון, ההתפתחויות הטכנולוגיות והחברתיות הוציאו אפשרות זאת לעד מסל הכלים של העוסקים במלחמה.

"פעולה מודרנית אינה מהווה פעולה מבצעית חד-פעמית במקום אחד. פריסות מבצעיות מודרניות עמוקות דורשות שורה של מאמצים מבצעיים ללא הפרעה, המתמזגים לכלל שלם. בטרמינולוגיה מערכתית, כל זה ידוע כסדרה של מבצעים עוקבים [...] סדרה של מבצעים רצופים היא פעולה מודרנית. ללא עומק, מבצע מקופח ממהותו ונעשה שמרני מבחינה היסטורית, ואינו מתאים לתנאים החדשים המגדירים אותו"⁷⁰.

מכיוון שזוהי המציאות המודרנית, האתגר העומד בפני העוסקים במלאכה הוא לייצר את המערכת המאפשרת את אומנות המערכה, או בשפתו של איסרסון:

"האתגר [של אומנות המערכה] היה להפוך את שרשרת מאמצי הלחימה למערכת יעילה ביותר במטרה מתואמת ובאופן רציף לאורך החזית ובמרחבי העומק כדי להביא לתבוסה [האסטרטגית] של האויב. בעבור אומנות

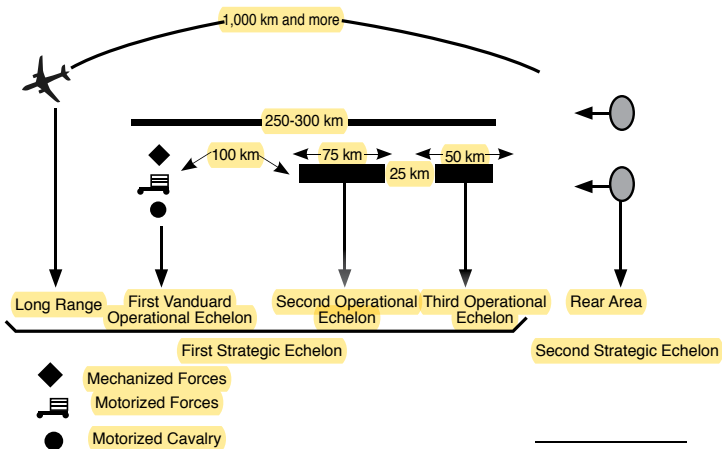
70 שם, עמ' 48.

פרק ב: התיאוריות הצבאיות, הישן, החדש ומה שביניהם 127

המערכה, הפתרון לבעיה זו כרוך בהתמודדות עם הבעיה החדשה והמורכבת של שליטה בצבאות הפרוסים כחזית מתמשכת לאורך שורה אחת.⁷¹

ההתארגנות הנדרשת כתנאי למימוש אומנות המערכה בספרו, לא נשאר איסרוסון ברמת התיאוריה בלבד אלא גם המליץ על סכמות ההתארגנות בשדה הקרב כדי לממש את הרעיון של אומנות המערכה. סכמות שלא מעט שמרנים תפסו אותן כמגוחכות מכיוון שהטווחים והמספרים המצוינים בהן נתפסו בתקופתו של איסרוסון כדמיוניים מבחינה טכנולוגית. הסכמה הבאה מבהירה את מחשבתו איסרוסון:

תרשים סכמתי: היערכות הכוח המבצעי והלחימה אל העומק⁷²

71 שם, עמוד 26.

72 שם, עמ' 64.

מהסכמה ניתן ללמוד על עוצמת הכוח המבצעי הנדרש בהיבטי טווחי הפעולה אבל גם בהיבטי אורך הנשימה הנדרש ממנו על-מנת להגיע אל העומק ולהביא את התפוקה המבצעית הנדרשת. שתי דוגמאות שהיוו פריצת דרך כשלעצמם בתקופתו של איסרסון שעולות מתוך הסכמה הם:

ארגון המטוסים מכוח מסייע לכוח עצמאי כחלק מהמערכה כולה - איסרסון דרש לארגן את המטוסים לכדי גופים אורגניים המבצעים פעולות עצמאיות בעומק של 1,000 ק"מ על-מנת לאפשר את ההקלה הנדרשת על החזית במקביל למיצוי הכוח המבצעי הקרקעי בדרגים העמוקים.

ארגון הכוח לכדי דרגים מובחנים עם תפקידים ייעודיים - ההבנה של איסרסון כי אין נקודה אחת בשדה הקרב שיכולה להביא את התוצאה המבצעית הרצויה, כפי שהיה נהוג בתקופתו של נפוליאון, הובילה אותו להתארגן בדרגים. ייחודיות ההתארגנות היא בכך שהיא מאפשרת בכל רגע נתון למצות את הפוטנציאל בשדה הקרב ולהימנע מקרב השחיקה הלינארי שנכפה במהלך מלחמת העולם הראשונה.⁷³

את המהפכניות של אמירותיו של איסרסון ניתן להבין רק על רקע תקופתו, בין מלחמות העולם, וארצו, ברית המועצות, הנמצאת בעיצומה של מהפכה פוליטית ותעשייתית.

היכולת לממש את הפוטנציאל הטמון באומנות המערכתית כפי שהציע איסרסון דרשה רפורמה בקנה מידה לאומי בצידו הצבאי. המעבר מצבא רגלי לצבא ממוכן במספרים של אלפים

אינו יכול להיות גחמה של הצבא בלבד. השתנות כזו יכולה להתאפשר רק אם המדינה על משאביה נרתמת למאמץ. סוגיה זו בפני עצמה הייתה מוקד לוויכוחים קשים בתוך הצבא הרוסי שבסוף אימץ החלטות אלו במלואן רק במהלך מלחמת העולם השנייה תחת אילוצי המלחמה עצמה.

על כן לא ייפלא כי אף שהוכר כתאורטיקן, דבר שאפשר לו לצאת באמירות מחוץ לקוצנוזוס, הדבר לא מנע מהמערכת הצבאית והפוליטית של תקופתו להתעמר בו עד כדי הדחתו מהצבא.⁷⁴

מושג העומק ומקומו באומנות המערכתית על-פי איסרסון
לטענת איסרסון, העומק הוא זה שנותן את הטעם למערכה. מבחינה פיזיקלית, צבאות רואים רק את קווי החזית, את מה שנמצא מולם. קו החזית גורם לעיוורון אצל המפקדים כאשר לאופי האמיתי של המלחמה וגורם להם להתעסקות יתר בטקטיקה של קרבות הפתיחה.

אולם כפי שמבהיר איסרסון, זוהי שגיאה שיש להיזהר ממנה, שכן קו החזית הוא רק מראית עין המשתקפת לפני ההתנגשות, העומק הוא התכלית. העומק מאפשר להתמודד עם האויב לכל רוחבו ועומקו ולהכריעו בשדה הקרב. מתוך כך אומנות המערכה של איסרסון קוראת להכרעה של האויב על-ידי פעולה רצופה וקבועה בעומק מערכיו, ולא בחזית, כפי שפעלו הצבאות במלחמת העולם הראשונה. רק הכרעה בעומק תאפשר הכרעה

אסטרטגית של האויב, שכן שם נמצאת עוצמתו האמיתית. "בתנאים הנוכחיים, אין להתייחס לסדרה של פעולות רצופות, אלא לסדרה של מאמצים אסטרטגיים רצופים, ולסדרה של קמפיינים נפרדים במלחמה אחת. הבנה זו היא בסיסית מבחינה היסטורית לאופי המתפתח של הפעולה, לצורותיה המשתנות ולשיטותיה. העובדות הבוטות הן שאנחנו עומדים בפני תקופה חדשה באמנות הצבאית, ושעלינו לעבור מאסטרטגיה ליניארית לאסטרטגיה עמוקה"⁷⁵.

אם כן, בעידן המודרני ניתן יהיה להכריע צבאות אויב רק בעזרת אסטרטגיה המאפשרת רצף פעולות במטרה להגיע אל עומק מערכי האויב ולפעול שם נגדו.

הפשטה של אומנות המערכה – נווה

בספרו אמנות המערכה – התהוותה של מצוינות צבאית,⁷⁶ מאפיין שמעון נווה את הסיבות להתפתחות אומנות המערכה (operational art) אצל הסובייטים בשנות השלושים והארבעים ואצל האמריקנים בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים. הוא מתחיל את הניתוח באמירה הזאת:

⁷⁵ שם, עמוד 48.

⁷⁶ אנו מודעים לביקורת הרבה על ספרו של נווה, ברגש על אי הדיוקים הרבים שנטענו בעניין העובדות ההיסטוריות או על הסינתזה שעשה בעניינים. ועם זאת, גם מבקריו מעידים כי הפרק התאורטי הוא החשוב בספרו, שכן למרות אי הדיוקים בעובדות, הוא הצליח לגעת במהות אומנות המערכה. לעניין ביקורת על ספרו, ראו: איתן שמיר, "בין הבליצקריג הגרמני לתורת המערכה הסובייטית", מערכות 436 (2011), עמ' 78-83.

השינוי הניכר בגודל הצבאות, אשר החל בשנים הראשונות של המאה התשע-עשרה, הגיע לממדים מפלצתיים לקראת סופה של אותה מאה וגרם להעצמתם של מבצעים צבאיים, הן במרחב והן בזמן. שינוי כמותי זה יצר בעיה חדשה בניהול מלחמה, באותו תחום ביניים שבין שתי הרמות המסורתיות והמקובלות של התכנון הצבאי.⁷⁷ לפיכך, תחום אמנות המערכה הוא תוצאה של התרחבות המלחמה בעידן התעשייתי לכדי התנגשות רחבת היקף בין צבאות, באופן שמחייב בנייה של רמת ביניים כדי שהתפיסה האנושית תוכל להכיל את התופעה. לדבריו, "אין התחום המערכתי בבחינת ישות עצמאית המנותקת מהמכלול השלם של תופעת המלחמה [...] רמה זו אינה שונה מהרמה הטקטית מן הבחינה האיכותית והכמותית, ואינה שונה מהרמה האסטרטגית מן הבחינה המהותית".⁷⁸

ייחודיות מושג הפעולה בעומק בגישתו של נווה
למושג העומק יש הקשר ייחודי בעבודותיו של נווה, והוא שהעומק מהווה קישור בין הטקטיקה לאסטרטגיה. אם החזית גורמת למתכננים הצבאיים שיתוק בשל עיסוק בפרטים טקטיים, הרי שהעומק משחרר אותם מכך ודורש מהם לבחון את ה"לשם מה", ובכך מחייב אותם לעסוק ברמה האסטרטגית. העומק

77 שמעון נווה, אמנות המערכה – התהוותה של מצוינות צבאית, מערכות, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תל-אביב, התשס"א-2011, עמ' 21.

הוא זה המאפשר לצבא ולמדינאים להסתכל על אותה נקודה בזמן ובמרחב כדי לכוון את מאמצייהם. אף שמדובר בתוכנה משמעותית ובפיתוח קצה של התיאוריה המערכתית, נווה אינו משאיר בידינו כלים ברורים כיצד קובעים את העומק, את היעד המערכתי. לכאורה, מדובר בקישור אינטואיטיבי ותו לא לתרומתו היחידה היא בניסיון לחבר בין הטקטיקה לאסטרטגיה.

החשיבה המערכתית והרמה המערכתית

כפי שתואר, יש מתח מובנה בין המטרה האסטרטגית המופשטת של המלחמה ובין הפעולות המכניות של הטקטיקה בהוצאתה לפועל. בשונה מתפיסתו של קלאוזביץ, שזיהה רצף לוגי בין המדיניות, האסטרטגיה הצבאית והטקטיקה, הרי שהמציאות מורכבת יותר. לאורך השנים נוצר קושי לסנכרן נכונה בין הרמות, והדבר הוביל ליצירת פתרונות מכניים לבעיות אסטרטגיות מורכבות (השמדה, מלחמת בזק). לפי נווה, נדרש מנגנון המרה - הוא הרמה המערכתית - "בין ההקשר המכני של פעילות אקראית ובין הקשר החשיבה המופשטת"⁷⁹.

אם כן, בהקשר זה משלב נווה שני רכיבים שונים, שניהם במסגרת השורש "ער"ך: האחד הוא החשיבה המערכתית, ככלי קוגניטיבי של מפקדים בכל הרמות, והשני הוא הרמה המערכתית, כדרג נוסף, מובחן, בתוך שלושת הדרגים שתיאר קלאוזביץ.

נווה העמיק בהטמעת החשיבה המערכתית בחשיבה הצבאית,

פרק ב: התיאוריות הצבאיות, הישן, החדש ומה שביניהם 133

המשיג קריטריונים ברורים לאומנות המערכה וחילץ אותה מתוך עולם האמל"ח שאפיין את גישותיהם של איסרסון ושל גודריאן.

נווה קבע תשעה קריטריונים שעל בסיסם ניתן להצמיח מהעולם הטקטי את החשיבה המערכתית:⁸⁰

שיקוף המתח הקוגניטיבי הנובע מן הקיטוב שבין האוריינטציה הכללית לכיוון המטרה האסטרטגית, לבין

הדבקות במשימות הטקטיות;

התבססות על תמרון יצירתי;

פעולה סינרגטית;

נטרול המערכת היריבה ולא השמדתה;

הכרה בגורם האקראיות;

אופי לא ליניארי;

הידוד מכוון בין תמרון והתשה;

עצמאות בתחום המשימה;

קשר לתיאוריה רחבת היקף ואוניברסלית.

נווה אפשר להסתכל על המרכיבים הללו, לייצר תוכן חדש ומותאם בכל אחד מהם ולהכניס את גישת המערכות לתוך אומנות המלחמה.

לצד הטמעת החשיבה המערכתית בחשיבה הצבאית, קרא נווה להקמת רמה מערכתית כרמת מלחמה מובחנת, הקושרת בין הרמה האסטרטגית לרמה הטקטית. רמה זו תאפשר לנהל צבאות ענק הפועלים במרחבים עצומים ביבשה, באוויר, בים

80 שם, 33-34. כמו כן ראה עמודים 174-203.

ובמידע, בכך שתמיר את התוכנות האסטרטגיות המופשטות לפעולות טקטיות ישימות.

ביקורת על הצורך ברמה המערכתית

כחינה ביקורתית של אומנות המערכה מעלה ארבע שאלות תאורטיות. הראשונה: לפי נווה, תכנון המערכה מתקיים בתהליך מדרגי בין שלוש רמות ("שילוש חיוני"): (1) ניסוח המטרות והמגבלות המדיניות-אסטרטגיות מטעם הרשות המדינית העליונה [...] (2) הבהרת הרעיון המערכתי והגדרת היעדים המערכתיים העיקריים מטעם הרשות האסטרטגית-מערכתית המתאימה [...] (3) (ו)יצירת תוכניות קרב על-ידי רמת הפיקוד הטקטי [...]. התבוננות בהגדרות אלה מעלה את השאלה האם כדי לענות על הצורך לפתור את המתח בין הרמה הגבוהה והמופשטת לרמה הנמוכה והמכנית, היה צורך בבניית עוד רמה? האם אי אפשר היה להשתמש, בהתאמות הנדרשות, בשלוש הרמות שהגדיר קלאוזביץ, ולתאר את הרעיון המערכתי במסגרת קומת האסטרטגיה הצבאית?

השאלה השנייה: לאור הניתוח ההיסטורי, העלה נווה את התזה, שלפיה אומנות המערכה קשורה באופן ייחודי לתיאוריית המערכות הכללית. בהתבססו על לודביג וון ברטלנפי, נותן נווה סימנים בתורה זו ומאפשר את הטמעתה בחשיבה הצבאית, כפי שתואר לעיל. מבלי להיכנס לדיון על תיאוריית המערכות הכללית, ניתן בנקל לראות כי המאפיינים שמתאר נווה הם מתודולוגיים, ומתאימים לחשיבה מורכבת באשר היא – לא רק לחשיבה ברמה המערכתית. הם מתאימים לא פחות לחשיבה על

בעיות אסטרטגיות וגם על בעיות טקטיות מורכבות במיוחד. נווה לא מסביר מדוע תיאוריה זו רלוונטית רק לרמת הביניים החדשה ולא לשתי הרמות הללו.

שאלה שלישית שיש לשאול עוסקת ברלוונטיות התיאוריה של אומנות המערכה לתקופתנו. נווה מציג את המהלומה המערכתית כהישגה של המערכת הלוחמת, כלומר שלילת היכולת מהמערכת היריבה להשיג את יעדיה. הוא מגדיר את המאפיינים העיקריים של המהלומה - אחדות המטרה; חתירה לביתור ולפירוק ולא להשמדה; פעולה בשני ממדים, האופקי-החזיתי - הלינארי, והאנכי - מהעורף לעומק - לא לינארי; סימולטניות המאמצים; שילוביות ביניהם בדגש על השילוב בין התמרון לאש; יצירת היפוך של המערכת היריבה על-ידי ריכוז מסה קריטית מאחורי מרכז המסה שלה; הונאה והפתעה כרכיב מרכזי בטיפול במרכז הכובד. ניכר כי תיאור זה רלוונטי לחשיבה על מלחמה כעל מפגש בין צבאות מהעידן התעשייתי, ופחות מתאים לחשיבה על בעיות מסוג אחר שצבאות נדרשים להן כיום במסגרת המהפכה התעשייתית הרביעית המתרחשת לנגד עינינו.

מהתיאור ההיסטורי עולה כי אומנות המערכה אכן סייעה לחולל, ולעתים רק להבליט, מהפכה בתכנון הצבאי לנוכח אתגר רחב ומורכב מאוד. אומנות המערכה סייעה לצבאות לצאת מתוך תפיסות המלחמה הקיימות, שהוגדרו בטעות כ"קלאוזביציוניות", אשר נקשרו בלינאריות, בהשמדה ובחיבור לקוי בין המדיניות למעשה הצבאי. היא הגיעה לשיאה בתחרות הקונספטואלית בשנות השמונים של המאה העשרים, בין

המהלומה המערכתית של הסובייטים למערכה העמוקה או לקרב העמוק של האמריקנים בהקשר של מלחמה בין צבאות. סביר להניח שחלק מיסודות המהפכה לא היו מוטמעים בחשיבה הצבאית בלא העיסוק ברמה המערכתית. עם זה, משעה ששולבו בה, האם נותר עדיין הצורך בשליח המערכתית? זו השאלה התאורטית הרביעית על אומנות המערכה ועל הרמה המערכתית.

מכוח שאלות אלה הרי שהרלוונטיות של הרמה המערכתית כרמה מובחנת נמוכה ביחס לבעיות שתוארו בפרק הקודם. הייחוד של חשיבה מערכתית רק לדרג אחד מוציא וחוסם את החידוש מהגישה המערכתית, את תרומתה של הגישה לחשיבה בכל רמות המלחמה. נוסף על כך, הקמת דרגי פיקוד נוספים עלולה לסרב את הפיקוד ואת השליטה, למעט במקרים שבהם גודל הצבאות או מרחב הפעולה באמת מחייבים הקמה של מנגנונים נוספים.

נפנה כעת לנתח גישות נוספות שהטמיעו רכיבים מהחשיבה המערכתית בחשיבה הצבאית, ללא צורך בהקמת מנגנונים או דרגי פו"ש נוספים - להיפך, גישות אלו מצביעות על הצורך לקרב בין הדרגים, ולאפשר את השיח הישיר ביניהן, וכך להתמודד עם האתגרים בקישור שבין רמות המלחמה.

המלחמה בהקשר - תיאוריות חדשות

החל משנות התשעים של המאה העשרים, בימים שלאחר המלחמה הקרה ועם הבשלת המהפכה התעשייתית השלישית והאופן המרשים שבו הופגנו יכולותיה במלחמת המפרץ

הראשונה, הלכו והשתנו האתגרים שעמדו מול הצבאות. בזירה הבין-לאומית היו אלה משימות השפנת שלום וסיוע הומניטרי בסומליה וביוגוסלביה לשעבר, ולאחר 11 בספטמבר 2011 ננקטו מהלכי ההשתלטות ומבצעי הייצוב באפגניסטאן ובעיראק. בפני ישראל עמדו אתגרי הלחימה מול חזבאללה עד הנסיגה מדרום לבנון בשנת 2000 ומייד לאחריה האירועים בעזה ובאיו"ש שזכו לכינוי "גאות ושלפ", והלחימה בלבנון ובעזה.

למרות ההישגים המרשימים בעיראק, ביוגוסלביה ובמובן מסוים באפגניסטאן, חוו הצבאות הגדולים והמתקדמים תחושה של חוסר הצלחה במאבקם נגד היריבים הנחותים בעוצמתם הצבאית ואשר משתמשים בשיטות גרילה, טרור והשילוב ביניהם.

הקו המשותף הראשון הוא ההבנה שהעימות הצבאי שינה את פניו, כפי שתואר בפרק הקודם. אופי ההתנגשויות הצבאיות, מרחב הלחימה, שיטות הפעולה ועוד, הובילו תאורטיקנים צבאיים למסקנה שיש לשנות את גישת הצבאות לעימותים, ובעקבות כך את שיטות הפעולה שלהם.

הקו המשותף השני, הגם שמעטים יודו בכך, הוא תחושת התסכול שליוותה לא מעט ממפקדי הצבאות הסדירים. קצינים אלה שעמדו בראש מערכות יקרות, משוכללות וגדולות, הבינו לבסוף שלמרות הכוח הרב העומד לרשותם, האמצעים הרבים ותקציבי הענק - עדיין הם נתקלים בקושי אמיתי להביס את יריביהם הפרימיטיביים מבחינה ארגונית, אך המשוכללים להפליא מבחינת כוח הרצון והיכולת להפעיל נשק מדויק אנושי. תחושה זאת הביאה לגל של פרסומים שביטאו חשיבה צבאית שעיצבה את יסודות העידן המערכת החדש. תהליך ההסתגלות,

שאת גישת שלושה ממוביליו - ישראלי, בריטי ואמריקני - נתאר להלן, כְּלֵל הגדרה מחדש של השיח בין הרמה האסטרטגית לטקטית, אך לאו דווקא באמצעות רמה מערכתית. למרות ההבדלים בין הגישות השונות ניתן לסמן כמה קווי אופי דומים בכולם.

שמואל ניר (סמו) - הוגעה (ולא הכרעה) ו"הדבקות בשאלה"
 בדומה להוגי דעות צבאיים רבים הושפע שמואל ניר (סמו)⁸¹ מהעיומותים הצבאיים שהתקיימו במהלך שירותו בצה"ל ושורבים מהם הוא השתתף באופן פעיל, בעיקר בתפקיד מודיעין. שני העיומותים המרכזיים שהשפיעו על הגותו במהלך שנות השמונים היו המלחמה בחזבאללה בחזית הצפונית של מדינת ישראל, והמלחמה כנגד הפלסטינים בחזית הפנימית.

81 אל"ם (מיל') שמואל ניר, "סמו" (1944-2003), נולד בבוולגריה ועלה לארץ בגיל שלוש. כילד עבר עם אימו לקיבוץ דן. את שירותו הצבאי עשה בסיירת שקד ובצנחנים. בגיל 34, בהיותו כבר אב לשתי בנות, החליט לחזור לצבא והחל לשרת כסג"ם בחיל המודיעין. את מרבית שירותו עשה בפיקוד הצפון, בין השאר כקצין מודיעין של האוגדה בגבול הלבנון ושל יחידת הקישור ללבנון. הוא התעמק בתורת הלחימה של חזבאללה ובמקורותיה התאורטיים. מסמכו "עשרת הדיברות של חזבאללה" שהיווה תרגום לתובנותיו בדבר העיומות המוגבל, היה כתוב בצורה כה משכנעת, עד כי היו שסברו כי זהו מסמך שלל שנתפס מידי חזבאללה. אחרי שהשתחרר ב-1998, עסק סמו בפיתוח תורות לחימה, בעיקר בתחום העיומות המוגבל, כעמית במכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור. באמצעות הרצאות ומאמרים לרוב פעל סמו לשינוי תודעתי בצה"ל ובזרועות הביטחון. הוא קרא להסתגל לטבעו של העיומות המוגבל ולהשיג הרתעה טקטית באמצעות הנחלת תחושה מתמדת של אי-ודאות לאויב. כך תהפוך ההוגעה מנטל לנכס. הוא אפילו נסע לווייטנאם והצליח להיפגש עם לוחמים וייתנאמים לשעבר שלחמו נגד האמריקנים כדי ללמוד מניסיונם.

סמו הבין כי כמו בכל רחבי העולם, העימותים המתנהלים הם מסוג אחר, לסוג הזה הוא קרא "עימות מוגבל". גם אם לא המציא את השם, עצם העובדה שהכניס את "העימות המוגבל" לשיח הפנים צבאי של צה"ל, הרי שבאחת אותגרה התפיסה הכללית של "ההכרעה" הקלאוזביציונית.

מחקרו של סמו הוביל אותו לטענה המרכזית, שלעימותים הנוכחיים שעומם מתמודדים הצבאות יש אופי שונה מזה של המלחמות הקלסיות. נקודות השוני העיקריות הן: הקשר ההדוק בין המעשה הצבאי הטקטי למדיני, המיזוג של תחומים אזרחיים וצבאיים יחד לעימות, ריבוי המרכיבים המופשטים בעימות (כמו המערכה על התודעה ותמרון הדעת), טשטוש גבולות זירת המבצעים וריבוי הסייגים על הפעלת הכוח הצבאי.

טענה זו עמדה בבסיס ניסיונו של סמו להמשיג מחדש את המעשה הצבאי-מדיני ובבסיס ניסיונו לקשור טוב יותר בין המדינאי לצבא. בתוך כך כמה מושגים מרכזיים מארגנים את החשיבה הצבאית על-פי סמו, ובראשם ההוגעה וה"דבקות בשאלה".

ההוגעה כהכרעה הקלאוזביציונית החדשה וירידת ערך הקרקע

מקום נרחב מקצה סמו לזמן שבו יש לנהל את העימות. באופן רגיל מבקשות מדינות לקצר ככל האפשר את משך העימות מסיבות רבות: המחיר הכלכלי הגבוה שעומותם צבאיים נושאים, אובדן התמיכה הציבורית ועוד. סמו טוען שעל

הצבאות לחשוב מחדש על ההתשה, שאותה כינה "הוגעה"⁸². "התשה" וביטוייה המעשי "לחימה התשתית", "לחימת שחיקה" ועוד, זכתה לקיתונות של צוננים עקב האמצעים הרבים הנדרשים לשם ביצועה. לדברי סמו, מאחר שהארגונים שמולם מתמודדים הצבאות מאמצים את גישת ההוגעה באורח קבע, על הצבאות לבחון שימוש בגישה זאת, אם כי באופן שונה מהאופן שבו נוקטים ארגוני טרור וגרילה.

מתוך כך קובע סמו כי הכלי המרכזי ב"הוגעה" האסטרטגית היא הלוחמה הפסיכולוגית ומלחמת התודעה.⁸³ ההוגעה של הארגונים הסמי-צבאיים תושג באמצעות ניצחונות תודעתיים רצופים ורבים בכל תחומי העימות.⁸⁴ מכאן שהפגיעה הפיזית לא רק שאינה מספקת אלא אינה מהווה אפילו את הכלי המרכזי במלחמה. דברים אלה עומדים בניגוד גמור לתיאוריית הכרעת הצבא בשדה הקרב של קלאוזביץ.

להבנתו של סמו, מושג ה"הוגעה" מחלץ את הצבאות מגישתו של קלאוזביץ ומאפשר להם ראייה ביקורתית באשר למטרות המלחמה של שני הצדדים. בכך יכולים הצדדים להתאים בצורה טובה יותר את שיטות הפעולה להישגים הצבאיים והמדיניים הנדרשים. צורה זו של חשיבה מאפשרת התבוננות על אופן תפיסת היריבים את העימות המתנהל. לא אחת יכולים הצדדים בעימות לראות את העימות באופנים

82 אמ"ץ-תוה"ד, העימות המוגבל – אסופת מאמרי אל"ם (בדימוס) שמואל ניר (סמו), התשס"ד-2004, עמ' 22-24.

83 שם, עמ' 21, 27 ועוד.

84 שם, 117-123.

שונים – ייתכן שלצד אחד מדובר בעימות מוגבל, ואילו הצד השני יראה את העימות כמלחמה כוללת, שבה הוא מפעיל את כל כליו כדי להשיג ניצחון. לעניין זה יש חשיבות גדולה בספר משום שאם המטרות האסטרטגיות של שני הצדדים אינן דומות, הרי שהשפעתן על האמצעים הטקטיים הננקטים תהיה שונה. השפעה זאת כוללת גם את עוצמת חיוניות המטרה, כלומר הרצון והנכונות לשלם את המחיר הנדרש להשגת ניצחון, וכדברי סמו, "לא העוצמה הצבאית היא שמכריעה את העימות, אלא תעצומות הנפש".⁸⁵

ההמחשה המרכזית בכתביו של סמו לעניין ההוגעה נוגעת לערכיות הקרקע בעימות. סמו היה הראשון בצה"ל להבחין בין קרקע לצרכים טקטיים לבין קרקע לצרכים אסטרטגיים. הבחנה מהפכנית כשלעצמה, ודאי בתוך צה"ל שעד סוף שנות השמונים, שהאתוס המכונן בתוכו הוא מלחמת יום הכיפורים ב-1973, כנגד צבאות סדורים. אם בעבר הייתה הקרקע היעד והמטרה הראשיים של הפעילות הצבאית והמדינית כאחד, הרי שלגישתו של סמו הקרקע היא רק אמצעי, המקום שממנו מופעלות היכולות ויוצאים האיומים כלפי מדינת ישראל. מתוך כך, אם ערכה האסטרטגי-צבאי של הקרקע יורד, יקשה על הכוח הצבאי הקונוונציונלי לבצע את משימותיו, במיוחד במבצעים שבהם ברור לכול שהנסיגה תגיע במוקדם או במאוחר.⁸⁶

85 שם, עמ' 110.

86 שם, עמ' 123.

"הדבקות בשאלה" והמשגתו החדשה של המודיעין לצורכי התחרות על הלמידה

המושג הוגעה חווה בתוכו בצורה מובנית את העובדה שמדובר בעימות מתמשך, עימות על פני שנים רבות. הגם שמלחמת העולם הראשונה ואף השנייה נמשכו כמה שנים, הם חתרו בכל שלב להכרעה מהירה. ההוגעה היא עימות כמעט איך-סופי, שכן היא אינה חותרת מראש להכרעה מהירה.

משך הזמן הארוך הוא סיכון עצום בניהול מערכה ובהתבדרות המאמצים השונים עד כדי שיכחה מה חשוב ומה לא חשוב במערכה. עניין זה מוביל את סמו לקבוע עקרון מלחמה חדש – "הדבקות בשאלה". "הדבקות בשאלה" הוא עיקרון הנשען על למידה מתמדת הניזונה ממודיעין רחב ואשר מאפשרת למקבלי ההחלטות להכווין את המאמצים שלהם בהתאם.

מתוך כך גובר הצורך בלמידה ובדבקות בשאלה. לטענתנו, לצד הנחות בעוצמתו יש מרחב טעות קטן מאוד, מכיוון שאין לו מרחב תמרון ועתודות, לכן הוא נדרש להתחדשות מתמדת בזיהוי חולשות היריב ובפגיעה בהן.⁸⁷ זאת ועוד, ההתחדשות אינה נוגעת רק להפעלת אמצעי לחימה חדשים, אלא היא נוגעת לתחומים נוספים. דוגמה לכך היא השימוש ההולך וגובר של ארגוני טרור וגרילה בתקשורת ובפעולה בממד הסב"ר.

לפיכך, הצד החזק נדרש ללמידה מתמדת, אורכית ורוחבית, שתצר את מרחב הפעולה של הצד הנחות, ולאורך זמן תוביל להוגעתו ולאובדן רצונו להמשיך להילחם. העימות המוגבל

87 שם, עמ' 154.

הוא אפוא תחרות למידה בין הצדדים. המושגים הרלוונטיים למענה הצבאי הם מעגלי למידה, תרבות השאלה (היכולת לשאול שאלות) וניהול ידע מושכל. כלומר, ליבת המענה התפיסתי הצבאי מול אויב, שהוא במהותו גרילה, סוכבת סביב פיתוח ידע חדש, הצבת סימני שאלה על הידע הקיים והפצת התובנות לרוחב כדי להתגבר על החולשות המקומיות.

הכלי המרכזי הנדרש לשכלול כדי לייצר למידה ביקורתית ולאפשר את "הדבקות בשאלה" הוא המודיעין. סמו מוציא את הכלי המודיעיני ממקומו הטבעי, מהמגרש הצבאי. מבחינתו, אין מדובר בתהליך המודיעיני הקלסי הכולל איסוף, עיבוד הערכה וניתוח של מידע, הנאסף על אויב (מדינות, ארגונים או פרטים) ועל מרחבים שבהם מתוכננים להתבצע מבצעים צבאיים ("מרחבי מבצעים") או שאפשר שיתבצעו בהם מבצעים צבאיים. המודיעין של סמו נדרש להביא תובנות בשדות פעולה רבים ונרחבים שבהם מתקיים העימות. דוגמה בולטת לכך היא עליית המודיעין האזרחי לסוגיו. מפרט שולי במלחמת העולם הראשונה והשנייה הפך המודיעין האזרחי לכדי תחום עצום עד כדי האפלתו לפעמים על המודיעין הצבאי הקלסי. בין תחומי העניין החדשים: המצב הכלכלי של המדינה, המצב הכלכלי של האזרחים, החלוקה לאזורים גיאוגרפיים, שבטים, חמולות, חלוקה לדתות, מקורות אנרגיה מרכזיים ועוד. הדרישה למודיעין מגבירה מאוד את הצורך בהרחבת תחומי העניין של המודיעין הצבאי, ועוד יותר את הצורך בקיום קשרים הדוקים בין גורמי המודיעין הלאומי והאזרחי ובין אלה הצבאיים. סמו לא הספיק לגבש את רעיונותיו לכלל משנה סדורה,

הגם שהוא השפיע רבות על תורת הלחימה של צה"ל בתחום העימות המוגבל.⁸⁸ מהמאמרים שפרסם ומדברים אחרים שכתב אנו יכולים להבין רבות על טבע העימות המוגבל, על האופן שבו יש לנהלו ועל הדרכים להתמודדות בו. חשיבות דבריו לספר זה מודגמת בקביעתו⁸⁹ לגבי אופן ניהול המאמץ הצבאי: בשונה ממלחמה (וגם "מוגבלת") ומאופי המבצעים בה – עימות מוגבל הוא מדיני, גם באופי מאמציו ולא רק במטרותיו ובאילווציו, ולכן, שיטת ביצוע המבצעים הצבאיים שבמסגרתו, ואף אלה שברג הנמוך ובהיקף הקטן ביותר, תוכתב, לעתים ישירות, על-ידי השיקול המדיני, ואילו השיקול הצבאי-המבצעי משני לו. כלומר אופי העימות מחייב תיאום הדוק בין כל הרמות העוסקות בעימות. תיאום זה צריך להתקיים, ולא אחת, אף בין הרמה האסטרטגית-המדינית והרמה הטקטית המוציאה לפועל את ההחלטות המדיניות.

סמית' – ניתוח מורכב המוביל לפעולה רלוונטית ופשוטה
 בניגוד להוגי דעות אחרים, רופרט סמית' אינו מבסס את דבריו

88 אל"ם ניר כתב חלק מעקד (ספר תורת לחימה) "העימות המוגבל" שפרסמה המחלקה לתורת לחימה של צה"ל בשנת 2001. ניר היה גם חלק מוועדת ההיגוי שהכוינה את כתיבת עקד "העימות המוגבל – לחימה כנגד כוחות בלתי סדירים" שפרסמה מחלקת תורת הלחימה של זרוע היבשה בשנת 2005. אל"ם ניר השתתף בדיוני ועדת ההיגוי ותרם לה עשרות שעות ייעוץ, למרות מחלתו ולמרות העובדה שהוא פרש מצה"ל זמן מה לפני תחילת הדיונים.

89 העימות המוגבל, 10.

על ניתוח שיטתי של ההיסטוריה הצבאית, אלא על ניסיונו העשיר בפקוד על כוחות מצבא היבשה של בריטניה. סמית' מבסס את דבריו על הניסיון שרכש כקצין צעיר שהאתוס שלו הוא המלחמה הגדולה של ברית וארשה למול ברית נאט"ו. בפועל, עיקר פעילותו היה דווקא באזורי עימות פחות ברורים בדגש על אירלנד. הוא היה מפקד כוחות או"ם בקוסובו ולבסוף סגן מפקד כוחות נאט"ו בבוסניה. את עיקר רעיונותיו סיכם בתוך ספרו **התועלת שבכוח שפורסם ב-2005**.

התזה העיקרית שלו היא שהשינוי במאפייני המלחמה מתבטא בכך שהמלחמה מתרחשת בפועל בין אנשים ולא בין צבאות ותצורות (פורמציות) צבאיות, והיא מושפעת מדעותיהם של ציבורים. בכך מצהיר סמית', כנציג הצבאות המערביים, בפעם הראשונה כי תם עידן המלחמות התעשייתיות. קרי, מאפייני מלחמת העולם הראשונה והשנייה פסו מן העולם והם לא יחזרו או לא רלוונטיים לתקופה הפוסט-תעשייתית של תחילת המאה העשרים.

טענתו של סמית' מרחיקה לכת אף יותר והוא ממשיך וטוען שהכוח הצבאי, למעשה הפעלת הכוח הצבאי, הוא האמצעי שישמש אמצעים אחרים להשגת המטרות האסטרטגיות – מצב שלא היה בעבר בדור המלחמות התעשייתיות.⁹⁰ קרי, הצבא לבדו לא יוכל לחזור על הישגי מלחמת העולם השנייה, שבה ההישג האסטרטגי הושג כאשר בעלות הברית נפגשו בלב העיר ברלין והביאו לסיום המלחמה. לטענת סמית', באופי המלחמות

90 תרגום חופשי מהרצאה שנשא סמית' במסגרת "צבא וביטחון" – כנס לטרון השני ללוחמת יבשה: התמרון היבשתי בתחילת המאה ה-21, 16 בספטמבר 2008.

החדשות לכל היותר זאת תהיה רק ההתחלה של המלחמה האמיתית, המלחמה בקרב האנשים. מתוך כך, אם המלחמה מתרחשת בקרב האנשים, הרי שהאוכלוסייה היא חלק בלתי נפרד מהלחימה. האוכלוסייה היא מטרה ואמצעי ולא רק הצבא של היריב. תוצאות העימות נקבעות לפי הדימוי שלהן בקרב האוכלוסיות השונות, ולא לפי התוצאה הפיזית של מקום הכוחות, היקף הנפגעים ועוד. מכאן מובן שהמטרה האסטרטגית של הלחימה תהיה שינוי תודעתי אצל היריב כקולקטיב ולא רק אצל מנהיגי היריב כבעבר. הדברים הם כה חריפים עד שהוא קובע בפסקנות: "אתה יכול לנצח בכל הקרבות ולהפסיד במלחמה, אתה יכול להפסיד ועדיין להיות מוכרז כמנצח במלחמות בקרב אנשים".

סמית' אינו נשאר בעולם התיאוריה, מה שמוביל אותו לשתית המלצות מרכזיות ליישום רעיונותיו. הראשונה והמשמעותית עוסקת באופן הפעלת הכוח ובדגש לשיטת ניתוח הבעיה. השנייה עוסקת בארגון הכוח הצבאי למלחמה בקרב האנשים והשיטה המיטבית להפעלתו.

אופן הפעלת הכוח הצבאי

אם מקבלים את גישת המלחמה בקרב האנשים, הרי שאין ברירה, טוען סמית', אלא לייצר כלים מתודולוגיים חדשים לניתוח המצב. שכן הכלים הקיימים מתאימים למלחמות התעשייתיות, למלחמות של קלאוזוביץ ולידל הארט, של צבאות בצבאות. המלחמה בקרב האנשים מחייבת שינוי בניתוח המצב שהוא הבסיס לכל הפעילות המדינית-הצבאית. לשם כך הוא קובע

שלושה עקרונות מרכזיים:

העיקרון הראשון: הבנת התוצאה האסטרטגית הרצויה לצורך השגתה. יש להבין לעומק ובפירוט את טבע התוצאה האסטרטגית הרצויה במובנה הרחב – הפוליטי, הצבאי, הכלכלי – ואת ההקשר הנכון של הפעלת הכוח הצבאי להשגתה. אם יבין המתכנן הצבאי את התוצאה המדינית המבוקשת, יוביל אותו הדבר לשאול את השאלות הנכונות ולהגדיר יעד אסטרטגי צבאי רלוונטי, שיתאר את התוצאה של הפעולה הצבאית. המתכנן הצבאי עוסק בשאלות אסטרטגיות, ומחפש להן תשובות טקטיות, ובכך מקשר באופן ישיר בין האסטרטגיה לטקטיקה ולהיפך.

השפעת עיקרון זה על הדרג הצבאי המבצעי היא מרחיקת לכת, משום שהוא נדרש להבין את המניעים המדיניים, את היחסים המורכבים שמנהלים המדינאים בינם לבין עצמם, בינם לבין העם שבחר בהם, בינם ובין היריבים או העמיתים ממדינות אחרות ועוד.

העיקרון השני: הדבקות בפעולה המבוססת על חוקיות בין־לאומית. הסיבה לכך פשוטה: אנו נבדלים מאויבינו בכך שהם חותרים לשלול עקרונות בסיסיים של החוק, ואילו אנו פועלים להגן על אותם עקרונות. במילים אחרות, הפעולה הטקטית צריכה להיות לא רק חוקית אלא גם להיות מבוצעת בחוקיות. גם היבט זה מקשר באופן ישיר בין הרמה האסטרטגית לרמה הטקטית, מפני שהמעשה הטקטי מוכוון באופן ישיר על־ידי הדרישה האסטרטגית, ללא תיווך של קומת ביניים. ההיבט החוקי מקשר באופן ישיר בין המנהיג האסטרטגי ובין הכוח הטקטי.

העיקרון השלישי: תכנון מבצעי המבוסס על שתי סדרות של שאלות - אסטרטגיות וטקטיות. לדעת סמית', אם אינך יודע לענות עליהן, נכון שלא תפעיל את הכוח. הסדרה הראשונה עוסקת בהקשר הכולל של הבעיה (למעשה, במדיניות ובאסטרטגיה הצבאית) ובדרך שבה הפעלת הכוח רלוונטית לפתרונה. סדרה זו צריכה להיעשות בחשיבה משולבת, בין-ארגונית ואף בין-לאומית, שאותה הוא מכנה "חשיבה ממסדית". החשיבה הממסדית המשולבת מביאה אל שולחן הדיונים זוויות הסתכלות שונות על המציאות, על האתגרים, על הבעיות ועל ההזדמנויות, והיא מאפשרת להסתכל עליהן הסתכלות רחבה. הסדרה השנייה מתמקדת בדרכים (למעשה בטקטיקה) שבהן הפעלת הכוח משרתת את הפתרון הזה. שוב, אנו רואים שסמית' מקשר באופן ישיר בין הטקטיקה לאסטרטגיה, בלי צורך ברמה מערכתית מקשרת.

המלצות לארגון הכוח ולשיטת הפעלתו

סמית' אינו מסתפק רק במסגרת הכללית, אלא מציין כמה נושאים מעשיים שיש לטפל בהם כדי להעלות את התועלת שבכוח: השכלול הראשון נוגע לאופן ארגון המפקדות. אם נקבל את המסגרת שטווה סמית', יובהר במהרה שמפקדות צבאיות, במבנה הקיים היום, אינן יכולות לעמוד בשלל המשימות שמוטלות עליהן. מהיום שבו נוצר המטה המקצועי, הוא עסק אך ורק בהיבטים צבאיים גרידא. הפעלתו לוותה בדיונים רבים על גודלו, על דרך תפקודו ועוד. דיונים אלה התקיימו בכל הצבאות המודרניים, ולא אחת הם לוו בוויכוחים קשים, אך מעולם לא חרגו מהתחום הצבאי.

בכל מקרה, מטרת הסוגים השונים של המטה⁹¹ היא לסייע למפקד כוח צבאי לבצע משימה צבאית מוגדרת. חברי המטה השונים מייצגים מערכים מקצועיים – מנהלה, אש, אוויר ועוד – והם מפקדי המערכים או משמשים קציני קישור למערכים אלה. עם התפתחות תחומי המקצוע הצבאי נוספו למטה ממלאי תפקידים המייצגים את התחומים החדשים. כך נוספו למטות קצינים שתפקידם לסייע למפקד לקיים תפקודי סיוע הומניטרי, סיוע משפטי ועוד.

אם כך, מציע סמית' להוסיף באופן מובנה ויזום מומחים שאינם עוסקים בתחומים צבאיים, אלא הם מומחים בתחומי עיסוק שברובם הם אזרחיים. כלומר הביטוי של החשיבה הרבת-תחומית הנדרשת מהמפקד יהיה באופן התכנון הצבאי וגם בתכנון האזרחי של המבצעים. יתר על כן, יהיה צורך גם בקציני מטה שמומחיותם אינה נוגעת רק לרמה שבה הם פועלים, אלא גם לרמות הגבוהות יותר וגם לרמות הנמוכות יותר.

הרחבת תחומי העיסוק של המטה, לפי סמית', תאפשר ליחידה ולמפקד בפרט לפעול בשדות פעולה רבים יותר ולהשפיע יותר על אופן ביצוע המשימות שתוטלנה עליהם. כך יוכל המפקד להעריך את המידע ולנתחו ולהשפיע על אותם תחומים.

מכאן שהמשימות שהמטה יצטרך להתמודד איתן תהיינה רבות יותר ורחבות מבחינת היקפן. המפקד והמטה יהיו חייבים להתחשב התחשבות מתמדת בהקשר הרחב של הקרב הנוכחי – העימות בכללותו על כל היבטיו הרחבים יותר.

91 "מטה אישי", "מטה אמריקני", "מטה אירופי".

השכלול השני קשור לשיטת הפעלת הכוח: הפשיטה כשיטה המרכזית להשגת ההישגים בשדה הקרב החדש. כאן מציע סמית' לעבור לפעולות צבאיות מסוג פשיטה ולזנוח את ההתקפה הקלסית ככלי מרכזי להשגת הישג בשדה הקרב. פעולות מסוג פשיטה מתאפיינות בכמה היבטים שמסייעים למלחמה בקרב האנשים. הפשיטה מחייבת בראש ובראשונה מודיעין איכותי, שמוביל לחשיבה ביקורתית על צורות השגת התוצאה הטקטית והאסטרטגית הרצויה. שנית, הפשיטה כאופן פעולה תמיד תהיה ממוקדת יותר מאשר ההתקפה הקלסית בדגש על היבטי זמן ומרחב. היבטי הזמן והמרחב מובנים בשיטת הפשיטה טוב יותר מבהתקפה ובהכרח יגזרו מרחב מבצעי קטן יותר מאשר ההתקפה ומשך זמן קצר יותר. ולבסוף, הפשיטה מאפשרת למקד את הכלים הצבאיים היעילים ביותר לזמן קצר ואינה מחייבת את הסוציאליות של הנגשת האמצעים למסה של כוחות הצבא הקלסיים.

שילוב זה של ארגון המפקדות מצד אחד ונקיטת שיטת פעולה פשיטה מצד אחר, יעלו, לטענת סמית', את התועלת שבכוח במלחמה בקרב אנשים. מפקדות משוכללות יותר יוכלו לקשור טוב יותר בין הטקטיקה לאסטרטגיה, והפשיטה תהיה שיטת הפעולה המרכזית בזמן ובמרחב מוגדרים. כך ייווצרו פחות תיווכי ביניים בין המבצעים למחליטים ותיווצר פעולה איכותית יותר.

פטראוס – חשיבות שלב העיצוב

הגנרל דיוויד פטראוס הוא קצין אמריקני שלקראת סוף 2005 עבר מתפקיד פיקודי בעיראק לתפקיד סגן מפקד פיקוד התורה של צבא היבשה האמריקני (TRADOC). במהלך 2006, השנה הגרועה ביותר לאמריקנים בעיראק, הוא הוביל תהליך נרחב של כתיבת תקנון שדה (FM 3-24) למבצעים נגד התקוממות (COIN).⁹² במוקד תוכנותיו האסטרטגיות של פטראוס שוכנת העובדה שעל אף ששיטות הלחימה של ארגוני הטרור והגרילה דומות, הרי שצבא ארצות הברית אינו נלחם לשם השגת ביטחון לאזרחי ארצות הברית, אלא לשם שמירה על אינטרסים אמריקניים. לעובדה זאת יש השלכות רבות על אופן ניהול העימות כמו על אופן הלחימה. עובדה מרכזית זו – מיקוד הפעולות הצבאיות רק לשם שמירה על אינטרסים – גוזרת בהכרח אופי פעולה אחר מהכוחות הצבאיים. מספיק להסתכל על גודלה של עיראק בהיבט הגיאוגרפי והדמוגרפי (שלא לדבר על מאפיינים אחרים) כדי להבין את גודל האתגר העומד בפני הצבא האמריקני ברצותו לשמר אינטרסים אלו. אולם מבחינת פטראוס, הגם שגודל הפרויקט מרתיע

92 תקנון השדה של צבא ארצות הברית הוא פרסום הכולל עקרונות בסיסיים לניהול מבצעים צבאיים. פרסום זה מכוון בעיקר לדרגי הצבא הנמצאים מעל לדרג הגדוד ועד הדרג האסטרטגי העליון של הצבא, ולכן הוא עוסק בהיבטים טקטיים ובהיבטים מערכתיים של הלוחמה. פרסום זה מחייב גם את חיל הנחתים. Fm 3-24: Counterinsurgency, (Washington, Dc, Headquarters Department of the Army, Headquarters Marine Corps Combat Development Command, Department Of The Navy Headquarters United States Marine Corps, 15 December 2006).

כשלעצמו, הרי שהבעיה טמונה דווקא ביכולת של הכוח הצבאי להתמקד במטרות ברורות ולנהל מערכות מוכוונות אסטרטגיה לאורך זמן.

בתחילת 2006 פרסם פטראוס מאמר שבו הוא סיכם את תובנותיו מהלחימה בעיראק.⁹³ במאמר פורטו ארבעה-עשר עקרונות המהווים מעין כללי עשה ואל תעשה שעל המנהיג הצבאי לקיימם, כדי לבצע את משימתו המורכבת בסוג זה של לוחמה. חלק ניכר מהתובנות מתמקד בדרג הטקטי וחלק אחר עוסק באופי הפעילות האמריקנית בעיראק בהיבט האסטרטגי שהוא לתמוך ולאפשר את בניית המדינה העיראקית החדשה. הדבר מוביל בעיקרו למערכה של מבצעי ייצוב, כלומר מבצעים שמטרתם לסייע לאוכלוסיית היעד לארגן מחדש את מוסדותיה לאחר שסולקו מארצה הגורמים החתרניים.

המאמר לא נשאר ברמה התאורטית בלבד, שכן כבר ב־2006 יועד פטראוס לתפקיד מפקד כוחות ארצות-הברית בעיראק, ובמסגרת שלב ההסתערות (Surge) מ־2007 עד 2008, הוא מימש את העקרונות שעיצב. הדבר אפשר לראות את תקפות תובנותיו הלכה למעשה בשטח.

David H. Petraeus, "Learning Counterinsurgency: Observations 93 from Soldiering in Iraq", *Military Review*, (January–February 2006): 2-12.

העיצוב כמנגנון מתווך בין עקרונות לפעולות

הפרק הרביעי של התקנון עוסק בעיצוב⁹⁴ מערכות ומבצעים נגד התקוממות. התקנון מגדיר את העיצוב כהעמקת ההבנה, ככחינת פתרונות לבעיה וכבסיס ללמידה ולהסתגלות. העיצוב, בשונה מהתכנון, נועד לחקור לעומק בעיה לא מוכרת, להגדיר את מאפייניה וליצור קונספציות והיפותזות המאפשרות חשיבה על הפתרון. העיצוב קיים גם ברמה הטקטית, במה שמכונה "תפיסת המפקד".

שיח משותף הכולל מפקדים, מתכננים מבצעים-צבאיים ומארגונים נוספים, ונציגות המדינות המארחות [את הכוח המבצעי], מאפשר את קיום העיצוב השלם. המעורבות של כולם מהותית לשיח ולתכנון. מטרת השיח המשותף היא להשיג רמה גבוהה של מודעות מצבית משותפת [...] כזו שמביאה לכך שהמצב מפסיק להיות סבוך [...] ומסגרת את הבעיה, עוד לפני שקובעת את דרכי הפעולה הנחוצות לפתרונה [כפי שקורה בדרך הלוגית המקובלת]. העיצוב הוא דיאלוג רחב הכולל, מלבד גורמים צבאיים, גם גורמים לא צבאיים מסוכנויות ממשלתיות וביטחוניות נוספות, מומחים מתחומי ידע שונים וגם גורמים מקומיים. הדיאלוג הרב-ארגוני וההוליסטי הזה יוצר הבנה מצבית, שהיא הבנה מעמיקה יותר של הסביבה ושל הבעיות. חשוב מכך – ההבנה

94 השימוש במונח עיצוב החל בצה"ל בשנת 2006 עם פרסום מסמך תפיסת ההפעלה של צה"ל. למונח זה אף נכתבה במקור הגדרה שקבעה: "עיצוב: תהליך חשיבה של סיעור מוחות [brain storming] בין-דרגי, שתכליתו ליצור מסגרת תפיסתית". מאז משמש מונח זה רק בהקשרים של הדרג האסטרטגי הצבאי.

המצבית⁹⁵ מתקיימת יחסית למשימה, כלומר, היא קשורה קשר הדוק למטרה של הפעולה הצבאית. תכלית הדיאלוג היא למסגר את הבעיה בתהליך החזור על עצמו (חזורי, איטרטיבי) ומתמשך, עד שזו כבר לא נתפסת כמורכבת.

מרכיבי תהליך העיצוב הם שיחה ביקורתית; שימוש בגישת המערכות ויצירת מודל, שפה משותפת ועקרונות. התהליך מביא ליכולת אינטואיטיבית לקבל החלטות, והיא בסיס להערכת מצב מתמשכת שמטרתה למידה מובנית.

שלב העיצוב מגשר בין האסטרטגיה לטקטיקה ומבסס את הבנת המפקד. הוא מתחיל בהגדרת מצבי הסיום הצבאיים הרצויים, שאותם מסיקים מתוך המטרות המדיניות, ונמשך בהגדרת הרעיון המבצעי - כוונת המפקד - וההנחיות לתכנון. בכך מטמיע העיצוב את תובנות המפקד בקרב הכפופים, כדי להעצים אותם, לאפשר להם מרחב של גמישות ושל יוזמה ולאפשר לכל רכיב במאמץ הצבאי לממש את מהות הרעיון המבצעי. במילים אחרות, לטענת פטראוס, העיצוב הוא המאפשר את פיקוד המשימה המודרני.

העיצוב לבדו אינו מספיק, מפני שהוא מספק רק מודעות סביבתית ראשונית, על סמך הנחות העבודה שהוסקו בלמידה הרב-ארגונית שבוצעה. הרכיב המשלים לעיצוב, כדי ללמוד את ועל הסביבה המבצעית המורכבת מאוד, הוא החיכוך בשדה הקרב. החיכוך מעמיק את המודעות ומעשיר אותה. הוא מאפשר לבחון מחדש את התובנות שהוסקו בעיצוב, לתקן או לשנותן, ומשום כך מבוסס החיכוך על ההבנה העמוקה שנוצרה בשלב העיצוב.

95 בצבא הבריטי "situational awareness". ראו United Kingdom

כדי להצליח בכך, חייבת להיות גמישות פעולה בקרב מפקדי המשנה, והם מחויבים להעביר מידע איכותי ומדויק ככל האפשר למפקד כדי לעדכן את תפיסותיו תוך כדי הלחימה. בדברים אלה חוזר פטראוס לרעיון שהוא הביע כבר במאמר ושלפיו אין תחליף לגמישות ולהתאמה של המפקד למצבים השונים.⁹⁶

בין העקרונות לשיטות היישום

הצבא האמריקני פועל באמצעות תקנוני שדה. תקנוני השדה אינם נכתבים על-ידי אדם אחד או מבוקרים על-ידי אדם אחד, הגם שהם יכולים להיות מוכוונים על-ידי אדם אחד, במקרה זה פטראוס. לכן בכואם להטמיע את גישת העיצוב לכדי דרך פעולה ברורה היה ברור להם שהתבנית שהוצגה אינה יכולה להיות "נוסחת הצלחה", ולכן הם מזהירים את הקוראים, מפקדי הצבא, ומורים להם להתאים את אופי הדיאלוג למצבים המשתנים. הצורך בתהליך חזורי מודגש שוב ושוב בשל העובדה שרק הניסיון המעשי של הדרג הטקטי והחיכוך היום-יומי שהוא מקיים עם השטח יכולים להביא את המידע הנחוץ כל כך לדרגים הגבוהים יותר.⁹⁷ מובן שבאותו אופן צריכים המפקדים בדרג הנמוך להיות חשופים להערכות של הדרגים הגבוהים.

דרישה זו אינה מוכנת מאליה בתוך הארגון הצבאי, שאחד ממאפייניו הבולטים ביותר היא ההיררכיה, ושהקשר בין

Petraeus, Learning Counterinsurgency, 9. 96

FM 3-24 (2006), 4-6. 97

המדרגים ההיררכיים מתבצע אך ורק דרך פקודות ברורות. הדרישה להיות מעורבים בתוכנות, בוודאי בתרבות הצבא האמריקני, היוותה פריצת דרך או רעידת אדמה בארגון, תלוי כמובן בנקודת ההסתכלות.

רעידת אדמה או פריצת דרך אחרת, הייתה העיקרון הראשון להפעלת הכוח הצבאי שניסח פטראוס: "פעל במלוא כוחותיך, והפעל את המקומיים להשלים את מה שאין ביכולתך לעשות."⁹⁸ למרות הערך הצבאי לעמידה במשימה והגישה הצבאית הקבועה להשתמש בכוח על-מנת לממש את המשימות, קורא פטראוס למפקדים הפועלים בקרב אוכלוסייה לצמצם את הפעלת הכוח הצבאי. פטראוס מנחה את המפקדים להפעיל את הכוח הצבאי רק לדברים שהוא מיועד להם ולא מעבר לכך, ולמצות את הפעלת אוכלוסייה המקומית להשלמת צרכיהם. למשל - להפעיל את הכוח הצבאי ללחימה נגד לוחמים וטרוריסטים, אך להפעיל את הגורמים המקומיים לעניינים מוניציפאליים.

בנקודה זו נסמך פטראוס על לורנס איש ערב, שהציע למפקדים הפועלים בקרב אוכלוסייה אזרחית להפעיל את האוכלוסייה המקומית. לורנס טען שגם אם האוכלוסייה המקומית תפעל האופן טוב פחות מהכוחות הזרים, הרי שזה עדיף מפני שזו המלחמה שלהם, ועלינו לתת להם לנצח, לא

98 3 pp, Petraeus 2006, *ibid.*, 3-4. במקור הניסוח באנגלית הוא: "Do not try to do too much with your own hands", בתרגום

הפכנו את הניסוח לניסוח חיובי.

לנצח עבורם.⁹⁹ לא סתם עיקרון זה זוהה ככזה שעלול לרפות את ידי המפקדים והלוחמים כאחד, מפני שיש בו יסוד של העברת האחריות וביצוע המשימה לאחר.¹⁰⁰

נוסף לכך, דרישתו של פטראוס מהמפקד, כבר בדרגים הנמוכים ביותר, היא לזכור את המטרה האסטרטגית הכוללת, ובהתאם למטרה זאת לכוון את פעולותיו. פטראוס עמד על "חוסר הנוחות" שעיקרון זה מעורר, ואף על-פי כן הוא מגדירו ככלל ראשון במעלה שהופיע כבר בכתבי לורנס איש ערב.

קושי זה, הדורש מהרמות הנמוכות להיות חשופות בצורה בלתי אמצעית לשיקולים האסטרטגיים, היה אולי מהגורמים המרכזיים (גם אם לא הרשמיים) לכך שב־2014 פורסמה מהדורה מעודכנת של תקנון השדה של צבא ארצות־הברית. במהדורה זאת החליטו הכותבים לוותר על הפרק הרביעי, פרק העיצוב, שהופיע במהדורה הקודמת, ולשלב בתוך הפרק השביעי העוסק בתכנון ובשיקולים מערכתיים. הדבר תמוה מעט משום שבניגוד למהדורה הקודמת, מכוונת מהדורה זאת למפקדים בדרג הגדוד ועד

99 שם.

100 יש לציין שגם צה"ל מצא עצמו מתמודד עם בעיה זו בשנת 2005 בספר "העומת המוגבל". שם ניתן לעיקרון זה השם "שמירה על חיוניות המטרה", זאת מתוך ראייה שזוהי אחריותם של המפקדים לבצע את המשימה ולנהל את המתח האסטרטגי הנדרש כבר בדרגים הנמוכים ביותר וכל זאת בלי לוותר על הנחישות בביצוע המשימה.

החטיבה¹⁰¹ ומקבילותיהם, שלכל הדעות אינם נמצאים בדרג המערכתית.

בכל אופן, הכותבים לא ויתרו על הצורך בקיום דיאלוג בין הדרג הפוליטי ובין מפקדים צבאיים.¹⁰² גם הצורך בהרחבת הדיון ובהערכה מתמדת הוכר. ועם זאת עצם דחיית הדיון על העיצוב בתקנון כמעט ששומט לחלוטין את היכולת לממש במלואו את הרעיון של פטראוס. הסיבה העיקרית לכך היא שתפקיד הדיאלוג אינו רק לשם העברת דעות ורשמים. תפקיד הדיאלוג המתמשך – המתנהל בתהליך חזורי, הוא לבחון פעולות מול כוונות (מטרות, אסטרטגיות וצבאיות) ולהעריך, להעביר מידע ממקורות שונים, ולהגיע למודעות מצבית. כל זאת כדי לפרק את הבעיה הצבאית, המורכבת דיה, למשימות ולפעולות קונקרטיות.

מסקנות מניחוח הגישות הצבאיות שתואר עד כה

עד כה תוארו גישותיהם של קלאוזביץ, לידל הארט, איסרסון, נווה, סמו, סמית' ופטראוס. כל אחת מהגישות הייתה רלוונטית לשעתה, והותירה רכיבים הרלוונטיים גם ללחימה בימינו. כעת נפנה להתבונן בצדדים השווים בין הגישות ולהבחין בין הרכיבים הרלוונטיים להיום ובין אלה שאינם כאלה, כדי לגבש גישה רלוונטית למציאות שלנו כיום.

FM 3-24: Counterinsurgency, (Washington, DC, Headquarters 101 Department of the Army, Headquarters Marine Corps Combat Development Command, Department of the Navy Headquarters United States Marine Corps, 2 June 2006), v.

Ibid, 7-4-7-6. 102

קלאוזוביץ ולידל הארט – כשהכול היה (נראה) פשוט
התיאוריות הקלסיות של קלאוזוביץ ושל לידל הארט עסקו בעיקר באיך לנצח בשדה הקרב כנקודה המרכזית של תופעת המלחמה.

קלאוזוביץ השאיר אותנו בלי מתודולוגיה מחברת, מלבד ההבנה שחיבור זה צריך שיתבצע. מבחינתו מדובר בארכיטיפ של מדינאי מפקד בדומה לזה של נפוליאון, והגאונות היא העומדת בבסיס ההצלחה. היופי העומד במרכז התיאוריה של קלאוזוביץ נטוע, אולי יותר מכול דבר אחר, דווקא בפשטות שדה הקרב בתקופתו כמו גם בפשטות הצבאות המהווים כלי לפתרון הבעיות למדינאים. שדה הקרב היה חד ממדי ברובו, על היבשה או בים, כאשר טווח התותחים הוא הדבר היחיד המאתגר את הגיאוגרפיה של נקודת המפגש האלימה. הצבאות היו קטנים יחסית ומקצועיים ברובם ונשלטו צנטרליסטית על-ידי המנהיגות הצבאית והמדינית, שבתקופה זו לא הצטיינה בהפרדת רשויות ברורה. מתוך כך היכולת לשלוט בשדה הקרב בצורה אינטואיטיבית נראתה באמת עניין של גאונות ולא של מתודולוגיה. לכן המיקוד של עבודתו הוא בתופעת המלחמה ולא במתודולוגיות המאפשרות מגוון חיבורים בין "השילוש הקלאוזוביציוני" או בין רמות המלחמה השונות.

לעומתו, ניסה לידל הארט לגשר על הפער על-ידי הצבת עקרונות שאם כלל המדרגים יעמדו מאחוריהם ייתכן שיצליחו לייצר אסטרטגיה וטקטיקה קוהרנטיות. שתי בעיות מרכזיות קיימות בתיאוריה של לידל הארט: הראשונה, שנקודת הייחוס לתיאוריה שלו היא המלחמות התעשייתיות של מלחמת

העולם הראשונה. והשנייה נעוצה בכך שעקרונותיו של לידל הארט הם תוכניים ולא מתודולוגיים. כך שכשאופי המלחמה השתנה לכדי מלחמות גרילה וטרור והופיעו כלי הנשק הגרעיניים, נמצא שהכללים של לידל הארט אינם בתוקף. מלבד השם "אסטרטגיה עקיפה", שאולי מהווה באיזושהי צורה רלוונטיות לאסטרטג, לא נשארנו עם כלים המאפשרים יצירת מציאות פוזיטיבית בתופעת המלחמה.

איסרוסון ונווה – כשהכול נהיה גדול

איסרוסון היה הראשון להתמודד עם הגודל של הצבאות ועם הציוד המודרני העומד לרשותם בצורה יצירתית. הרעיון המרכזי העומד מאחורי דבריו הוא שלגודל יש היגיון משלו ומתודולוגיה משלו. ומשכך, יש להבליט אספקטים אלו במקצוע הצבאי כדי לאפשר למפקדים להפיק את המרב מהעומד לרשותם.

חשוב לציין, איסרוסון אינו מערער על תובנותיו של קלאוזוביץ באשר ל"שילוש הקלאוזוביציוני" או אפילו על הגדרת שלוש רמות המלחמה: מדיניות, אסטרטגיה וטקטיקה. לתפיסתו, אומנות המערכה היא פיגום מחשבתי המאפשר לארגן את הצבא לקרב בצורה יעילה יותר ולמצות את הכוח בהקשר. כל זאת כדי לנצח בשדה הקרב.

כלומר אין לנו כאן מתודולוגיה כיצד לחבר בין הצרכים האסטרטגיים לצרכים הטקטיים, אלא טקטיקה במיטבה. גם מושג העומק שאיסרוסון מפתח ולכאורה נקשר לרמה האסטרטגית עניינו לאפשר את הכרעת את האויב בשדה הקרב בגלל עיוורון קו החזית של תקופתו.

איסרסון הוא התפתחות של קלאוזביץ בגלל הגודל, ונשאר במסגרת הקלאוזביציונית המתקדמת, אם אפשר לומר כך, בלי יומרות לשנות את הכללים הקלאוזביציוניים.

דווקא נווה מבקש לחרוג מתוך הראייה הצרה של הטקטיקה ולנסות לשים קומה חדשה לשלוש הרמות של קלאוזביץ. הטיעון המרכזי שלו הוא שבהסתכלות רטרוספקטיבית, מאז שהצבאות גדלו, נענית תופעת המלחמה לחוקי גישת ניתוח המערכות. זה לא שאיסרסון היה צריך את הגישה הזו ואולי אפילו לא תכנן על-פי גישה זו,¹⁰³ אבל התוצאה היא זו של גישת המערכות. כפי שתואר לעיל, הטמעת החשיבה המערכתית בחשיבה הצבאית היא תרומתו החשובה של נווה, ואילו הדיון על הרמה המערכתית מסייע פחות לצבאות להתמודד עם אתגרי הפעולה כיום. לצד זאת, גם איסרסון וגם נווה לא הותירו בידינו מסגרת תאורטית מעבר למלחמות התעשייתיות, לצד העשרת החשיבה על המלחמות האלו באופן מעמיק ומקיף.

סמו, סמית' ופטראוס – כשהכול נהיה מורכב

מורכבות תופעת המלחמה בעשורים האחרונים אינה רק מורכבות סביבת הלחימה כפי שנוהגים לאפיין את הצד

103 אין לנו שום עדות בכתובים כי איסרסון היה חשוף אפילו לגישות בוסריות של גישת ניתוח המערכות ולבטח לו זו שעליה נווה גישתו של לודוויג ואן בארטאלנפי (1972-1901) (Karl Ludwig von Bertalanffy), שהגיע לידי הכרה רק לאחר מלחמת העולם השנייה.

של האויב, בין אם הוא נכנס למרחבים אורכניים ולא מובחנים ובין אם הוא נמצא בנקודות גיאוגרפיות רבות על פני הגלובוס. המורכבות היא גם בצד של כוחותינו, בין אם בממדי הפעלת כוח קלסיים ובין אם בממדים חדשים. כך, למשל, מבצעים מסורתיים של מודיעין ואש הפכו על-ידי הטכנולוגיה לעשירים בהיבטי דפוסי פעולה אפשריים, כגון "מסחור הסיכול הממוקד" על פני כל הגלובוס. אך גם מרחבים חדשים נפתחו למפעילי הכוח, בדגש על עולם הסב"ר ואף לפניו בעולם של הלגיטימציה של הפעולה ובדגש על הדין הבינ-לאומי המהווה מרחב פעולה בפני עצמו גם למדינאי וגם לאיש הצבא.

ממדי הפעלת הכוח הפיזיים שבעבר לא היה נדרש לסנכרן אותם בדגש על ממד הסב"ר, וכן השכלול של הצמד מודיעין ואש והטווחים האדירים שהגיעו אליהם (אלפי ק"מ), הביאו איתם מורכבות אדירה בסנכרון המאמצים ובצורך לשאול כיצד להביא אותם לכדי תפוקה מבצעית שלמה בשדה הקרב. לכך יש להוסיף גם אילוצים חדשים שנכנסו לתוך תופעת המלחמה והגיעו לכדי ממדים ממשיים של אילוצים בהפעלת הכוח, כדוגמת הביטוי הארגוני לנורמות הדין הבינ-לאומי. קציני מטה ומשפטנים משולבים מהרמה הנמוכה ביותר ועד לרמות הגבוהות ולעיתים אף הפוליטיות בכל שלבי העשייה המבצעית, מה שבעבר לא ניתן היה להעלות על הדעת.

בדברי הגנרל פטראוס, כמו באלה של סמית' ושל סמו, אנו רואים את החשיבות העליונה שיש לקשר ההדוק שחייב להתקיים בין הדרג הטקטי ובין הדרג האסטרטגי. דבריו של

פטראוס אף מרחיבים את היריעה ומייעדים לדרג הטקטי תפקיד חשוב בהרבה מזה שייעדו לו הוגי דעות צבאיים אחרים. אמנם הקשר בין שתי הרמות הוכר בעבר, והוא מובן וברור, אולם זאת הפעם הראשונה שבה המידע המצוי בידי הדרג הטקטי והדעות שהוא מביע אמורים להשפיע על החלטות בדרג האסטרטגי.

מניתוח התיאוריות של פטראוס, של סמית' ושל סמו, עולה כי תפיסות מעודכנות לניהול מבצעים צבאיים בסביבה מורכבת אינן עוסקות בביסוס של רמה מערכתית אלא מתמקדות באיכות הדיאלוג ובתוכן הדיאלוג בין הרמה האסטרטגית לטקטית. הדיאלוג נבנה על בסיס מושגים ועקרונות של למידה; ניתוח; הבנת המדיניות וההקשר הרחב; הפיכת המורכבות לפשטות אך לא לשטחיות; מסגור הבעיה באמצעות תהליך עיצוב; הצגת המפקד כרכיב מפתח בתהליך המתבסס על שיח מומחים; הטמעת הבנותיו בקרב הכפופים לו כדי לאפשר להם גמישות במענה; והמשכת תהליכי הלמידה והניתוח נוכח החיכוך וההשתנות והפחתת הסרבול של דרגי פיקוד ככל האפשר כדי לחזק את הקשר הישיר בין האסטרטגיה לפעולה הטקטית.

בעניין זה ייחודיותו של סמית' בולטת אף יותר תחת ההבחנה המהפכנית שבה לא מעט מהפעמים הצבא איננו תנאי מספיק בכל עימות עתידי אלא לכל היותר תנאי הכרחי, וגם אז לא ברורה מידת המשקל הסגולי שלו בתוך כל מרכיבי המענה המבצעי שיינתנו למלחמה בקרב האנשים.

השוואת הגישות שנותחו

השוואת הגישות שנותחו מתאפשרת דרך הטבלה הבאה:

דיוויד פטראוס	רופרט סמית'	שמואל ניר "סמו"	גיאורגי איסרסון שמעון נווה	הגישה ומייצגה
<p>ניתוח ושיחה; מסגור הבעיה באמצעות תהליך עיצוב; הערכת מצב מתמשכת שמטרתה למידה מובנית; המפקד כרכיב המפתח בתהליך המתבסס על שיח מומחים; הטמעת הבנות המפקד בקרב הכפופים לו כדי לאפשר להם גמישות במענה</p>	<p>ארגון אחר של הכוח הצבאי; העדפת פשיטה ולא התקפה וכיבוש; מטות רב- תחומיים; התחשבות מתמדת בהקשר הרחב וכחלק מיישום רעיון הפשטות - הורדת שכבות של מפקדות והאצלת סמכויות</p>	<p>קשר הדוק בין מעשה צבאי טקטי למדיני; מיוזג תחומים אזרחיים וצבאיים בעימות; ריבוי מרכיבים מופשטים; טשטוש גבולות זירת המבצעים; ריבוי סייגים על הפעלת הכוח; למידה ודבקות בשאלה</p>	<p>אחדות המטרה; חתימה לביתור ולפירוק ולא להשמדה; פעולה בשני ממדים: האופקי-החזיתי - הלינארי, והאנכי - מהעורף לעומק - לא לינארי; סימולטניות המאמצים; שילוביות בין המאמצים בדגש על השילוב בין התמרון לאש; יצירת היפוך של המערכת היריבה על-ידי ריכוז מסה קריטית מאחורי מרכז המסה שלה; הונאה והפתעה כרכיב מרכזי בטיפול במרכז הכובד.</p>	<p>מושגי מפתח וכלים תאורטיים (רשימת מושגים ורעיונות, בלא השוואה בין הטורים)</p>
			<p>ארבע רמות: טקטית, מערכתית, אסטרטגית-צבאית ואסטרטגיה רבתי</p>	<p>רמות המלחמה</p>
		<p>מלחמות בקרב אנשים, בין צבאות לארגונים</p>	<p>מלחמות תעשייתיות, בין צבאות גדולים</p>	<p>למי מתאימות</p>

הטבלה משווה בין גישותיהם של איסרסון ונווה, לבין הגישות של פטראוס, סמית' וסמו. ההשוואה מצביעה על שלושה דברים מרכזיים:

הראשון: עיקרי החידושים של איסרסון ושל נווה מתאימים למלחמות התעשייתיות בין צבאות גדולים של מלחמת העולם הראשונה והשנייה, אך מתאימים פחות לתיאור המלחמות בקרב האנשים.

השני: התפשטותה של המלחמה לשדות נוספים מלבד לשדה הקרב הקלסי הגיאוגרפי. דגש ההתפשטות הוא לשני ממדים: הראשון, ממד התודעה שהפך מפלצתי בשל אמצעי התקשורת המגוונים הקיימים כיום ואשר מאפשרים להגיע לאדם הבודד במהירות של שניות. השני, ממד הזמן. אין מלחמות קצרות, גם אם יש בתוכן מפגשים אינטסיביים שניתן לכנותם קלסיים. המלחמה כבר אינה נמצאת כתופעה בלעדית שמנוהלת על-ידי מדינות, אלא על-ידי ארגונים שגודלם משתנה מעשרות אלפים חברים לבודדים ובגיאוגרפיות חוצות גלובוס.

השלישי: גודל האתגר העומד בפני צבאות. הדרישה מהצבאות היא לנצח במלחמה הגלובלית גם אם נראה שנלחמים במלחמה מקומית. הדוגמאות לכך הן רבות: הדין הבינ-לאומי; התודעה והתקשורת שהן גלובליות; פעולות במרחב הסב"ר שהוא מרחב נטול גיאוגרפיה. צבא מערבי נדרש להשקיע בהם מאמצים יעילים ומועילים במקביל להשקעה המסורתית בשדה הקרב שבו מתרחשת ההתנגשות גרידא בין הכוחות השונים.

התיאוריות הצבאיות-מדיניות - סיכום

אם כן, אנו רואים כיצד מפקדים והוגים שונים מתבוננים על ההשתנות באופי העימותים, ומנסים לגבש תיאוריה שלמה להתמודדות עם השינויים, בהתבסס על רכיבים מהגישות הקלאסיות, ובהם השילוש של קלאוזביץ, חלוקת המלחמה לרמות שונות, היחסים בין המעשה הצבאי והמדיני וכדומה. נפנה כעת להשלמת ניתוח הבעיה כבסיס להצעת הפתרון בחלק השני.

פרק ג

המיקוד המבצעי - התיאוריה

לאחר הדיון התאורטי וההיסטורי, נבקש להציג בפרק זה תיאוריה צבאית-מדינית, שלדעתנו יכולה לתת מענה לבעיות שמזמן לנו עולם המלחמה בעידן הנוכחי.

כאמור לעיל, ההיררכיה המדינית-צבאית בנויה משלוש (או ארבע, אם נוסיף את הרמה המערכתית) רמות - רמת האסטרטגיה רבתי, רמת האסטרטגיה הצבאית והרמה הטקטית. על-פי הגישה הצבאית המקובלת, כל רמה היא ייחודית בתפקידה, בתפקודה ובצורות החשיבה שלה, והקשרים ביניהן מתקיימים דרך שיח היררכי. אחת המשמעויות המרכזיות של הדבר היא שהמפקדים הטקטיים אינם נדרשים להבין בעניינים אסטרטגיים, מפני שאלה הם עניינים הנתונים לרמות הגבוהות שמעליהם. אחד הסימנים לכך הוא תכני פקודת המבצע, שבה המונח "משימה לאור מטרה" משקף מצב שבו כל רמה טקטית פועלת להשגת

המשימות שהוטלו עליה מהרמה הממונה עליה, אך כמעט שאינו משקף את המצב האסטרטגי ואת השיקולים המדיניים-צבאיים לפעולה הצבאית. הדבר נכון גם כלפי הדרג המדיני - על-פי הגישה המקובלת, הדרג המדיני הוא אסטרטג, שאינו עוסק בעניינים טקטיים. אך עם זאת ניכר בבירור, וביתר שאת לאור ההשתנות שעברה על תופעת המלחמה, שהדרגים הבכירים עוסקים גם עוסקים בסוגיות טקטיות, עד כדי דיון בשאלות של סוגי החימושים הנדרשים, טווחי פעולה טקטיים וסוגי הכוחות המופעלים למשימות.

הדימוי המקובל לשלוש הרמות הוא של יזמים - אדריכלים - בנאים. הכוונה בכך היא שהדרג המדיני שעניינו האסטרטגיה המדינית נמשל ליזם, ככוח המניע של הפעולה, הקובע את גבולותיה; הדרג הצבאי הבכיר, העוסק באסטרטגיה הצבאית, הוא האדריכל המתכנן את הפעולה; והדרג הטקטי הוא הקבלן, המממש בפועל את הפעולה הצבאית. בגישה זו שוב מובלטת ההיררכיה וחוסר המעורבות הבין-מדרגית, מפני שלאור גישה זו עסוק כל דרג בענייניו, והקשר ביניהם הוא קשר של שיח ושל תוצרי עבודה.

תחת גישה זו, המתארת בידול היררכי בין הרמות, אנו טוענים שלאורך כל שרשרת הפיקוד מתקיימות בפועל כל שלוש רמות החשיבה - מהאסטרטגיה המדינית, דרך האסטרטגיה הצבאית וכלה בטקטיקה. האופן שבו מתרחשים הדברים בפועל הוא שכל דרג בשרשרת הפיקוד אכן ממוקד ברמתו, אבל שאר הרמות הן נקודת ייחוס (רפרנס) בעבורו, והוא משקלל גם אותן כחשיבתו ובפעולתו. הדבר נכון מרמתו של המנהיג המדינאי,

החושב בעיקר על מדיניות, אך משקלל גם את האסטרטגיה הצבאית ואת הטקטיקה בהחלטותיו, ועד למפקד הזוטר בשדה שעוסק במעשה הטקטי, אך משלב בתוכו גם חשיבה אסטרטגית ומדינית.

עיקר הצעתנו הוא שהמצב הזה, שבפועל יש חיכוך בין שלוש רמות המלחמה - המדינית, האסטרטגיה הצבאית והטקטיקה - ישוקף בתיאוריה הצבאית. החיכוך הזה יאפשר לא רק שיח בין-מדרגי יעיל יותר, אלא הטמעת תובנות מהחשיבה ומהפעולה של כל רמה ברמות האחרות, ובכך ישפר את הפעולה הצבאית ממש. לפי הצעתנו ימוקד הן הצורך האסטרטגי - כלומר מהו הרעיון האסטרטגי, וכיצד הפעולה הצבאית תומכת בו - והן הפעולה הצבאית - קרי מהי הפעולה הצבאית המדויקת הנדרשת להשגת ההישג האסטרטגי.

את ההדגמה לעיל, על היזמים, האדריכלים והקבלנים, ניתן לתאר באופן שונה לאור הגישה המוצעת כאן. היזם אמנם יוזם את הפעולה וחושב עליה בהקשרי הביטחון הלאומי והאסטרטגיה רבתי של המדינה, אבל ברור שהיזם שואל גם שאלות טקטיות על היתכנות הפעולה ועל היכולת לבצעה; האדריכל נדרש להבין היטב את הנחיות היזם ואת מגבלות הביצוע, ובכל שלבי התכנון והביצוע עוסק בכך ומתחכך עם היזם ועם הקבלן בסוגיות אלה; הקבלן פועל לא רק לפי הנחיות האדריכל, אלא בסוגיות רבות הוא נדרש לחשוב ולפעול לפי המסגרת האסטרטגית שהציב דווקא היזם.

התרשים שלפנינו מדגים את האיזונים בחשיבה בין רמות המלחמה, כפי שתוארו לעיל:

תרשים 1: האיזונים בחשיבה בין רמות המלחמה

100% אסטרטגיה		100% טקטיקה	
הדרג	המדינאי	אסטרטג הצבאי	הטקטיקן
היעד	מימוש יעדים פוליטיים ומדיניים	מימוש היעדים המדיניים באמצעות פעולה צבאית	ניצחון בקרב
רמות החשיבה	חושב אסטרטגית נקודת ייחוס (רפרנס) טקטי, חיוני	משלב בין חשיבה אסטרטגית לטקטית	חושב טקטית נקודת ייחוס (רפרנס) אסטרטגי, חיוני
שיטת החשיבה	מדינית ופוליטית - מופשטת וקונקרטית	העיצוב והתכנון הצבאי - מפגש בין חשיבה מופשטת, קונקרטית ומכנית	תורה צבאית ותרגולות מכניות
שיטת העבודה	המענה המדיני והפוליטי	עבודות המטה הצבאית	הלחימה
מי בקבוצה	ראש הממשלה, שרים, עוזרים אישיים, ראשי מטה	מפקד הצבא ומפקדי המפקדות הראשיות ומטותיהם, מפקדי הגייסות והאגודות	מפקד האגודה, החטיבה והגדוד ומטותיהם, הדרג הלוחם והמסייע

* הענן ברקע מסמל את החשיבה, והמלל מתאר ומדגים את התכנים ברמות השונות.

לפי התרשים, בכל שלוש הרמות פועלים בעלי התפקידים באופן דומה - הם ממוקדים ברמת חשיבה אחת, אך מתייחסים לשאר הרמות כנקודת ייחוס. חשיבתו של המדינאי¹⁰⁴ מייצגת בתרשים מאה אחוזים של חשיבה אסטרטגית, והיעד שלו הוא מימוש היעדים הפוליטיים-מדיניים. המדינאי חושב על יעדים אלו בהקשר הצבאי דרך הפעולה הטקטית והישגיה האפשריים ליעדים הפוליטיים-מדיניים. אף על-פי שבמובנים רבים חשיבתו מופשטת, הוא מתייחס למאמץ הצבאי, כמו לשאר המאמצים שהוא מפעיל,

104 חיבור זה עוסק בהיבטים הצבאיים של הלחימה, ואינו דן באופני הפעולה או בקבלת ההחלטות בדרג המדיני, ומשום כך הדיון אינו מעמיק בנושא זה.

בהיבטים קונקרטיים של פעולה והישג. הטקטיקן, לעומת המדינאי הבכיר, ממקד במאה אחוזי טקטיקה, ומחפש את מילוי המשימה הטקטית. אך עם זאת הוא חושב עליה גם בהקשרים הרחבים שלה, כלומר לאור המטרה המדינית השלמה. המטרה המדינית היא נקודת ייחוס מרכזית עבורו, מפני שהיא המציבה את הגבולות האמיתיים לעשייה הצבאית, והיא המסמנת מה מותר לעשות ומה אסור. משום כך, הטקטיקן החושב דרך תורה ותרגולות - כאשר הוא מבין את הצורך האסטרטגי מהפעולה - יכול לתרום תרומה טובה יותר למאמץ המלחמתי של המדינאי.

האסטרטג הצבאי, שנמצא בין המדינאי לטקטיקן, גם הוא משלב בין רמות שונות של חשיבה. מחד גיסא הוא חושב כיצד לממש את היעדים המדיניים באמצעים צבאיים, ומאידך גיסא הוא חושב כיצד לממשם באופן טכני וטקטי, החל משאלות של שיטת הביצוע, דרך הפיקוד והשליטה וכלה בתוצאות המדויקות הנדרשות.

בכל דרג מדרגי הפיקוד והשליטה נוצר הקשר בין שלוש הרמות באמצעות כלי חשיבה פשוטים של סיעור מוחין על שולחן המפקד - מהרמטכ"ל ועד למפקד הטקטי הזוטר, לבדו או בהשתתפות מומחים לשלוש רמות המלחמה. תמהיל קבוצת המומחים מותאם לצרכים של כל רמה, להקשר הקונקרטי של הפעולה ולסגנון הפיקוד של המפקד. תוצאת סיעור המוחין היא החיבור הנוצר במוחו של המפקד של שלוש הרמות, ולאורה הוא קובע את הפעולה הנדרשת לאור ההקשר הייחודי.

הטבלה שלפנינו מדגימה את רמות החשיבה במבצע תאורטי, בדיון בין כל רמות המלחמה:

טבלה 2: החשיבה של רמות המלחמה השונות במבצע מדומיין

הדרג	המדינאי	האסטרטגי הצבאי	הטקטיקן
היעד	שיפור המציאות המדינית: פירוז המרחב מהאויב ומתשתיותיו	שיפור המציאות הצבאית-אסטרטגית: ביטול היכולות הצבאיות של האויב: תמ"ס, חדירות לשטחנו, פו"ש וכו'.	השגת משימות טקטיות בהקשר אסטרטגי: שיטות פעולה ותורות רב-חיליות ורב-זרועיות להפעלת כוח; התאמת הכלים הטקטיים הקיימים לבעיה החדשה.
ההקשר לרמות המלחמה האחרות	מיקוד הפעולה הצבאית לצורך האסטרטגי וקביעת גבולותיה בזמן ובמרחב, ¹ ואופן שילובה במאמצים האחרים שהוא מפעיל.	כלפי מעלה - מציע פעולה באופי שיגביר לחצים על האויב להשגת ההישג; כלפי מטה - ממקד את הפעולה בזמן, בעוצמה או במרחב, להשגת ההישג.	מפעיל את הכוח לעמידה מלאה בהשגת ההישג, בחיסכון אך במיציא מלא של המשאבים.
בהקשר הפעולה הצבאית הפיזית, עונה על השאלה	האם לתמרן או להפעיל כוח צבאי ישיר, מה הקשר בין התמרון או הפעולה הישירה למאמץ הלחימה הכולל, ומהם גבולות הפעולה הצבאית בזמן ובמרחב.	להיכן להפעיל את הכוח, ובאיזו עוצמה? כיצד הפעלת הכוח (תמרון, אש, סייבר וכדומה) משיגה את ההישג, וכיצד נדע שהשגנו אותו?	כיצד לממש את כלי הפעולה, כך שישגו את ההישג האסטרטגי על היבטיו השונים.

הטבלה מראה את הייחודיות בדיון המתקיים בכל רמה, לצד ההקשר הרחב שלה ביחס לרמות המלחמה האחרות. כך רואים שכל הרמות חושבות על הבעיה האסטרטגית ועל המענה לה, אבל כל רמה חושבת עליהם בהקשר אחר, וכל אחת ממוזגת תוכנות אחרות לחשיכתה. נוסף על כך, כל רמה חושבת על כל ההיבטים של הפעולה - גם הטקטיים, גם האופרטיביים וגם האסטרטגיים - אבל במינונים ובאיזונים אחרים.

מטרת תהליכי התכנון הללו, בכל רמות המלחמה, היא ליצור הבנות פשוטות, ולא פשטניות, על הסביבה המורכבת, באמצעות למידה, ניתוח ועיצוב תפיסה. התוצאה של התהליך היא יצירת הבנות משותפות, בין-מדרגיות ובתוך כל דרג - בין המפקד למפקדי המשנה ולמפקדות. התהליכים האלו יאפשרו את המיקוד המבצעי, קרי מיקוד הפעולה הצבאית לאור ההקשר האסטרטגי, באופן שיקנה למפקדי המשנה מידה מספקת של עצמאות ושל גמישות, כדי שיוכלו לפעול ברוח המפקד, בגישה של פיקוד המשימה.

אימוץ גישה זו מחייב לסגל גישות פיקוד המאפשרות אותה. כך, למשל, המפקדים יידרשו לאפשר שיחה, בכל רמות המלחמה, על מטרות הלחימה ועל הדרכים השונות ליישם את הלחימה; המפקדים והפקודים מחויבים להביע עמדה ולנמקה, כדי להבהיר ולהמשיג את העשייה הצבאית הנדרשת, ואת מקומה באסטרטגיה הכוללת וכדומה.

פירוט גישת המיקוד המבצעי

אם כן, גישת המיקוד המבצעי היא גישת פעולה המאפשרת לחבר בין הרמה האסטרטגית לרמה הטקטית, בתהליך העיצוב והתכנון של המערכה הצבאית, כך שהפעולה הטקטית שתופעל תתאים בדיוק לצורך האסטרטגי הנדרש. באופן מעשי, הגישה מאפשרת לקשור באופן המיטבי בין שני ערכים – הערך הקרבי של הפעולה הצבאית, והערך האסטרטגי שלה:

הערך האסטרטגי של הפעלת הכוח נקבע על-פי התועלת המדינית שהושגה בעקבות הפעלת הכוח הצבאי. אם כוח צבאי השיג את המטרות המדיניות שקבע המדינאי, אפשר לקבוע שלהפעלתו היה ערך אסטרטגי גבוה.

הערך הקרבי¹⁰⁵ של כוח צבאי הוא יכולתו הצבאית הכוללת של כוח אווירי, יבשתי, ימי או של כוח בממד המידע (למשל, במרחב הסב"ר) לבצע משימות מבצעיות כדי להשיג ערך אסטרטגי.¹⁰⁶ מיקוד מבצעי הוא גישת פעולה שעניינה שיח קבוע, מדרגי ובין-מדרגי, המאפשר לקשור בין ערכים אסטרטגיים לערכים קרביים. המיקוד נדרש מפני שלכל צו מדיני יש להתאים את הכלים האסטרטגיים והטקטיים הייחודיים לו, בוודאי במציאות המורכבת שבה אנו חיים, כפי שתוארה בחלק הקודם. במציאות

105 את הביטוי 'הערך הקרבי' ואת המשמעות שלו אימצנו מהגותו של ריצ'רד סימפקין, מהוגי תחום תורת התמרון. הביטוי שבו משתמש סימפקין הוא "combat worth". ראו: ריצ'רד סימפקין, **מרוץ אל העתיד: מחשבות על המלחמה במאה ה-21**, מערכות, תל-אביב, התשנ"ט-1999, עמ' 22.

106 בנספח לפרק הרחבנו על הקשר בין המונח המוכר 'מומנטום', המייצג את הערך הפיזיקלי של הכוח, לבין הערך הקרבי.

זו נדרשים יעדים אסטרטגיים מורכבים יותר משאלות של הכרעת הצבא שمولנו, או הפלת המשטר, ואף ייתכן שהדרישות יכולות להשתנות עם הכניסה למבצע הצבאי או אף במהלכו. משום כך נדרשת גישת פעולה המאפשרת כל העת לקשור בין הערכים האסטרטגיים - כלומר מהי התועלת המדינית הנדרשת, לבין הערכים הקרביים שאותם יכול הכוח הצבאי להשיג.

המיקוד המבצעי

הכוונה במונח מיקוד היא תהליך קוגניטיבי, המאפשר לאנשים להבין את המציאות, לתרגם את התובנות הללו לעשייה מסוימת ולשתף את ההבנות הללו זה עם זה. המיקוד מתבסס על מידע שמגיע מהסביבה החיצונית אל האדם, וככל שהמידע רלוונטי יותר, כך המיקוד ישתפר. ככל שהשיח בין האנשים טוב יותר, כך יהיה אפשר לשתף את התובנות ולשפרן בשיח משותף. נוסף על כך, ככל שהאנשים השותפים בתהליך יבואו מתחומי ידע שונים, כך תגדל ההפריה ההדדית בין המשתתפים בו, והתובנות יהיו איכותיות יותר. פירושו של המונח מיקוד:

1. קביעת מוקד (פוקוס), הצבה בנקודת המוקד, פונון מכשיר אופטי באופן שדמות הגוף הנשקף תוצב כנקודת המוקד ותיראה ברורה ביותר.

2. [בהשאלה] ריכוז, צמצום בנקודה אחת.¹⁰⁷ כמו בהגדרה המילונית, המיקוד הוא תהליך שבו מבט מטושטש הופך למבט בהיר ומדויק. בדומה למבט דרך עדשת

107 אבן שושן, מילון אבן שושן המרוכז, הערך "מיקוד".

מצלמה, בהתחלה התמונה מטושטשת, ורק עם הפעלת מנגנון המיקוד התמונה מתבהרת ומתחדדת. כך גם במיקוד המבצעי: תמונת הקרב היא לעולם כאוטית ולא ברורה, אבל גישת המיקוד מסייעת למפקד ולמטהו לחדד אותה ולמקד אותה, ובסופו של דבר לתרגם אותה לפעולה בעלת ערך קרבי גבוה.

במיקוד תמונה, חדות התמונה לפני הצילום נקבעת על-ידי האדם (למעט בשימוש בתכונות אוטומטיות למיניהן), אך האדם קובע גם את מפתח התמונה,¹⁰⁸ כלומר האם המבט יהיה רחב או צר. כך גם במיקוד המבצעי - המפקד בוחר על מה להתבונן ומאיזו נקודת מבט - רחבה או צרה, וכן את מיקוד המבט.

אם כן, המיקוד המבצעי הוא - כמו בצילום - נתון להחלטת המפקד. החלטה זו היא תוצר של הערכת המצב המאפשרת ליצור הבנה משותפת, או לפחות הסכמה משותפת, באשר לתמונת המציאות המשתנה תדיר בלחימה ולפעול לפיה.

המיקוד המבצעי מוסיף למיקוד במשל התמונות את המובן המבצעי - המיקוד המבצעי ממקד את הערך הקרבי של הפעולה לערך האסטרטגי.

הערך האסטרטגי

הערך האסטרטגי של הפעלת הכוח נקבע על-פי התועלת המדינית שהושגה בעקבות הפעלת הכוח הצבאי. אם כוח צבאי השיג את המטרות המדיניות שקבע המדינאי, אפשר לקבוע

108 מפתח - קוטר האובייקט או קוטר המראה במצלמות ובמשקפות. שם, הערך מפתח.

שלהפעלתו היה ערך אסטרטגי גבוה, ואם הכוח הצבאי לא השיג אותן, גם אם השיג מטרות צבאיות כלשהן, הרי שערכו האסטרטגי נמוך. מכאן, שהערך האסטרטגי נגזר ממטרות העימות שאותן מגדיר המדינאי.

למשל, לכיבוש שטחים החיוניים לאויב ולהשמדת כוחותיו וציוד הלחימה שלו, יש ערך אסטרטגי גבוה, אם יש בהישגים האלה כדי להשפיע על תפקודו המערכתי או האסטרטגי של האויב, ואם זו מטרתו של המדינאי. במלחמות התמרון הקלסיות אפשר היה לדבר על ערי בירה או על מקומות שמהם פועלים מרכזי הפיקוד והשליטה או הלוגיסטיקה של הצבאות האויבים. כיום, שטחים כאלה יכולים להיות בסיסים של ארגון טרור, כגון כפר שמשמש בסיס פיקוד ושליטה לכוחות טרור וגרילה, מרחב עירוני שבו פועלים מנהיגי טרור או מתקני ממשל של גופי טרור. מנגד, החזקתם לאורך זמן של שטחים שנכבשו עלולה להיות חרב פיפיות, ולהזיק יותר מאשר להועיל. לפיכך נחוץ למקד את הערך האסטרטגי גם לגבי השאלה על משך החזקת שטחים אלו.

הערך הקרבי

הערך הקרבי של כוח צבאי הוא יכולתו הצבאית הכוללת של כוח אווירי, יבשתי, ימי או של כוח בממדי הסייבר והמידע לבצע משימות מבצעיות כדי להשיג ערך אסטרטגי.

תרשים 3: מרכיבי הערך הקרבי

הערך הקרבי נמדד במדד כפול. הוא נמדד ביכולות פיזיות של הכוח הצבאי למלא את משימתו, ובפעולתן בתוך הקשר אסטרטגי, כלומר מידת תרומת הכוח להישג האסטרטגי. למשל, כמה חיכוך ונזק אגבי הוא גורם, כמה נפגעים הוא מסב לכוחותינו, מה מידת הלגיטימציה להפעיל אותו וכדומה. ככל שלכוח יש יכולות גבוהות יותר, ופעולתן בהקשר מסייעת יותר להשגת ההישג האסטרטגי, כך אנו נקבע שערכו הקרבי גבוה יותר.

הערך הקרבי של כוח אווירי: משימה ראשונה שנבחן היא יכולתו של הכוח האווירי לשמור על האינטרסים הלאומיים של המדינה, כמו, למשל, לשמור על נתיבי הטיס פתוחים ללא סכנה, ולשמור על המדינה מהתקפות אוויריות. הערך הקרבי יהיה יכולתו של הכוח האווירי לשמור על אינטרסים אלו מבלי לפגוע ביחסי החוץ ובמערכות הקשרים של המדינה עם שכנותיה ועם גורמים נוספים הפועלים במרחב; יכולתו להשיג את ההישג במיעוט פגיעה במרקם החיים של תושבי מדינת ישראל; ולהמשיך לפעול להשגת משימות נוספות שהוא נדרש להשיג.

משימה שנייה של הכוח האווירי שניתן לבחון היא יכולת

התקיפה של אלפי מטרות ביממה. הערך הקרבי של מדד זה יהיה היכולת הכוללת של המסה האווירית לתקוף אלפי מטרות ביממה ולהשמידן - מטרות מתוכננות ולא מתוכננות. הערך הקרבי ישקלל את יכולת התקיפה הזו בשקלול יכולת צמצום הפגיעה בבלתי מעורבים, בכמות הטייסים והמטוסים מכוחותינו הנפגעים בקרב, וכן את הלגיטימציה להטיל פצצות מהאוויר נגד המרחבים שבהם נמצא האויב. בד בבד עם הערך הקרבי של הכוח האווירי מתברר גם הערך הקרבי של הכוח המודיעיני - יכולתו הכוללת לספק מודיעין מדויק למטרות. זהו מרכיב חיוני ביותר בערך הקרבי של הכוח האווירי, וחיוני בהקטנת הפגיעה בבלתי מעורבים.

הערך הקרבי של כוח יבשתי: משימותיו הקלסיות של הכוח היבשתי הן להשתלט על מרחבים קרקעיים, לתקוף בהם יעדים בעלי חשיבות, ולהישאר בשטח לשם כיבושו או לחזור לבסיסי היציאה. הערך הקרבי שלו הוא היכולת הכוללת של המסה היבשתית להתכנס ולהיערך - וכמובן גם להתגייס, במקרה של שילוב כוחות מילואים - ולעבור במהירות למתקפה יבשתית על היעדים. תכלית ההתקפה היא לכבוש שטח ולהשמיד אויב במרחבי הלחימה, ובסיום ביצוע המשימה להמשיך את החזקת השטח או לנתק מגע ולהיערך בבסיסי היציאה. הערך הקרבי ישקלל את יכולת הכוח לפעול להשגת המשימה במהירות ובמינימום המשאבים הנדרשים, את מידת הנזקים האגביים שגרם הכוח בפעולתו ואת המחיר הכולל לפעולה בכלל ההיבטים.

הערך הקרבי של כוח ימי: המשימה הראשונה לדיון היא

שמירת נתיבי השיט והאינטרסים הימיים של המדינה. הערך הקרבי ישקלל את היכולת של הכוח הימי לפעול בים ומהים כך שהאינטרסים יישמרו, למעט בפגיעה באינטרסים של מדינות אחרות, וכן בשמירה על ציים ידידותיים או על גורמים בלתי מעורבים במרחב הימי.

משימה שנייה שניתן לבחון היא יכולתו של הכוח הימי לפעול ברציפות כדי לנטרל איומים בים ומהים ולהשמידם, ולפעול מהים לסיוע ללחימה בממדים אחרים, למשל, בחיפוי על כוחות או בפגיעה במטרות ביבשה. למשימה זו, הערך הקרבי יהיה היכולת להפעיל את המסה הימית למשימות אלו, באופן שיאגבר את הכוחות האחרים וימעט בפגיעה בכלי שיט לא מעורבים או במטרות קרקעיות שלא נרצה לפגוע בהן.

הערך הקרבי של לוחמה בממד הסייבר: היכולת של מסת הסייבר – אנשים, תוכנות ונגישות – לשבש את קבלת ההחלטות של היריב וליצור אי־ודאות במערכתיו, במיעוט פגיעה בבלתי מעורבים או באינטרסים אחרים שבהם לא נרצה לפגוע.

הטבלה הבאה מתארת את הערכים הקרביים בצורה השוואתית:

רלוונטיות להקשר האסטרטגי	יכולות פיזיות	
<p>נזק לא רצוי לכלי טיס ולמטרות קרקעיות בלתי מעורבים; לגיטימיות להפעלת כוח אווירי בעימות; איכות המטרות הנתקפות</p>	<p>שמירת נתיבי הטיס פתוחים ולא מאוימים; כמות מטרות מושמדות, אוויריות או על הקרקע, בזמן נתון</p>	<p>כוח אווירי</p>
<p>נזק לא רצוי לבלתי מעורבים, הרס תשתיות לא רצוי; לגיטימיות הפעלת כוחות יבשתיים בעימות</p>	<p>הגנה קרקעית על שטח המדינה והאינטרסים שלה; מהירות ההגעה למשימה ומהירות התמרון; השמדת מטרות בפעולה</p>	<p>כוח יבשתי</p>
<p>נזק לא רצוי לכלי שיט ולמטרות קרקעיות לא מעורבים; איכות המטרות הנתקפות</p>	<p>שמירת נתיבי השיט והאינטרסים הלאומיים ביים; כמות מטרות מושמדות, ימיות או על הקרקע, בזמן נתון</p>	<p>כוח ימי</p>
<p>פגיעה לא רצויה בתשתיות אזרחיות לא מעורבות</p>	<p>יכולת פגיעה במערכות האויב ובקבלת ההחלטות שלו</p>	<p>כוח בממד הסייבר</p>

השוואה בין הערכים הקרביים בהקשר אסטרטגי של הכוחות בממדי הלחימה השונים

למרות החלוקה לעיל בין כוחות מממדי הלחימה השונים, יש להבהיר כי לפי המוסכמה הצבאית המקובלת, יכולות רב־זרועיות גבוהות מיכולות חד־זרועיות ובוודאי חד־חיליות. אם כך, מובן גם שערכים קרביים של כוחות משולבים גבוהים לאין ערוך מערכים קרביים של כוחות חד־זרועיים וחד־חיליים. משום כך נעדיף תמיד לשלב בין הכוחות, כדי להשיג ערכים קרביים גבוהים.

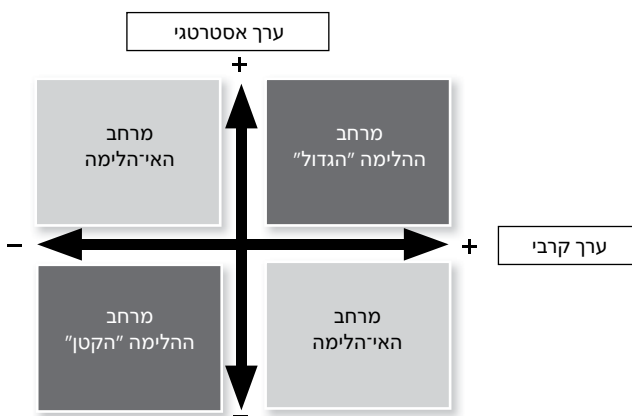
אופן הקישור בין הערך הקרבי לערך האסטרטגי

הגדרת המושגים "ערך קרבי" ו"ערך אסטרטגי" מאפשרת לנו לקשור בין השניים גם בשלב תכנון המערכה וגם בשלבי ניהולה. הקשר יהיה באמצעות הקביעה הבאה: הפניית כוח בעל ערך קרבי גבוה ללחימה נגד יעדים בעלי ערך אסטרטגי גבוה, צפויה להכריע את המערכה (campaign), קרי לקדם את ההישג האסטרטגי בה. בהמשך לטבלה שהובאה לעיל, המדגימה את הערכים הקרביים של הכוחות בממדי הלחימה השונים, השאלה המרכזית תהיה לאן וכיצד להפעיל אותם כדי להשיג את ההישג האסטרטגי הנדרש. מכאן מובן שכדי להשיג ערכים אסטרטגיים גבוהים, יש לברר כל העת מהם היעדים הצבאיים כלפיהם נדרש לפעול, לאור הצרכים האסטרטגיים במערכה. פעולה צבאית, מוצלחת ככל שתהיה, לעולם נדרשת לשרת ערכים אסטרטגיים כלשהם. משום כך נדרשת הלימה קבועה בין הערכים הקרביים לאסטרטגיים, ותכנון ושליטה כאלה שיבטיחו את ההלימה הזו לאורך כל הלחימה.

מרחבי מפגשים אפשריים בין הערכים

הגרף שלהלן מתאר את היחסים האפשריים בין שני ערכים אלו.¹⁰⁹ הגרף מניח שאין תלות קבועה בין הערכים, ולמעשה יכולים להיות מפגשים מסוגים שונים בין הערכים הללו, כמו, למשל, פעולה בעלת ערך קרבי גבוה אך עם ערך אסטרטגי נמוך, ולהפך. השאיפה של גישת המיקוד המבצעי היא לקשר בין הערכים באופן תואם, כך שתהיה הלימה בין הערכים.

תרשים 4: יחסים אפשריים בין הערכים האסטרטגיים לקרביים

התרשים מציג ארבעה מפגשים אפשריים בין הערכים - שני

109 הרכבי טוען שאין קשר ישיר בין מידת ההצלחה המבצעית של פעולה צבאית ובין מידת השפעתה האסטרטגית, ובדברינו יש מדרגה נוספת. בהבחנה בין מפגשים שונים בין הערכים, ראו הרכבי, 1990, עמ' 602-603.

הערכים גבוהים, שניהם נמוכים, או שאחד גבוה והשני נמוך, בשתי אפשרויות. המצבים הרצויים, כמובן, הם מרחבי ההלימה – הגדולים והקטנים, מפני שבמרחבים אלו משרת הצבא היטב את הצרכים המדיניים.

השאיפה הקבועה של כל צבא ושל כל דרג מדיני המנחה אותו היא להימצא במרחב ההלימה הגדול, בו מתלכדים הערכים הגבוהים – ערך קרבי גבוה המשיא ערך אסטרטגי גבוה. זו גם הנחת העבודה בתכנון הצבאי, שבנקודה זו הוא אופטימי, כלומר הוא מניח שהפעולות הצבאיות שיבוצעו באמת יצליחו להביא ערכים גבוהים.

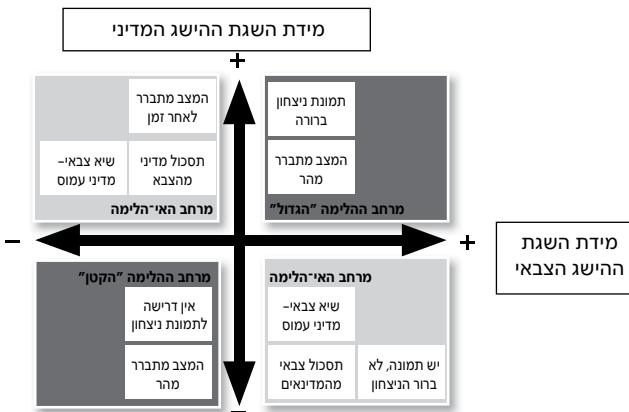
אך כפי שמוכר בהיסטוריה של הפעלת הכוח, לא תמיד ההישגים הצבאיים גבוהים, וגם השגת ערכים קרביים גבוהים לא תמיד מבטיחה ערכים אסטרטגיים גבוהים. ההיסטוריה הרחוקה מלמדת אותנו שאפילו הערך הקרבי הגבוה שהושג על-ידי חניבעל בקרב קאנאי לא השיג ערכים אסטרטגיים גבוהים לקרתגו, ולא השפיע השפעה מהותית על המלחמה הפונית השנייה. משום כך ניתן לשרטט את גרף המפגשים גם כמפגשים בין תפוקות, קרי מה הקשר בין מידת השגת הערכים הקרביים להשגת הערכים האסטרטגיים, ולנתח את מהותם של ארבעת המרחבים השונים.

מרחב ההלימה הגדול, שבו מידה גבוהה של השגת ערכים קרביים הובילה להשגת ערכים אסטרטגיים גבוהה, כולל בתוכו תמונת ניצחון ברורה הבאה לידי ביטוי בהישגים צבאיים ברורים, כמו, למשל, כיבוש שטח או השמדת אויב. במרחב זה מתברר המצב במהירות יחסית, מפני שההישגים הקרביים הצבאיים מובילים באופן מהיר וברור להישגים אסטרטגיים.

מרחב ההלימה הקטן יכול להיות רצוי במקרים שבהם הדרג המדיני הבכיר אינו מעוניין בהישגים אסטרטגיים גבוהים, למשל, הוא אינו מעוניין בשינוי המצב האסטרטגי מיסודו, אלא לשמר את המתחים הבין־מדינתיים הקיימים, מה שמכונה לרוב שימור הסטטוס קוו. במקרים אלו הכוח הצבאי נדרש להשגת ערכים קרביים נמוכים, ולא להשמדת כוחות אויב או לכיבוש שטח, אלא לרוב לפעולות שגרה, בניין כוח, הרתעה וביטחון שוטף. במקרים כאלו אין ביקוש לתמונת ניצחון, וגם במרחב זה לרוב המצב מתברר מהר, והכול מבינים מה רצו להשיג ומה השיגו. מרחב זה יכול להיות חיובי, במקרים שבהם זו כוונת המכוון, אך הוא יכול להיות גם שלילי, במקרים שבהם היה רצון להשגת ערכים גבוהים אך הושגו הישגים קרביים או אסטרטגיים נמוכים, והם הובילו למרחב הזה. הפירוט וההדגמות בהמשך יבהירו טיעון זה.

מרחבי אי־ההלימה הם מרחבים מתסכלים מצידם של הדרגים המדיניים והצבאיים. המרחב הראשון שנעסוק בו הוא המרחב שבו מידת ההישג הצבאי נמוכה, כלומר במקרים שבהם הכוח הצבאי לא השיג ערכים קרביים גבוהים, בגלל תכנון לקוי, חוסר מוכנות או הפתעות אחרות בשדה הקרב. הייתה ציפייה להשגת ערכים אסטרטגיים גבוהים שהתבררה: בתרשים - הקוביה השמאלית העליונה (למעשה התיאור המדויק הוא רצון להיות במרחב ההלימה הגדול, אך בגלל השגת הישגים קרביים נמוכים המצב הידרדר לקובייה השמאלית עליונה, וממנה למרחב אי־ההלימה הקטן, אך במונח שלילי). במקרים אלו המצב אינו מבורר, כלומר אין תמונת ניצחון, יש תחושה ש"הצבא לא סיפק את הסחורה", ועקב כך הדרג המדיני מגלה תסכול, ובצדק רב מבחינתו, מהצבא.

התסכול יכול לבוא לידי ביטוי בשיח עמוס ובדיונים ארוכים לבקשת הסברים על אי־העמידה בציפיות, ואישורי תוכניות נוקדניים ופרטניים על כל פעולה צבאית. ביטוי נוסף יכול להיות בהרחת מפקדים, במינוי מפקדים אחרים על ראשיהם של המפקדים הקיימים, בניסיון למציאת אשמים ובוועדות חקירה. מרחב אי־ההלימה השני מתואר בתרשים בקובייה הימנית התחתונה (גם כאן – ציפייה ורצון להיות במרחב ההלימה הגדול, וזליגה למרחב הימני התחתון ואף למרחב ההלימה הקטן, גם כאן, במובן השלילי שלו). במרחב זה, למרות מידה גבוהה של השגת ההישגים הצבאיים, אלה לא מתורגמים להישגים אסטרטגיים גבוהים. במקרים כאלו, למרות תמונת ניצחון ברורה, אנשי הצבא מתוסכלים מהמדינאים, ואלו האחרונים עלולים להטיח את האשמה בדרג הצבאי, על אי סיפוק הסחורה הנכונה. גם מקרים אלו מתבטאים בשיח עמוס, בעיקר בגלל הידע הצבאי של אנשי הצבא, שהמדינאים סבורים שיכול לסייע להם לתרגם טוב יותר את ההישגים הצבאיים לערכים אסטרטגיים גבוהים.

לכל מפגש בין ערכים יש מאפיינים שונים, כאשר במפגשי ההלימה יש מתאם גבוה ושיח חיובי, ולהיפך במפגשי אי-ההלימה.

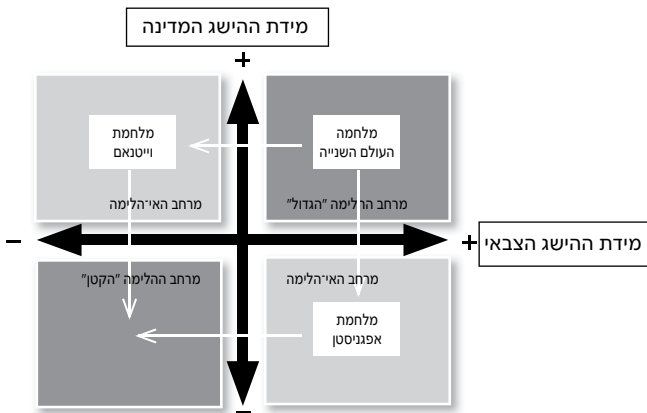
דוגמה למרחב ההלימה הגדול יכולה להיות מלחמת העולם השנייה, שבה הערכים האסטרטגיים שנדרשו על-ידי קובעי המדיניות היו כניעה ללא תנאי של גרמניה ושל מדינות הציר, והצבאות השיגו בסופו של דבר ערכים קרביים גבוהים, בין השאר בזכות המגבלות המעטות שהושתו על הצבאות ונגעו בעיקר לאתיקה ולדיני המלחמה הבסיסיים ביותר: למשל, אי שימוש בגז רעיל ויחס לשבויים על-פי אמנות בין-לאומיות - וגם זה לא בכל החזיתות. אמנם במהלך המלחמה היו מהלכים שהיו להם ערכים קרביים נמוכים (מבצע גן השוק, למשל), אך בראייה כוללת ולאחר מעשה, ניתן לקבוע בוודאות שהושגו ערכים קרביים גבוהים, ואלו הביאו להשגת ערכים אסטרטגיים גבוהים.

לצד מלחמה זו, שתי מלחמות אחרות יכולות לבטא את מרחבי אי-ההלימה, ואף הידרדרות למרחב ההלימה הקטן, כמובן השלילי, שבו גם הישגים קרביים ואסטרטגיים גבוהים מגיעים בסופו של דבר להישג נמוך.

במלחמת וייטנאם (1959-1975) הפעילו האמריקנים כוח צבאי רב, אך בראייה כוללת ולאחר מעשה, ניכר שהוא השיג ערכים קרביים נמוכים. הסיבות לכך מגוונות: מבנה וארגון לקרב לקויים בכוח האמריקני; מוכנות נמוכה של הכוחות; אמל"ח שאיננו מתאים ללחימה; מוטיבציה ויכולות פיקוד; שיטות לחימה שאינן תואמות ועוד. מלחמה זו מבטאת

מצב שבו המתכננים שגו, בהעריכם באופן לא נכון את הכוח האמריקני ואת יכולותיו לפעולה מול האויב, ואף ביכולת ממשית נמוכה להשגת ערכים קרביים. משום כך נוכל לומר שלמרות התכנון ששאף להימצא במרחב ההלימה הגדול, מידת ההישגים הקרביים הנמוכה הביאה את המצב למרחב אי-הלימה (שמאלי עליון), וממנו הידרדרות למרחב אי-ההלימה הקטן. למעשה, התוצאה היא תמונות אי-ניצחון, תסכול בכל הדרגים, ועדות חקירה והאשמות הדדיות.

מלחמת אפגניסטאן (מבצע "חירות מתמשכת", 2014-2001) היא במידה רבה הדוגמה ההפוכה. במלחמה זו דווקא השיגו הכוחות האמריקניים הישגים קרביים רבים ומובהקים של כיבוש שטחים נרחבים והבירה כאבול, וכן השמדת כוחות ניכרים של הטאליבאן ותשתיותיהם. בתחילה נראה היה שהמידה הגבוהה של ההישגים הקרביים אכן מתורגמת להישגים אסטרטגיים גבוהים, אך ככל שחלף הזמן הלכה ופחתה מידת ההישג האסטרטגי, עובדה שבאה לידי ביטוי בירידה בתמיכה העולמית בלחימה, ובדרישה הולכת וגוברת להפסקתה. בין השאר, קשור הדבר לעימותים העולמיים הנוספים שבהם השתתפו האמריקנים ובוודאי למלחמת המפרץ השנייה ולתפיסתו של סדאם חוסיין. מכל מקום, המלחמה הזו מדגימה מצב שבו מידה גבוהה של הישגים קרביים אינה מתורגמת בסופו של דבר למידת השגת ערכים אסטרטגיים גבוהה, ואף הידרדרות למרחב הלימה קטן במובן שלילי, שבו ההישגים הכלליים נמוכים.

ההיסטוריה הצבאית מכירה פעולות במרחבי ההלימה, לצד כאלו שתוכננו להיות כאלו, אך הידרדרו למרחבי אי-ההלימה.

לסיכום, גישת המיקוד המבצעי מציבה מערכת מונחים המאפשרת, גם בנוהל הקרב וגם בניהולו, למקד את הפעולה הצבאית לצורך האסטרטגי. השאיפה של המתכננים האסטרטגיים והצבאיים היא למיקוד מבצעי, המחייב את המפקדים בכל הרמות לפעול בהקשר האסטרטגי הנדרש, בכך שהוא קושר כל העת את הערך הקרבי של הפעולה לערך האסטרטגי הנדרש. המשמעות מהשיח הזה מובילה להחלטות האסטרטגיות והקרובות - האם לשנות את הפעולה הצבאית או אף להפסיק אותה, האם לשנות את היעדים האסטרטגיים, ובהינתן המצב כפי שהמלחמה זימנה אותו, כיצד לקיים את הדיאלוג הביין-מדרגי כך שיאפשר למדינה להשיג מהלחימה את ההישגים הגבוהים ביותר. המשך הפרק מציג אופני התארגנות והמשגות המאפשרים עניין זה.

גישת המיקוד המבצעי בתהליך הערכת המצב, בתכנון המערכות ובניהולן

מהניסיון ההיסטורי ידוע שמפקדים - בים, באוויר וביבשה - נזקקים למצפן לצורך פעולתם. יש דוגמאות רבות למצפנים כאלה, כמו, למשל, גישת פיקוד המשימה, המאפשרת לממונה להגדיר את ה"מה" הנדרש, ומקנה למפקד המבצע גמישות בבחירת כלי הפעולה;¹¹⁰ ביצוע משימה לאור המטרה, שהוא מצפן המשלים לקודם, ומאפשר למפקד כלי מכווין ומנחה לבחירת פעולות טקטיות לאור מטרה אסטרטגית¹¹¹ וכדומה. אלה הם כלים שמסייעים לבניית הקשר והבנה משותפת של תכלית הפעולה. ההבנה המשותפת הזאת צריכה להישען על עוגנים יציבים כמו שפה משותפת לכל אורך שרשרת הפיקוד ובתהליכים המבצעיים העיקריים, ועל הבנת יחסי הגומלין בין המפקדות. העוגנים האלה מאפשרים למפקדים לפרש את המציאות המבצעית בשטח במידה רבה של ודאות, ולגזור מכך הערכת מצב והחלטות מרכזיות. הם מאפשרים להסיק מסקנות, לאתר סיכונים והזדמנויות בכל הרמות ולכוון את הפעילות על-פי אותן המסקנות.

הערכת מצב היא תהליך קוגניטיבי. ראשיתה בהתבוננות ובלמידה של המציאות. בשלב הראשון אוספים מידע ומארגנים אותו, ולאור זאת נעשית הלמידה, המפרשת את המציאות, לרוב באופן סובייקטיבי. שלב הלמידה, דהיינו השלב של פירוש

110 Uhle-Wettler, "Auftragstaktik", 236-247

111 סימפוזיום, 1999, עמ' 280-295.

העובדות, הוא מורכב ושונה מאדם לאדם. תרבותו וניסיונו של המעריך משפיעים מאוד על אופן פרשנותו. השפה המשותפת ותהליכי בניין הכוח שהכינו את היחידה למשימותיה, מאפשרים לקיים שיח משותף, מעל המשוכות הסובייקטיביות של כל פרט ופרט.

בשלב הלמידה, שבו מפורשת המציאות, מתחיל יישום המיקוד המבצעי. ההחלטה במה להתמקד היא של המפקד. אנחנו ממליצים למפקד לאמץ כלל פשוט: לפרש את המצב על-פי ההקשר האסטרטגי של הבעיה כולה. אם כך יעשה, יגדל מאוד המֵתאם בין הפרשנות שלו לתכלית האסטרטגית שהוא נדרש להשיג. פעולות שיש להן תועלת אסטרטגית גבוהה יוגדרו כהזדמנויות, ואילו פעולות שיש להן תועלת אסטרטגית נמוכה, עד כדי שלילית, יוגדרו כסיכונים. דרך הפעולה שתִּבְחַר תהיה זו שלהערכת המפקד היא בעלת תועלת אסטרטגית גבוהה.

מפקדים נבדלים זה מזה, בין היתר, ביכולת להבין את המצב האסטרטגי ולגזור ממנו את המשמעויות הטקטיות והמערכתיות הנדרשות. מפקד שיש לו יכולת להבחין במהות האסטרטגית של הטקטיקה יפרש נכון את המציאות ויחליט על משימות ערכיות. מפקד כזה יהיה ממוקד, וגישתו תהיה גישה של מיקוד מבצעי. בכאוס הקרב הוא יכוון את כוחותיו להישגים מבצעיים בעלי תועלת אסטרטגית גבוהה.

מודיעין הוא תנאי הכרחי למימושה של גישת המיקוד המבצעי, אך אינו מספיק. נדרש להעמיק גם בהבנה של הכחול - מהי הדרישה האסטרטגית? מה ייחשב במקרה זה ערך אסטרטגי, ומהי הפעולה הצבאית שתשיג ערך קרבי גבוה? לאור דיונים

אלה ייבחר כוח מבצע בעל ערך קרבי גבוה, והכוחות שנבחרו לפעולה ימקדו את יכולותיהם בכדי להשיג את הערכים הגבוהים הדרושים. עמידה בתנאים האלה תייצר הערכת מצב ופעולה ממוקדי ערך. הבנת האיום והתכלית האסטרטגית תאפשר להגדיר מה רוצים להשיג, ואילו הבנת היכולת הקיימת בידי המפקד, והתאמתה לצורך, יאפשרו להחליט כיצד עושים זאת. ייתכן שזה עומק הדברים שכתב סון טסו אלפי שנים לפנינו, לפיהם אם יודע אני את האויב ואת עצמי - סיכויי הניצחון גבוהים. החובה לכרר לא רק את המודיעין, אלא גם את הערכים האסטרטגיים ולקשור אליהם ערכים קרביים, היא שתוביל לניצחון.

תרשים 6: התנאים המחייבים להשגת ערכים אסטרטגיים גבוהים

התרשים לעיל מתאר את הטיעון העיקרי בדבר התכנון בגישת המיקוד המבצעי. הדרך להשגת ערכים אסטרטגיים גבוהים מחייבת בניית כוחות בעלי ערכים קרביים גבוהים; הבנת תכלית הפעולה - חקר הצד הכחול, קרי הבנת ההקשר האסטרטגי והערכים האסטרטגיים הנדרשים; יחד עם מודיעין - המתאר את הצד האדום, למשל, את המקומות שפגיעה בהם תכאיב לאויב, כל אלו יאפשרו להשיג את הערכים האסטרטגיים הנדרשים. תהליך הערכת המצב הוא תהליך דינמי המחייב שיח קבוע בין

הדרגים. היעדים האסטרטגיים עשויים להשתנות תוך כדי ביצוע המבצעים, בשל הסביבה המורכבת, בוודאי במציאות המורכבת שבה אנו חיים. הדרך לדייק במיקוד המבצעי של פעולה בהקשר האסטרטגי מתחילה בבחירת יעדי הפעולה. לשם כך, תהליך הערכת המצב צריך לכלול את המרכיבים הבאים:

1. החלטה על הרלוונטיות האסטרטגית של היעדים בהקשר הטקטי. יש לשאול: מהם היעדים בעלי הערך הרב ביותר? מהם היעדים שפעולה נגדם תספק תכלית הצלחה אסטרטגית?

2. יש לקבוע מספר מינימלי של יעדי ביניים נדרשים בדרך ליעדים בעלי הערך הרב ביותר.

3. ניתוח הדפ"א (דרך הפעולה האפשרית) של האויב הוא כלי הכרחי וחיוני. יש להוסיף לו את ניתוח היעדים על-פי ערכם המבצעי והאסטרטגי, שהוא חשוב לא פחות.

4. הבנה מודיעינית עמוקה חייבת להיות נחלתן של רמות הפיקוד הזוטרות ביותר כדי לאפשר גם לרמות הטקטיות חשיבה מבצעית ממוקדת ערך אסטרטגי. מרכיב מרכזי בהבנה המודיעינית הוא הכרת האנשים שמנגד: כשם שעל המפקד לנתח את השטח הגיאוגרפי ולהבינו, כך עליו להכיר את השטח האנושי.

5. הדפ"א המסוכנת לתוכנית צריכה להביא בחשבון את הסיכון הטמון בבחירת היעדים הלא נכונים ולא רק את דרך הפעולה האפשרית של האויב נגד התוכנית. פעולה נגד יעדים חסרי ערך אסטרטגי עלולה לסכן את היכולת להשיג הישגים אסטרטגיים כלשהם.

כל פעולות הניתוח הללו צריכות להיות פשוטות. הפשטות תושג באמצעות שימור דרכי הניתוח הישנות והמוכרות של נוהל הקרב וניהולו תוך שינוי דגשים למיקוד המבצעי.

תרומתה של גישת המיקוד המבצעי לגמישות תפיסתית ומבצעית גמישות היא כושרם של מפקד ושל יחידתו להתמודד עם אתגרי הצבא ולמלא משימות ומטלות מגוונות.¹¹² לאור זאת, גמישות מבצעית היא היכולת לעבור ביעילות בין מצבים מבצעיים בשדה הקרב. למשל, מהגנה להתקפה או מהגנה להשהיה ולנסיגה, במיוחד תחת לחץ האויב. הגמישות המבצעית מחייבת את הכוח להבין את הבעיה המבצעית שניצבת מולו ולהתאים עצמו, במהירות וביעילות, לסוג הלחימה הנדרש. גישת המיקוד המבצעי מאפשרת לחזק את הגמישות של היחידות, מפני שהיא ממקדת אותם כל העת בהתאמת המענה הטקטי לצורך האסטרטגי, ולמעשה מקנה לכוחות מצפן שיכול לסייע לגמישות. הגישה תורמת לגמישות גם בכך שהיא מחייבת לקיים כל העת שיח בין־מדרגי המשכלל את השפה המשותפת, וכך בעת שינוי יש כר נרחב לשיח על השינוי ולהעברת פקודות ברורות ומדויקות לכוחות. בעזרת המצפן קל יותר לקבל החלטות, ולהתאים את הפעולה הנדרשת לצורך האסטרטגי.

הדרישה לגמישות מבצעית היא לא רק בלחימה עצמה אלא

112 אג"ם-תוה"ד, המילון למונחי תו"ל, מטכ"ל-10-1, התשנ"ח-1998, הערך "גמישות".

בכל ההכנות לה: משלב התכנון, דרך בניית צוות קרב לצורך המסוים המתאים לבעיה המבצעית הספציפית, וכלה בבניית היכולת להפעלת כוח רב-זרועי ולעיתים אף רב-ארגוני. גישת המיקוד המבצעי תתרום לגמישות בכל השלבים, ותסייע סיוע של ממש לעליית הערכים האסטרטגיים של הפעולה הקרבית.

סיכום

בגישת המיקוד המבצעי יש חזון המתאים להפעלת הכוח הצבאי ברוב מדינות הלאום בכלל, ובמדינות הדמוקרטיות בפרט. מיקוד מבצעי ופעולה ממוקדת ערך (קיצור של הביטוי "פעולה ממוקדת ערך אסטרטגי") הם התרגום החדש והרלוונטי לקביעתו של קלאוזביץ שהמלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים. זהו תרגום טבעי מפני שהגישה מאפשרת להתאים את הכלי המלחמתי לצורך המדיני, וכיום היא נדרשת במיוחד בשל האתגרים הגדולים הניצבים בפני הפעלת כוח. המשמעות של נקיטה בגישה זו היא שעל המדינאים חלה החובה להגדיר את תכלית הפעלת הכוח בהקשר הטקטי, ומשמעותה למפקד הצבאי היא איתור היעדים בעלי הערך האסטרטגי הגבוה, והפניית כוח בעל ערך קרבי גבוה להשגתם. פעולה על-פי גישה זו תשפר את השותפות ואת ההבנה בין הדרג המדיני לדרג הצבאי ותשפר את היכולת לממש את האסטרטגיה של הדרג המדיני. הגישה תשפר גם את השיח האורכי בתוך הצבא, ותגדיל את חופש הפעולה הדרוש כל כך לפעולתם של כל הדרגים הצבאיים. גישה כזאת צפויה להביא למצבי הכרעה אסטרטגיים ולקדם את ההישג המדיני

הכולל במערכה. להבנתנו, זוהי התכלית האסטרטגית והמדינית הנדרשת כיום מהפעלת הכוח, ומכאן נגזרת גם הכוונה נדרשת לבניין הכוח.

הקשר בין המומנטום לבין הערך הקרבי

מומנטום מבצעי או תנופה מבצעית הם מושגים המסבירים את ההידוד (אינטראקציה) שבין המסה לזמן ולמרחב. מומנטום הוא מושג כמותי המבטא מסה כפול מהירות כפול קצב המבצעים. המומנטום רלוונטי להפעלת כל כוח צבאי - אווירי, יבשתי או ימי. לפני המערכה המומנטום הוא יוכלה (פוטנציאל) ובא לידי ביטוי בתכנון המבצעי. מיצוי היכולה והפיכתה למומנטום בזמן ניהול המערכה מביאים לידי ביטוי מעשי את היכולת להפעיל את הכוח.

תרשים 10: המומנטום

כאמור, המומנטום הוא מונח מתחום הפיזיקה של הלחימה. הערך הקרבי לוקח את המונח מומנטום צעד אחד קדימה, והוא למעשה שואל על תרומתו של המומנטום, כגודל פיזיקלי צבאי, לערך האסטרטגי.

בגוף הפרק הגדרנו את הערך הקרבי כ"יכולתו הצבאית הכוללת של כוח אווירי, יבשתי, ימי או של כוח בממד המידע לבצע משימות מבצעיות להשגת ערך אסטרטגי". חלקו הראשון

של המשפט: "יכולתו הצבאית [...] משימות מבצעיות" הוא למעשה המומנטום. כך שלמעשה, הערך הקרבי הוא, בהקשר מסוים, המומנטום של הכוח הצבאי:

תרשים 11: היחסים בין המומנטום לערך הקרבי. ההקשר הוא המחבר בין המומנטום לבין הערך הקרבי

למפקד יש תפקיד חשוב הן בקביעת הערך הקרבי והן בצפי הערך האסטרטגי שיושג בעקבות פעולתו. המפקד הוא שאחראי לתרגם את הערך האסטרטגי הנדרש כפי שהוגדר לו או כפי שהבין בעצמו, לערך קרבי, ולהעריך את הערך האסטרטגי הצפוי מהפעולה.

פרק ד

מימוש התיאוריה בתוך פרטיקות צבאיות מדיניות

בפרקים הקודמים תיארנו את התיאוריה המובילה לגישת המיקוד המבצעי והצבענו על החשיבות בקשירת המדיניות, האסטרטגיה הצבאית והפעולה הטקטית, למימושה. המשכנו והסברנו את הגישה המוצעת לקישור הזה, גישת המיקוד המבצעי, המחברת בין הערך האסטרטגי הנדרש מהפעולה הצבאית, ובין הערך הקרבי שלה. בפרק זה נתאר את השינויים הנדרשים בתהליכים המבצעיים בהפעלת הכוח, ואת השינויים הנדרשים בבניין הכוח, כדי לממש את גישת המיקוד המבצעי. את הפרק נפתח בשינויים בעבודת המפקד והמטה לפי גישת המיקוד המבצעי. במסגרת שינויים אלו נתאר את השינויים באופן החשיבה הנדרש - בהערכת המצב, בתכנון הפעלת הכוח ובשליטה בה. יש לציין כי לאורך הפרק בפרט, ובספר בכלל, השימוש במונח תכנון מגיע בשני פירושים. האחד, כתהליך השלם של תכנון הפעלת הכוח, והאחר, כתהליך המתרגם את

שלב העיצוב להפעלת כוח. המובן הראשון יופיע לרוב כתכנון ובמובן השני ייעשה שימוש בעיקר במונח "תכנון מעשי". בהמשך נדון בשינויים מבניים-ארגוניים הנדרשים במפקדות, ונציע לבנות אותן בחלוקה בין שתי קבוצות מטה המסייעות למפקד - קבוצת הערכת המצב וקבוצת תמונת המצב. כהמשך לכך נסביר את ההבדל בין הקבוצות, וכיצד כל אחת מהן תומכת בפעולת המפקד. לסיום נציע שני חזונות לבניין כוח לעוצבות - גדול וקטן, הנבדלים זה מזה במידת החדשנות שלהם ביחס למבנה צה"ל הקיים.

הפעלת הכוח לפי גישת המיקוד המבצעי

הערכת מצב היא ראשית הצירים המניעה את המיקוד המבצעי, מפני שהיא הקובעת את הערכים הנדרשים - האסטרטגי והקרבי. ככזו, היא מחייבת את המפקד לראות ראייה כוללת את תמונת המצב, כלומר להבין את הקשר הפעולה ולדעת מהם הצרכים האסטרטגיים (הערך האסטרטגי הנדרש), היכולות והכלים המבצעיים הקיימים (הערך הקרבי הצפוי). הצעתנו היא שאת הערכת המצב הזו יעשה המפקד בשילוב של כל המומחים לסוגיות אלו. קביעת המומחים הנדרשים בהערכת המצב של המפקד היא הצעד הראשון במיקוד המבצעי.

להצעתנו, בקבוצת המומחים צריכות להיות ארבע קבוצות: המומחים הצבאיים להגדרת יכולת (פוטנציאל) הערך הקרבי מכל המפקדות מפעילות הכוח; המומחים לניתוח היריב בכל הרמות; המומחים להבנת ההקשר הרחב של המערכה; המומחים לתכנון אסטרטגי.

ברשימת המומחים הצבאיים נמצאים גורמי תכנון מבצעיים מתחומי האוויר, היבשה, הים, הכוחות המיוחדים ולוחמת המידע לרבות הסב"ר (סייבר), המכירים לעומק את היכולות הצבאיות. המומחים לניתוח העומק של היריב בכל רמותיו הם אלו המביאים אל שולחן המפקד ידע נדרש על קבלת ההחלטות האסטרטגית של היריב ועל יכולותיו הצבאיות ועל סביבת הפעולה האזרחית שבה הוא פועל. המומחים לסוגיות אלו יבואו מתחומי המודיעין והקישור לאוכלוסייה.

עוד חברים בקבוצת המומחים הם המומחים להבנת ההקשר הרחב של המערכה: דיפלומטים ואנשי קשרי חוץ העוסקים בזירה הבין-לאומית והאזורית; אנשי תודעה ותקשורת האמונים על ניתוח ההקשר התודעתי - הסמוי והגלוי - של המערכה; ומומחים להבנת הלכי הרוח בעורף הישראלי וניתוח החוסן הכללי והמקומי שלו.

איתם נמצאים גם המומחים לתכנון אסטרטגי - אזרחיים ואנשי צבא - שביכולתם להוסיף תובנות על ממד הכוונות של המדינה (לדוגמה, ישראל) ועל ההקשר הלאומי הרחב - הדיפלומטי, הכלכלי, החברתי והתשתיתי - של תמונת המצב. במידת הצורך וההקשר אפשר לחבר להתייעצויות גם את החשיבה של בעל ברית בין-לאומי (לדוגמה, אמריקני) או אזורי (לדוגמה, מצרי או ירדני). מדובר בקבוצת מומחים משולבת - על-זרועית, בין-ארגונית ובמקרים חריגים גם בין-לאומית. יש בה בסיס קבוע של חברים, אך היא יכולה לצרף אליה עוד מומחים על-פי התפתחות המערכה. קבוצה זו תגבש, בשיח מתמיד עם המפקד, את הערכת המצב האינטגרטיבית כדי ליצור בעבורו את המודעות הסביבתית

המיטבית לקבלת ההחלטות הצבאיות שלו. היא תתקיים בכל הרמות - במפקדה הכללית ובמפקדות הראשיות, ברמת הגיס, האוגדה והחטיבה - לפי הצורך של כל רמה. כך, המפקדה הכללית יכולה לכלול מומחה לבעיה טכנו־טקטית, לדוגמה, מומחה לנטרול מנהרות או מומחה לניהול מבצעי תודעה. הרמה החטיבתית יכולה לכלול מומחה לסוגיות ההקשר הרחב של המערכה, כמו: מומחים להקשר אסטרטגי; מומחה לעורף האזרחי כאשר החטיבה עוסקת בהגנה עליו; מומחה לצבא ארצות־הברית או לצבא מצרים כאשר החטיבה פועלת בזיקה אליהם או בתיאום עימם.

אין מדובר ברעיון המנותק מהחשיבה הצבאית בעולם. בספרו

התועלת שבכוח רופרט סמית' מגדיר את התכנון כך:

יש שתי סדרות של שאלות שיש לשאול אותן בזמן הכנת התוכנית. הסדרה הראשונה עוסקת בהקשר הכללי של המבצע, ברמה המדינית והאסטרטגית שלו. הסדרה השנייה עוסקת בביצוע המשימה ברמת הזירה [...] התשובות לסדרה אחת חייבות להיות בהלימה לתשובות לסדרה השנייה [...] הסדרה הראשונה (נועדה) להגדיר את התוצאה המבוקשת [...] צריך להיות ברור שהתשובות לשאלות נמצאות אצל מגוון גדול של סוכנויות וארגונים, כאשר הצבא הוא רק אחד מהם, ולעתים אף הקטן שבהם [...] הקושי הממסדי האמיתי הוא בהפגשת כל הסוכנויות והארגונים האלה יחד כדי לענות על כל השאלות [...].¹¹³

113 רופרט סמית', 'התועלת שבכוח: אמנות המלחמה בעידן המודרני',

בתקנון שדה 24-3 של צבא ארצות-הברית מ-2006, בנושא מבצעים נגד התקוממות, נכתב:

שיח משותף הכולל מפקדים, מתכננים מבצעיים - צבאיים ומארגונים נוספים, ונציגות המדינות המארחות (את הכוח המבצעי, י"ב), מאפשר את קיום העיצוב השלם. המעורבות של כולם מהותית לשיח ולתכנון. מטרת השיח המשותף היא להשיג רמה גבוהה של מודעות מצבית משותפת [...] כזו שמביאה לכך שהמצב מפסיק להיות סבוך [...] וממסגרת את הבעיה, עוד לפני שקובעת את דרכי הפעולה הנחוצות לפתרונה (כפי שקורה בדרך הלוגית המקובלת, י"ב).¹¹⁴

כך שלמעשה, צוותי המומחים הללו וסמיכתם לשולחן המפקד הוא רעיון מקובל בצבאות, והוא ממתין למימוש גם בצה"ל. קבוצת המומחים הזאת תהיה יד ימינו של המפקד לתכנון הפעלת הכוח השלמה, קרי להערכת המצב המובילה למיקוד המבצעי - להגדרת הערכים האסטרטגיים והקריביים הרצויים. קבוצה זו תתכנן עם המפקד את תהליכי העיצוב והתכנון המעשי של הפעלת הכוח.

לאחר שהסברנו על קבוצת המומחים המסייעת למפקד בהערכת המצב, נפנה כעת לדון במימוש גישת המיקוד המבצעי בעיצוב, בתכנון ובניהול המבצעים.¹¹⁵

¹¹⁴ The US Army, Counterinsurgency FM 3-24, 140-141

¹¹⁵ כאן הסתמכנו על המונחים המקובלים: עיצוב, תכנון וניהוג. כמובן, יכולות להיות מתודולוגיות תכנון אחרות, שבהן נצטרך לקבוע מה יהיה תפקידה של קבוצת הערכת המצב.

העיצוב של הפעלת הכוח

"המודעות הסביבתית" ו"מסגור הבעיה" יוצרים את ההבנה הנדרשת ואת השפה המשותפת בין המפקד לקבוצת המומחים שלו ובין המפקד למפקדי המשנה שלו. במצב זה אפשר לפנות לעיצוב הפעלת הכוח בגישת המיקוד המבצעי. צוות המומחים מנהל שיח עם המפקד על הערך הקרבי של פעולות שהוא יכול לנקוט, ואת הקשר בינו לבין הערך האסטרטגי.

שיח זה יוביל את המפקד - לאחר שילב את הבנתו עם מפקדי המשנה שלו - להגדרת התחבולה או הרעיון המבצעי היצירתי שינקוט בליבת הפעלת הכוח שלו. תחבולה זו יכולה להתבסס על כמה וכמה מאמצים צבאיים בעלי ערך קרבי וערך אסטרטגי גבוה; לתכנן תכנון צבאי משלים למאמץ אזרחי: מדיני כלכלי-תודעתי מוביל; או לשלב בין המאמצים הצבאיים לאזרחיים.

בדרך זו מוגדר, בשלב העיצוב בנוהל הקרב, המענה בעל הערך האסטרטגי והערך הקרבי הגבוה ביותר הניתן לחיזוי בהקשר אסטרטגי וטקטי נתון. כמו כן, נבנה תמהיל ייחודי של מאמצים צבאיים ואזרחיים כדי להשיג את היעד האסטרטגי. תמהיל זה יבוא לידי ביטוי בשלב תכנון התוכנית בבניית ציוותי הכוחות הרלוונטיים לביצוע המשימה.

התכנון המעשי של הפעלת הכוח - ציוותי הכוחות

רכיב קריטי בתפיסה הוא ההבנה שלצורך מתן מענה ממוקד מבצעית, קרי, בעל ערך אסטרטגי וערך קרבי גבוהים, נדרשת בנייה של עוצבה לוחמת משולבת לחלוטין, גם אם היא בנויה

- רק לצורך מסוים. העוצבה תפעל תחת מפקדה רב־זרועית ורב־ארגונית, ותפעיל כמה סוגים של יכולות צבאיות ואזרחיות:
1. יחידות מתמרנות יבשתיות מכל הסוגים כולל כוחות מיוחדים מהיבשה, מהאוויר ומהים;
 2. רכיבי סיוע באש מוכפפים או חבירים מהאוויר, מהיבשה ומהים;
 3. יכולות מודיעין מוכפפות או חבירות, מרמת הכטב"ם הטקטי וחקר השבויים ועד להקצאת יכולות ייעודיות של נכסים מטכ"ליים ולאומיים (מודיעין קשר [סיגינט] ומודיעין חזותי [ויזינט] מאמ"ץ ואמצעי איסוף של המוסד ושל השב"פ);
 4. יחידות או יכולות מוכפפות או חבירות בתחום האזרחי - שימור מרקם החיים של האוכלוסייה בחזית הלחימה, שבטעות מכונה מאמץ הומניטרי; שימור מרקם החיים של האזרחים הישראלים בעורף מרחב הלחימה במסגרת מאמץ ההגנה - הפעיל (האקטיבי), הסביל (פסיבי), הקרקעי והתת־קרקעי; יכולת לתקשר עם גורמים בין־לאומיים צבאיים ואזרחיים הפועלים במרחב וניהול מאמצי תודעה גלויים (דוברות ול"פ) וסמויים (מבצעי תודעה, ל"פ מסוגים אחרים) על כל פני מרחב הלחימה;
 5. יכולת תקשובית המאפשרת לחבר את כל הגורמים הללו ברשת אחת המאפשרת פיקוד ושליטה על כל המאמצים בגזרה;
 6. מאמץ לוגיסטי רב־זרועי המורכב מאמצעי היחידה ומחיבור ליכולות פיקודיות, זרועיות ובין־ארגוניות.

תמהיל יכולות זה הופך את נוהל הקרב - התכנון, כתיבת הפקודה, הקפ"קים, צבירת היכולות ובניית ציוותי הקרב - למורכב יותר, בוודאי כאשר כל הכוחות מגיעים לרמה כזו שהפעולה מתועשת, בכל ממדי הלחימה. הוא מחייב מטה ומפקדה בעלי יכולות שונות ומתקדמות יותר מהמוכר כיום בצה"ל.

ניהול הקרב

מאז ומעולם היה ניהול הקרב מורכב מאוד, וחייב שילוב ייחודי של יכולות אישיות ומקצועיות. בעידן שבו אנו חיים כיום, נובעת המורכבות מההתפתחויות בממד המידע שמביאות את ההתרחשויות הטקטיות בשדה הקרב במהירות אל מקבלי ההחלטות. גם ההתרחשויות ברמה האסטרטגית והמדינית מועברות בקצב מהיר אל המפקדים ברמה הטקטית, כאשר הכול מתווך בתקשורת המונים וברשתות חברתיות. מצב זה גורם לעלייה בקצב האירועים וההחלטות, ולריבוי המידע שיש לעבד בכדי להחליט ולפעול. המצב הזה יוצר חיבורים כמעט מיידיים בין אירועים טקטיים להתהוויות אסטרטגיות, והלחימה מתקיימת בה בעת - כמו בסופרפוזיציה¹¹⁶ - בין האסטרטגי לטקטי. במצב זה, הערכת המצב של צוות המומחים עם המפקד ועם מפקדי המשנה היא בלתי פוסקת, וצריכה להביא בחשבון בזמן אמת כל סוג של השתנות שישפיע על יכולת היחידה לממש את משימתה על-פי היעד האסטרטגי.

116 סופרפוזיציה - מונח מתורת הקוונטים, המתאר אירוע שמתרחשים בו כמה דברים בד בבד.

השתנות מהותית כזו יכולה לבוא בכל אחד מרכיבי הערכת המצב: התבררות ערך קרבי גבוה במיוחד או נמוך מדי של אחד מהמאמצים הצבאיים; הנהגת האויב, המערך הצבאי שלו והאוכלוסייה התומכת בו מושפעים בצורה שונה בתכלית מאופן הפעלת הכוח שלנו; מהלכיו האזרחיים והצבאיים של האויב משפיעים אחרת מההערכה המוקדמת על מאמצינו הצבאיים, על העורף האזרחי הישראלי או על המעטפת האזורית והבין-לאומית; במעטפת הבין-לאומית, האזורית או התקשורתית מתרחשות התפתחויות שלא צפינו; מתחולל שינוי בתפיסה הישראלית של מקבלי ההחלטות ושל הציבור באשר ליעד האסטרטגי הרצוי במערכה; או התרחש אירוע ייחודי המשפיע על כמה רכיבים בהקשר.

ניתוח מסוג זה, המשנה את המודעות הסביבתית של המפקד ואת אופן הגדרת הבעיה, הוא שילוב בין ידיעה והבנה של המומחים, כל אחד בתחומו, ובין למידה משותפת ביניהם. שילוב זה מוביל לבחינת ההשפעות ההדדיות ולמסגור מחדש של הבעיה בהקשר הכולל. המסקנות של המפקד ושל מפקדי המשנה מההבנות החדשות יכולות להוביל לאחד משלושה מצבים: דבקות בתוכנית מתוך הבנה שבמעלה הדרך ישפיעו הצלחותיה לחיוב על ההקשר המשתנה; שינוי התוכנית לפי המיקוד המבצעי ושיפור ההתאמה של הערך הקרבי לערך האסטרטגי; או עיצוב מחדש של התחבולה ובניית תוכנית מעודכנת הטומנת בחובה גם שינוי בהרכב הכוח ובתמהיל המאמצים.

מבנה המפקדות וארגון לפי גישת המיקוד המבצעי

נראה כי נקודת ההתחלה הטובה ביותר לשינוי החיוני נמצאת דווקא במפקדות, בגופי המטה עצמם שנועדו לשרת את גופי הביצוע (היחידות). הקביעה הזו מניחה שהבעיה, בהקשרים שאנו עוסקים בה, אינה ביחידות ואינה באמל"ח, בוודאי בצה"ל שנהנה מאמל"ח ברמה גבוהה מאוד, אלא בהכוננתו ובמיוזגו של הכוח הצבאי לפעולה בעלת ערך קרבי ואסטרטגי גבוה. דבר זה יושג בעיקר על-ידי המפקדות, שיסייעו למפקד למקד את הפעלת הכוח.

בדברים אלו טמונה הנחת העבודה שלפיה בעידן שבו אנו נמצאים אין בעיה בעוצמה הצבאית. לרשות הצבאות המערביים עומדים כלי הנשק הטובים ביותר שאי פעם עמדו לרשות האנושות - החימושים, הטנקים, כלי הנשק האישיים, המטוסים והספינות הם מהטובים שעומדים לרשות הצבאות. שיפור בהם, טוב ככל שיהיה, לא יביא לקפיצת מדרגה של ממש במיצוי הכוח. מיצוי הכוח נמצא בגישות להפעלת הכוח למיצוי האמל"ח, ובהקשרי הנושא שלנו - דרך המפקדות.

בתוך גופי המטה נדרש תחילה להתמודד עם הליכה המבצעית שמניעה את הגוף הצבאי: האג"ם, וזאת על-ידי הפרדה ברורה ככל האפשר בין קבוצת התכנון (המתכננים) לקבוצת ניהול המבצעים (אנשי גיבוש תמונת המצב והשליטה במבצעים). הרעיון נראה פשוט, אך לעוסקים במלאכה המקצועית ברור כי אינו כזה. הסיבה לכך היא התחרות הקשה על הבכורה בין אנשי המבצעים לאנשי התכנון שאינה תחרות בין "חכמי" התכנון ל"היפוכם" באנשי השליטה. מדובר במתח מקצועי בין

אנשי מקצוע - אלו המתמחים בתכנון לגווניו, ובגיבוש החלופות לפעולה וניתוחם לפי ערכים קרביים ואסטרטגיים, לבין קבוצת המתמחים בשליטה, בארגון המידע ובהצגתו למפקד. שתי הקבוצות נדרשות כדי לאפשר למפקד ולמפקדה להפיק משמעות ולהחליט החלטות.¹¹⁷ המתחים האלו בין הקבוצות אף מועצמים בעידן המערכתי החדש, בשל המורכבות בהגדרת הערכים האסטרטגיים, תרגומם לערכים קרביים, ובהערכת המצב ביחס אליהם.

תרשים 7: המפקד בין קבוצת הערכת המצב והתכנון ובין קבוצת תמונת המצב והשליטה

דמות המפתח בתכנון ובניהול מבצעים הייתה ולעולם תישאר - המפקד. הוא הקובע את ההקשר ואת הערכים הנדרשים, והוא שמקבל את ההחלטות הקובעות ומסנכרן את התפוקות

117 להרחבה ראו יצחק בנבניסטי ומתניה צחי. "המנגנון המסדר או המנגנונים המאפשרים: כיצד גנרלים ומפקדות מבינים את ה"מצב"?" בין הקטבים 14, עמ' 151-170.

הנדרשות מכל המאמצים ומכל המשימות. ההפרדה בין אנשי התכנון לאנשי המבצעים היא המאפשרת לקשור טוב יותר בין האסטרטגי לטקטי מפני שהיא תחייב את המפקד לעמוד במרכז, בין שתי הקבוצות. מיקומו בין שתי הקבוצות יתבטא הן בנוהל הקרב והן בניהול הקרב, ויחייב אותו למיקוד מבצעי ולהפעלה של ציוותי כוחות משולבים, המקיימים מאמצים צבאיים ואזרחיים מתואמים - בהקשר הנכון ובלוחות זמנים קצרים. זאת על בסיס ההתאמות הנדרשות של גופי הביצוע עם המציאות והצורך לכיילם באופן תמידי למימוש הערך האסטרטגי.

קבוצת המתכננים - ראשית, ליד המפקד צריכה להיבנות קבוצת התכנון, אותה קבוצת מומחים, שבשיח עימה ועם מפקדי המשנה מתרחש תהליך המיקוד המבצעי. המומחים בקבוצה זו פורטו לעיל, בראש הפרק. הקבוצה הזו, העוסקת בהערכת המצב הכוללת ובעיצוב עקרונות התוכנית המבצעית, תפעל על-פי שעון לחימה גמיש המותאם לתמונת המערכה, ללו"ז המפקד ולשיטות העבודה הייחודיות שלו.

קבוצת השולטים - לצידה של קבוצת הערכת המצב תפעל עוד קבוצת מטה - קבוצת תמונת המצב. קבוצה זו תהיה זרוע המפקד לפיקוד, לשליטה ולבקרה על הכוחות. קבוצה זו תתרגם את החלטות התכנון של המפקד לפקודות מפורטות, תעקוב פרטנית אחר ניהול הקרב לצורכי שליטה ובקרה, ותקבל החלטות שעניינן קידום תהליך הביצוע של הפקודה.

שתי הקבוצות יובלו על-ידי קציני אג"ם ייעודיים, כאשר מעמד הבכורה, לרוב, יהיה של קצין השליטה הראשי, שיסנכרן בין שתי הקבוצות.

הטבלה הבאה מתארת את שתי קבוצות המטה, את תפקידן ואת תפקודן:

טבלה 4: השוואה בין קבוצות המטה המסייעות למפקד לפעול בגישת המיקוד המבצעי

קבוצת תמונת המצב (שליטה)	קבוצת הערכת המצב (תכנון)	
יצירת תמונת המצב ושליטה במבצעים, סיוע למפקד בסנכרון התשומות	הערכת מצב ותכנון הפעלת הכוח השלמה, סיוע למפקד בסנכרון התפוקות	ייעוד
פרסום הפקודות, תיאום וסנכרון, שליטה ובקרה לאורך כל היממה	לפי הקשרו של המבצע, ולפי אופי עבודתו של המפקד	שעון הפעילות
קציני מבצעים מתחומים שונים (יבשה, אוויר, לוגיסטיקה וכדומה) המומחים בשליטה ובבקרה	מומחים מתחומי דעת שונים, רב־זרועיים, רב־ארגוניים (ובמידת הצורך גם רב־לאומיים)	חברים
קצין מבצעים לשליטה ולבקרה על הוצאה לפועל של מבצעי תודעה	מומחה לניתוח תודעה וקהלי יעד, לעיצוב מבצעי תודעה	דוגמאות
קצין מבצעים לתכנון, שליטה ובקרה של הפעלת הכוח האווירי	מומחה לתכנון הפעלת הכוח האווירי על כל היבטיו	
בהקבלה למפקדה הכללית: מכלול השליטה במרכז המבצעים	בהקבלה למפקדה הכללית: מכלול התכנון במרכז המבצעים	

כך, במקום ההגדרה הכללית של "מערכתנים", שעשויה להזיק יותר מלהועיל, ייווצרו בכל המטות בצה"ל מרמת החטיבה ועד המטכ"ל שתי קבוצות מטה - קבוצת הערכת המצב וקבוצת תמונת המצב. כל אחת תהיה מורכבת מאנשי מקצוע בתחומם (הצבאי או האזרחי), שהם בעלי הכשרה צבאית לעבודה במסגרת הקבוצה. כך, לדוגמה, בקבוצת הערכת המצב ישב מומחה להפעלת הכוח האווירי שתפקידו יהיה לנתח את המצב ולהמליץ על המיקוד המבצעי של הפעלת הכוח האווירי בהקשר הנתון, ואילו בקבוצת השליטה והבקרה ישב מומחה להפעלת הכוח האווירי שתפקידו מיצוי הפעולה האווירית במסגרת התוכנית הקיימת.

בטיפול בבניין הכוח במפקדות טמון יתרון גדול לצבאות בכלל ולצה"ל בפרט. היתרון הוא בהרחבת הדיון לתחומי בניין הכוח, ושינוי המיקוד מדיונים הממוקדים באמל"ח, לדיונים העוסקים גם בתפיסת ההפעלה ובבניית המפקדות ככלי למיקוד הפעלת הכוח. העיסוק בבניית המפקדות יאפשר לקדם את התפוקה של צה"ל בתלות נמוכה במשאבים, לעומת מיזמי בניין כוח אמל"חיים עתירי משאבים וארוכי טווח.

החזון לבניין הכוח הצבאי

התיאוריה להפעלת כוח ממוקדת הערך האסטרטגי מתחילה כבר באופן שבו נבנה הכוח, ולא רק בהפעלתו. בעוד שהפסקה הקודמת עסקה באופן שבו נכון שייבנו המפקדות ושתתוכנן הפעלת הכוח והשליטה בה, תעסוק פסקה זו בבניין הכוח הצבאי עצמו. בניין הכוח לפי הגישה ממוקדת הערך צריך

להיות באופן כזה שביום פקודה, במהירות ובגמישות מבצעית, יהיה הכוח ערוך לכל משימת לחימה שתוטל עליו. אחד העקרונות הבסיסיים ביותר לשם כך הוא הגיון פעולה מבצעי היוצר תכלול (אינטגרציה) של הזרועות, של האגפים ושל ארגוני הביטחון האזרחיים – למעשה, כוח רב־חילי ורב־זרועי, ולעיתים גם רב־ארגוני.

נראה כי אי אפשר להקים או לקיים עוצבה אווירית או ימית, וודאי שלא יבשתית, שיהיו בה כל היכולות המבצעיות הנדרשות. למרות התובנה הזו ניכר בצבאות שהשיח על בניין הכוח הרב־חילי מוטה בעיקר לשאלות של משאבים או מבנה הכוח בתעסוקת מבצעיות, ופחות בשאלת עיצוב הכוח למלחמה. למעשה, כל רפורמה בבניין הכוח צריכה להתחיל בשאלה כיצד הכוח יופעל במלחמה, וכיצד הוא ישיג את הערך הקרבי הגבוה ביותר האפשרי. לאור שאלה זו יש לבנות הן את הכוחות עצמם, והן את המערכת המוסדית כולה הבונה את הכוח.

בנקודה זו יש להרחיב מעט את הדיון על המערכת המוסדית הבונה את הכוח. המערכת המוסדית מאורגנת לרוב סביב האמל"ח, וכך אנו מוצאים חילות שריון המאורגנים סביב הטנקים, חילות התותחנים סביב התותח לסוגיו, חיל רגלים המאורגן סביב הרובאי והאמל"ח שלו וכדומה. גם בשאר הזרועות, הגם שלא תמיד קיימים חילות רשמיים, קיימים חילות של קבועי הכנף, המסוקים, חיל הצוללות וחיל הספינות וכדומה. המבנה של החיל הוא זה המאגד סביבו את התורה על הפעלת האמל"ח, בתי הספר המלמדים את התורה ועוסקים בעיקר בהכשרות אך גם באימונים, מערכת כוח אדם העוסקת באיוש הלוחמים

והמפקדים, ולעיתים גם בפיתוח אמל"ח. ארבעה תפקודים אלה הם תפקודי הליכה של החיל, ולרוב הם דומיננטיים באופן כזה שהם מאלצים גם את מבנה וארגון הכוח, כאשר התוצאה של כך היא מבנה חד-חילי של רוב הכוחות. האתגר הראשון המונח לפתחנו בבניין הכוח הוא להשתחרר מהאילוץ המבני הזה, לצד שימור היתרונות שלו, והגעה לנקודת איזון אופטימלית באופן רב-חילי, כך שתישמר המקצועיות החד-חילית, לצד מקסום היתרונות של המבנה והארגון הרב-חיליים.

השאלה המרכזית שמתמודדים איתה כלל הצבאות, לרבות צבא ארצות-הברית, אינה האם הצבאות יופעלו באופן רב-זרועי. על שאלה זו התשובה ברורה - השיתופיות היא עיקרון מוכר ומוסכם בכל הצבאות, מפני שהמציאות מראה שתמיד נדרשות יכולות הנמצאות מחוץ לעוצבות היסוד הזרועיות. השאלה המרכזית נוגעת לבניין הכוח, והיא האם לבנות מערכות קרביות רב-חיליות סגורות שהפעלתן רב-זרועית, או לבנות מערכות שכבר בבניינן הן רב-זרועיות.

באשר להפעלה המשולבת, הרב-חילית והרב-זרועית, ניתן לראות שהקומה הרב-חילית מתקיימת בכל הזרועות. לעומת זאת, בקומה הרב-זרועית יש פערים בכל הזרועות, אך היא נוכחת בכוחות האוויר והים יותר מאשר בכוחות היבשה. הסיבה לכך היא שבאוויר ובים נבנים ומופעלים כוחות המשימה על-פי צורך מבצעי קונקרטי ובפיקוד ריכוזי בהקשרי פעולה רחבים, ומשום כך הם מוקמים באופן טבעי יותר ככוחות רב-זרועיים.

ניתן כמה דוגמאות לשתי קומות ההפעלה הללו - הרב-חילית והרב-זרועית - בכוחות, בכל ממדי הלחימה:

בכוחות היבשה מתקיימת לרוב פעולה רב־חילוית בהפעלת כוחות רגליים ומשוריינים, ובסיוע קרבי של ארטילריה, הנדסה ואיסוף. המפקד היבשתי נדרש גם לסיוע של אש מהים או מהאוויר, לסיוע תקשובי, מודיעיני ולוגיסטי, וכל אלו הם רב־זרועיים במהותם;

בכוחות האוויר מצפים ממוביל המשימה המבצעי כי יפעיל את כל החילות בזרוע - ובהם מטוסים מאוישים, מטוסי עזר למודיעין וכוחות מודיעין, כטב"מים, מסוקי חילוץ, מסוקי תקיפה והגנה אווירית וכן כוחות מחוץ לזרוע האוויר, ובייחוד כוחות יבשה. אין להוציא מכלל אפשרות שהמפקד האווירי והמפקדה האווירית הראשית יפעילו כוחות יבשתיים המעורבים במערכה האווירית. אלה יכולים להיות כוחות קומנדו או כוחות קרקעיים אחרים הפועלים בעומק מרחבי הלחימה;

בכוחות הים מצפים שמפקד בכיר בים יפעיל את כל החילות בזרוע: החל בכוחות הקומנדו, דרך ספינות השטח והצוללות וכלה בכוחות האוויר הקטנים שמצויים על ספינות השטח (מסוקים). נוסף על כך, מצפים ממנו שיידע להפעיל כוחות מחוץ לזרוע הים - כוחות אוויר וכוחות יבשה;

בכוחות המודיעין כוללת ההפעלה הרב־חילוית איסוף מעולמות הוויזנט (מודיעין חזותי), הסיגינט (מודיעין אותות), האוסינט (מודיעין גלוי), הקומינט (מודיעין תקשורת) ועוד, והיתוכם. ההפעלה הרב־זרועית היא תיאום הסיוע מכוחות מבצעיים מהאוויר, מהים, ומהיבשה המיומנים בפריסת חיישנים (סנסורים) לאיסוף, למשל, וסנכרונם. הטבלה הבאה מתארת את הקומות השונות בכל ממדי הלחימה:

טבלה 5: הרב-חיליות הקיימת והרב-זרועיות הנדרשת לפעולה בעידן המערכתי החדש בגישת המיקוד המבצעי

שלטנות הפיקוד	פיקוד יבשתי	פיקוד אווירי	פיקוד ימי	פיקוד מודיעין
רב-חיליות (לרוב, קיימת באופן טבעי)	רגלים ושריון, סיוע קרבי באש, בהנדסה ובאיסוף	פלטפורמות אוויריות מאוישות ולא מאוישות, מסוקים לסוגיהם, הגנה אווירית וכוחות מיוחדים	פלטפורמות ימיות מאוישות ולא מאוישות, צוללות לסוגיהן, כוחות קומנדו	היתוך של מודיעין חזותי, מודיעין אותות, מודיעין גלוי, מודיעין תקשורת ועוד.
רב-זרועיות נדרשת (לרוב בפער)	הפעלת סיוע אש או לוגיסטיקה מהאוויר או הים, סיוע ומידע מהמודיעין	הפעלת כוחות יבשה להגנה קרקעית ולשילוב בכוחות המיוחדים, כוחות סיוע בתקיפה וחילוץ בים, מידע מהמודיעין	סיוע אוויר למודיעין, אש ותקשוב; כוחות יבשה להגנת נמלים וסיוע לכוחות הקומנדו, מידע מהמודיעין	סיוע כוחות מבצעיים מהאוויר, מהים, ומהיבשה המיומנים בפריסת חיישנים (סנסורים) לאיסוף

הטבלה משווה את היכולות הרב-חיליות, שלרוב כבר קיימות בכוחות, ליכולות הרב-זרועיות, הקיימות פחות בצה"ל, אך נדרשות למימוש גישת המיקוד המבצעי. הטבלה מראה את הפער בהפעלה הרב-זרועית, מפני שרוב היכולות המופיעות

בה אינן נמצאות בצבאות בשגרה, לרוב גם לא קיימים מבנים ותפיסות למימושה.

בצבאות רבים בעולם - במערב ובמזרח - קיימות כיום עוצבות יסוד רב-זרועיות בהובלה יבשתית. בצה"ל ניכר קושי של ממש לפעול במתכונת הזאת, בעיקר בשל התפיסה שלפיה התמרון היבשתי הוא המהלך העיקרי בכל לחימה, ומטרתו היא לכבוש שטח ולהשמיד את האויב במרחב שנכבש. לדעתנו, יש שתי דרכים להתגבר על הקושי להפעיל את כוחות היבשה במסגרות רב-זרועיות - כינינו אותן "החזון הקטן" ו"החזון הגדול".

בניין כוח על-פי החזון הקטן להפעלה רב-זרועית של הכוחות על-פי החזון הקטן, ייבנו הכוחות באופן חד-חילי, אך לקרב יתארגנו הכוחות אד הוק במתכונת רב-חילית ורב-זרועית לפתרון בעיות טקטיות בהקשר האסטרטגי. הדגש בהתארגנויות האלה יהיה בכוחות היבשה, המצריכים התארגנות רב-חילית מורכבת - למשל, בציוותים פיזיים של כוחות המגיעים ממקומות שונים, ציוות הכרוך בפעולות לוגיסטיות מורכבות, וכן נדרשים לסיוע קרבי ומנהלתי רב-זרועי מסיבי. התארגנות זו תדרוש מעורבות פעילה של המפקדות הראשיות בארגון הכוחות לקרב ובציוותי הכוחות, כאשר האתגר המרכזי שלהן יהיה להשיג ערך קרבי גבוה לכוחות קטנים. בבואן לכנות כוח רב-זרועי לפתרון בעיה מבצעית כלשהי, יסתמכו המפקדות הראשיות על היכולות הבסיסיות של הכוחות החד-זרועיים, וישקיעו מאמץ בהתארגנות הרב-חילית והרב-זרועית כדי לפתור את הבעיה.

בניין כוח על-פי החזון הגדול להפעלה רב-זרועית של הכוחות

על-פי החזון הגדול, יוקמו עוצבות יסוד רב-חיליות ורב-זרועיות בעלות ערך קרבי גבוה שיהיו מאורגנות תחת המפקדות הראשיות, כך שיתאפשר להן לבנות במהירות כוחות משימה משותפים, שיפעלו בקצב מבצעים גבוה. צבא שבנוי על עוצבות רב-זרועיות ייחנה מגמישות ארגונית-מבצעית גבוהה שתאפשר התארגנות מהירה של כוחות משימה מול בעיות מבצעיות. המיקוד המבצעי יהיה חלק בלתי נפרד מבניית כוחות המשימה. כל המפקדות הראשיות ינהלו משימות מערכתיות שלמות באוויר, ביבשה, בים ומהים. השיקול איזו מפקדה ראשית להפעיל ואיזה מפקד מערכתי למנות יהיה אך ורק על-פי היתרון היחסי. מבנה כזה של הצבא ידרוש התארגנות אחרת של המפקדות הראשיות. הן יהיו המפקדות של כוחות המשימה, והן עצמן יצטרכו להיערך לכל בעיה הדורשת פתרון. תקוותנו היא שהחזון המוצג כאן יהיה אכן דרך תפיסתית ומעשית לתחילת תהליך ארוך של שינוי.

המיקוד המבצעי בתודעה ובמרחב החשאי

האתגר המהותי במיקוד המבצעי של מבצעי התודעה הוא איתור הצורך האסטרטגי, שלא תמיד מתקיים בזהות מלאה עם הערכים האסטרטגיים של הכוח הקרבי. ייתכנו מקרים שבהם נדרש כוח קרבי להשיג הישג אסטרטגי כלשהו, ומאמץ התודעה צריך להעצים אותו כדי להגביר את ההרתעה או לרסן את האויב, אך ייתכנו מקרים שבהם נדרש הכוח הקרבי להשיג הישג מסוים, ומאמץ התודעה נועד לפעול בווקטור אחר לגמרי.

פרק ה

עידן העימותים הארוכים - המלחמות בעידן חמשת הממדים המתועשים

הגם שהמלחמה בפרט והפעלת כוח מגוונת בכלל נתפסות לעיתים כמעשים לא רציונאליים, הרי שאלו עדיין כלים מדיניים רבי-עוצמה ושימושיים מאוד בעולם. המעשה האלים, בין אם השיג את מטרותיו ובין אם לא - לרוב נובע מתוך הרצון להשיג הישג פוליטי כלשהו, שלתפיסת הגורם שהפעיל אותו, יכול לשפר את מעמדו או להשיא לו תרומה כלשהי.

פרק זה ינסה לתאר כיצד ייראו המלחמות שבהן כל ממדי הלחימה מתועשים, כאשר העניין המרכזי לא יהיה רק התיעוש של הכלים עצמם, אלא דווקא הסינרגיה ביניהם, והשפעתם על רמות הלחימה ועל הנושאים שנדונו במהלך הספר - הערך האסטרטגי והערך הקרבי.

בתיאור זה יש לראות ניסיון צנוע בלבד, מפני שמוקד הדיון

אינו חיזוי העתיד אלא ניסיון להנחת מסד ידע להתמודדות עם השינויים שכבר חלים, ועם אלה שעתידיים להתרחש.

התיעוש הגובר של הממד החמישי - ממד הסייבר - כבר נותן את אותותיו על אופי המלחמה. קשה לראות זאת, שכן עדיין מתנהלות מלחמות שדומיננטיות ארבעת הממדים המסורתיים בהן היא בעלת משקל כבד לאין ערוך ממשקלו של ממד הסייבר, וכלל הנראה ימשיכו להתנהל מלחמות מסוג זה בעולם. כך מלחמת יום כיפור, שנתפסת כמלחמה הגדולה האחרונה של ישראל, מלחמת איראן-עיראק, מלחמת המפרץ הראשונה, שלב הכיבוש במלחמת המפרץ השנייה וכמובן מלחמות המתנהלות שלא על-ידי המעצמות. האתגר בלמידה וביכולת ההשתנות הוא בשימור הלקחים והלמידה ממלחמות אלה, לצד רכישת יכולת התחדשות ולמידה מהכיוונים ההולכים ומתגבשים לנגדנו.

גם בממדי הלחימה המסורתיים יחולו שינויים, בדמות יכולות טכנולוגיות כמו כלי נשק אנרגטיים; שילוב יכולות ממוכנות של רובוטים או של בינה מלאכותית; התפתחויות בתחום מערכות הפיקוד והשליטה או מערכות ממוכנות להפעלת אש וכדומה. כל אלו ייתכן שישפרו את הערכים הקרביים של הכוח הקיים, אך האתגר יהיה בשילובם גם בממד הסייבר. שינוי משמעותי בתחום זה יגיע בדמות הסייבר הטקטי, שיהפוך גם את המפגש הטקטי לכזה המוטה לחימת סייבר, ויעביר את המלחמה למעשה אישי וממוקד יותר עד כדי הכוונת נשקי האויב אל עצמו.

אבל עיקר הדין בספר זה אינו טכנולוגי אלא תאורטי, ומתוך כך אנו יכולים לשחרר את עצמנו מחשיבה דרך כלי טכנולוגי

כזה או אחר ולדבר על הסינרגיה של הממדים ושל הכלים השונים שינועו בהם.

כדי לנסות לחזות כיצד תיראה מלחמה שבה חמשת הממדים יהיו מתועשים בספיקה רחבה נבחן את מאפייני המלחמות המצביעות על הניצנים של שילוב חמשת הממדים גם אם לא בצורה מלאה. ניתן לארגן מאפיינים אלו סביב שמונה מוקדים, חלקם באים לידי ביטוי יותר וחלקם פחות, ואלו הם:

- מלחמה בקרב האנשים - עיקר הלחימה מתרחשת כיום בתוך אוכלוסייה, בשני הצדדים הלוחמים. הצד הסימטרי למד לאתר את הצד הא-סימטרי, החוסה בצל האוכלוסייה, ולפגוע בו במדויק ככל הניתן, תוך צמצום הפגיעה באזרחים לא מעורבים.
- מלחמה בעורף במקביל למלחמה המסורתית בחזית - עיקר הלחימה נעשה לא בחזית הצבאית אלא כנגד העורף של היריב. הצד הא-סימטרי ממשיך לחתור ליצירת טרור ואימה בקרב האוכלוסייה של יריבו על-ידי פגיעה באזרחים, ואילו הצד הסימטרי מנצל את המודיעין ואת יכולות האש המדויקות על-מנת לפגוע במטרות צבאיות של היריב בתוך המרחב האזרחי.
- מתמקדים בלחימה של כוחות קרקעיים מטווחים קרובים בסיוע קרוב של יכולות אש מכלל הסוגים - התארגנות האויב לפעולה, תוך מיקוד בהסתתרות המחייבת את הכחול להגיע למגע קרוב מאוד עם האויב על-מנת להשמיד אותו. המצב הוא סבוך עד כדי כך שהנשקים הקיימים מתקשים למצות את פוטנציאל

הטווח שלהם. נדגים זאת על-ידי הטנק. טנק סביר יכול להשמיר מטרות בטווחים העולים על 3,000 מטר, אך בעידן הנוכחי לא ניתן לזהות מטרות בטווח זה בשטחים עירוניים. לכן כוח האש של הטנק יכול להיות מנוצל רק בטווחים של עשרות מטרים בודדים. אין הדבר אומר שלמיגון ולניידות אין השפעה ויכולת להיות נוכחים בשדה הקרב אלא מדובר ביכולת למצות את האש. תופעה זו משכפלת את עצמה כמעט בכל כלי נשק של הכוחות הקרקעיים.

- פועלים במבנים היברידיים - משלבים בין כוחות מיוחדים, עוצמה קונוונציונלית ופעילות חשאית. במסגרת זו לכל צד יש כיום זרועות חשאיות; בצד הא-סימטרי מדובר בדרך כלל בתשתיות טרור ואילו בצד הסימטרי בפעילות של ארגוני מודיעין וביון.
- מתנהלים בתוך גבולות מערכה גמישים - בכמה היבטים. היבט אחד הוא שכל אחד מהצדדים מנסה להכניס לתוך המערכה מדינות וארגונים התומכים במטרותיו ולשלוט את מעורבות אלו התומכים ביריבו. היבט אחר הוא שהלחימה מתנהלת נגד אויבים שאינם מרוכזים רק בחזית אחת, אלא במגוון חזיתות שחלקן צבאיות, חלקן אזרחיות, וחלקן מערבות ביניהן. כך, למשל, מתנהלת מערכה מדינית על דרך הגדרת המנדט של כוחות שמירת שלום במסגרת הסכסוך, או שמתנהלת מערכה משפטית נגד ארגון מסוים, לצד לחימה כלכלית וצבאית מולו.

- נכנסים לממד הסייבר - כל השחקנים משני צידי המתרחש פועלים כיום, בצורה כזו או אחרת, בעולם הסייבר, מי לאיסוף מידע ומי לתקיפה מרחוק.
 - מנהלים מאבק על דעת קהל ועל תקשורת - המאבק על דעת הקהל מבית וקהלים רלוונטיים בזירה הבין-לאומית וקעקוע בסיס התמיכה של הצד האחר מהווה כיום מרכיב מרכזי במאמצים העוטפים את הלחימה. נושא זה אינו חדש בעולם המלחמה, אבל משקלו הולך ועולה.
 - חותרים לדה-לגיטימציה של הצד האחר ולהאשמתו בעבירות בדין הבין-לאומי - מתנהל מאבק עיקש, שישראל עומדת כיום במוקדו, על הוקעת מדינות וארגונים בצד הא-סימטרי, בעיקר על העוסקים בפיתוח נשק בלתי קונוונציונלי ובטרור נגד אזרחים, ומנגד, על גבולות זכות ההגנה העצמית של הצד הסימטרי מול תופעות אלו.
- מאפיין נוסף שהוא בצורה משמעותית ונכון לייחד לו דיון בפני עצמו הוא הלמידה. מרוץ הלמידה בין הצדדים הפך מהיר מאוד בעיקר בגלל מהפכת המידע שמאפשרת להוציא את הלמידה מהעולם המסורתי הטורי לעולם המקבילי. בלמידה הטורית כל אחד מהצדדים משתף את בעלי בריתו בתוכנותיו מהלחימה, וכפועל יוצא, כמעט כל עימות ביניהם - גם אם הוא מתרחש בזירות נפרדות - מהווה התקדמות יחסית לקודמו.
- דוגמאות ללמידה טורית פנים-קבוצתית הם: מטעני צד בלבנון, בעיראק ובאפגניסטאן; שימוש בתווך התת-קרקעי להסתתרות ולהפתעה בלבנון, בעזה, בעיראק ובאפגניסטאן; סגירת מעגלי אש - מודיעין לסיכול ממוקד ומדויק של בכירי

טרור; המאבק במימון הכספי של גורמי הטרור ובחסימת ערוצי הנשק; ההפצה ההדרית של טכניקות טרור של אל-קאעידה והדרכים לחשוף אותן ולסכלן; ועוד.

העובדה שאנו נמצאים בעידן של זרימה חופשית של מידע מאפשרת גם למידה מקבילית, קרי, תהליכי הפקת לקחים חוצי מחנות. לעיתים נערך צד אחד למהלכים עתידיים של הצד האחר רק מתוך כך שלמד, בין היתר מהתעמקות במקורות גלויים, כי הצד האחר חושב עליהם כחלק מתהליך השיפור שלו מהעימות הקודם.

דוגמאות ללמידה מקבילית בין-קבוצתית הם: מעקב אחר אתרי אינטרנט המפיצים שיטות טרור והכנת מענה מקדים לפוטנציאל המימוש של שיטות אלו טרם הפעלתן; ניצול הוויכוח הפומבי המתנהל בחברות דמוקרטיות על עקרונות הלחימה על-ימנת לאתר נקודות חולשה בלגיטימיות שלה וניצולן תוך כדי העימות; ועוד.

האבולוציה בעימותים תימשך, שכן התעשיות עצמן, בעידן המהפכה השלישית ולבטח הרביעית, מאפשרות השתנות מהירה הגם שמדובר בייצור המוני. כך שהעידן הנוכחי עומד למצות את עצמו כבר אחרי עשרות שנים, ולא אחרי מאות שנים כפי שהיה במהפכות הקודמות.

כיצד ייראה אירוע סיום המלחמות תחת הדומיננטיות של ארבעת הממדים

בניסיון לבחון את המלחמה הבאה בעיניים ביקורתיות מבחינה תאורטית, הרי שנצטרך להחליט האם היא מהווה "אקורד הסיום"

של מלחמות בדומיננטיות ארבעת הממדים כמו שמלחמת יום כיפור ב־1973 ומלחמת המפרץ הראשונה ב־1991 היו אירועים מסכמים של עידן המלחמות התעשייתיות, או שמדובר במפגש מסוג חדש. כך צפוי לנו עוד מפגש אחד – “מסכם” – של עידן זה (מובן שקיימת אפשרות שעקב תהליכי הלמידה גם הוא לא יתרחש או שיתרחש יותר מאחד).

במפגש הזה ינסה האויב למצות את תורת ההפעלה ואת יכולותיו:

1. שימוש בנשק תלול מסלול מדויק – ירי של טילים בעלי יכולת ניווט סופית אל המטרה מהווה מענה מסוים לעוצמה של הצד הסימטרי באש מדויקת, ומאפשר לצד הא־סימטרי לכוון לעבר אתרים צבאיים ואסטרטגיים רגישים ובכך להגדיל משמעותית את תוחלת הנזק ואת הלגיטימיות שלה. איום זה לא רלוונטי רק בעבור ישראל אלא גם למפקדות, לנכסים צבאיים ולתשתיות לאומיות רגישות של חברות בקואליציות בין־לאומיות.
2. שיבוש יכולות החלל – GPS, תקשורת לווינית ועוד – המהווים רכיב מהותי בעוצמתו של הצד הסימטרי.
3. מיצוי ההתקפות במרחב הסייבר וניסיון להגיע עד לכדי חדירה ופגיעה ברשתות צבאיות ולאומיות רגישות (תשתיות אנרגיה ומים, המערכת הפיננסית ועוד).
4. מיצוי פוטנציאל המגה־טרור – ניסיון להשיג פגיעה “אגבית” או להפעיל גורמי טרור “סוררים” על־מנת להביא לפגיעה נרחבת באזרחים ובתשתית אזרחית (למשל, ירי או טרור מתאבדים לעבר אתרי אנרגיה או

מרכזי מסחר).

5. שימוש בנשק בלתי קונוונציונלי (נב"ק) - יכולת המצויה לפחות בידי המדינות בצד הא-סימטרי וניתן להפעילה בדרכים שונות המייצרות צידוק או יכולת הכחשה. זאת, אף שחשוב להגיד שבאופן בסיסי - ולאור הפער הגדול ביכולות בין הצדדים - קפיצת מדרגה כזו עלולה להוביל לגביית מחיר משמעותי וכואב מאוד מהצד הא-סימטרי, ולכן, קיים סימן שאלה גדול לגבי פוטנציאל פנייתו למהלך כזה.

6. מיצוי החוק הבין-לאומי והמאבק על הלגיטימציה - המהלכים בשדה הקרב יתורגמו מיידית ואף יועצמו במכוון - למהלכים תקשורתיים, דיפלומטיים ומשפטיים נגד הצד הסימטרי.

הסתכלות מעין זו כבר מסייעת להאיץ את המעבר לעידן הבא של המלחמה, שכן היא משחררת מהכבלים של החשיבה המסורתית. אבל נדרש צעד תאורטי נוסף שעניינו הוא עידן מלחמות חמשת הממדים.

עידן המלחמה הבא - העימותים הארוכים

מה יהיו המאפיינים של המלחמות הבאות, אלו שכבר ניתן להצביע עליהם? ככל הנראה, המאפיין הראשון יהיה התארכות משך העימותים, כאשר מה שיגרום לכך הוא ממד הסייבר. ממד זה, שבו לא ברור מהי מלחמה, לא ברור כיצד מנצחים בה או מפסידים בה, ושבו הזמן הוא אין-סופי והמרחב הוא הגלובוס כולו, לא יאפשר למקבלי ההחלטות להגדיר הכרעה

בגישה הקלסית. ממדי הסייבר והמידע הם אלו שגורמים להתארכות העימותים ולהתפשטותם לאורכו ולרוחבו של כדור הארץ; ההשתנות שתוארה בספר זה היא שגורמת לכך, שבניגוד למציאות ההיסטורית בה הלחימה הייתה בממדים שבהם פועלות בעיקר ישויות פיזיות, והמונחים השמדה או כניעה והכרעה ברורים לכול, הרי היום העמימות והערפול הולכים וגוברים. המאפיין השני מתחולל בשינוי בהקשר הרחב של העימות בארבעה נדבכים שונים:

1. התארכות העימותים בין ציבורים, מדינות ויישויות - עימותים ארוכים שבהם לצד בעל אורך הנשימה הגדול יותר ויכולת העמידות, סיכויים גדולים יותר להצליח. ברקע לכך, לדעתי, המצב שיוצר עידן המידע שבו ההתרחשויות הן כה מהירות, שכרוב רובם של המקרים אין די בארוע בודד או באירועים ספורים כדי לחולל שינוי אסטרטגי עמוק.
2. ההכרעה היא בטרנספורמציה (השתנות) של אחד מהיריבים או שניהם - מדובר בעימות תרבותי עמוק שמסתיים כשאחד הצדדים עובר שינוי עמוק או כששני הצדדים מתקרבים אלה לאלה ומשלימים ביניהם.¹¹⁸
3. טוטאליות כלי המאבק - כלל המשאבים הציבוריים

118 על אף הרמיון לכאורה של התפתחות זו לתזת ההתנגשות בין הציביליזציות של הנטינגטון, הרי שאין מדובר במאבק בין סוגים שונים של תרבויות אלא במאבק בין ציבורים של אנשים, גם מאותה התרבות, או מאבקים משותפים של קואליציות חוצות תרבויות (החיבור בין איראן לונצואלה כדוגמה).

והלאומיים מגויסים לטובת העימות הארוך. הדמוגרפיה הנה אחד הכלים המרכזיים, בעזרת ילודה לשינוי תמהיל האוכלוסיות בשטח נתון¹¹⁹ או באמצעות הגירה, להשפעה על המאזן הגלובלי.¹²⁰ האתוס השולט כיום בעולם יוצר היפוך בין שטח לאוכלוסייה - בשונה מהעבר, הוא שולל את ההשתלטות על השטח, אבל מקבל תהליך של השתלטות דמוגרפית על האוכלוסייה היושבת בו. מנגד, תהליך הגלובליזציה הכלכלית והתרבותית מאפשר לשנות את הלך הרוח בקרב ציבורים עד כדי שלילת היכולת של מובילי דעת קהל קיצוניים להוביל אותם. בסביבה כזו יש תפקיד מרכזי למאמצים לא ממשלתיים הנתמכים על-ידי ממשלות.

4. מאבק על לגיטימציה בין-לאומית - כבר מתנהלת מערכה על הערכים הבין-לאומיים. רשת חוצת תרבויות הכוללת בצד הקיצוני שלה את איראן, ונצואלה וארגוני זכויות אדם מאירופה ובמרכזה מדינות כמו סין או מפלגות פוליטיות מרכזיות באירופה, מציבה סימני שאלה כבדים על יסודות הסדר העולמי הקיים - זכותן הבלעדית של המעצמות להחזיק נשק גרעיני; גבולות המלחמה בטרור; ועוד. בעידן העימותים הארוכים, תיראה הפעלת הכוח הצבאי כמו רעידת אדמה קצרה שמשחררת בפתאומיות הרבה מאוד

119 יצירת רוב שיעי בלבנון; יצירת רוב פלסטיני בארץ ישראל.

120 הגירת המוסלמים לאירופה ושינוי תמהיל ההצבעה, וכפועל יוצא קבלת ההחלטות הפוליטית במדינות אלו; גיוס המוחות המבריקים ביותר מרחבי העולם והבאתם לארצות-הברית לשימור יתרונה הטכנולוגי ועוד.

אנרגיה. מדובר באירועים קצרים יחסית - מדרקות ועד לשבועות בודדים - שבהם תופעל מסה צבאית גדולה מאוד, שמטרתה לערער ולשנות את שיווי המשקל שנוצר בעימות הארוך.

התוצאה המרכזית הרלוונטית לסבבי הפעלת האלימות היא ההשפעה התודעתית, וכפועל יוצא המדינית, על הצד היריב ועל ההקשר הבין-לאומי של העימות. סוג הפעלת כוח כזה מנוגד לדרך שבה בחר המערב בעשור האחרון של נוכחות ארוכה במסגרת מבצעי ייצוב ומאבק מתמשך באלמנטים האלימים.

כבר עתה אנו נמצאים בעידן של הפעלת כוח כזו:

1. פיגועי 11 בספטמבר 2001 - כניסיון של אל-קאעידה לשנות את שיווי המשקל מול ארצות-הברית ותומכיה. יחסי הכוחות, כמו גם הפערים העצומים בלגיטימציה, הפכו מהלך זה לפוגע במטרות הארגון יותר מאשר מסייע להן.
2. המלחמה בגאורגיה - ביומיים של לחימה¹²¹ שינתה רוסיה, באמצעות כוח צבאי עדיף בהרבה, את יחסי הכוחות הפנימיים במדינה בין הרוב הגאורגי למיעוטים הנתמכים על-ידי הרוסים.

3. התגרריות צפון קוריאה - הצפון קוריאנים מותירים את עניינם במוקד תשומת הלב של הזירה הבין-לאומית על-ידי מהלכים יזומים פעם בכמה חודשים; ניסויים גרעיניים וירי טילי קרקע-קרקע (טק"ק) ומהלכי כוח בעיקר בים

121 המלחמה החלה בלילה שבין ה-7 ל-8 באוגוסט, והסתיימה פורמלית בהסכמה על הפסקת אש ב-12 באוגוסט, אך המהלכים הצבאיים העיקריים ביבשה ובים נמשכו יומיים.

נגד דרום קוריאה. בכך הם משמרים הכרה של הקהילה הבינ-לאומית בתביעותיהם.

4. המשט לעזה - המהלך המשותף של ממשלות (תורכיה במרכז) וארגונים לא ממשלתיים ביוני 2010, שהועצם כתוצאה מהעימות האלים עם כוחות חיל הים, השפיע על נקודת האיזון הבינ-לאומית בהתייחסות למדיניות ישראל כלפי רצועת עזה.

5. מבצע חומת מגן - בשבועיים ממוקדים של הפעלת כוח ב-2002, בחסות לגיטימציה בין-לאומית מספיקה, שינתה ישראל את יחסי הכוחות בתחום המאבק בטרור בינה לבין הפלסטינים.

להפעלת הכוח בעידן העימותים הארוכים כמה מאפיינים נוספים - הצורך לפזר מאמצים בכמה חזיתות צבאיות ומדיניות במקביל; הפעולה שלנו ושל היריבים משלבת בין סוגים שונים של ארגונים - צבאות, ארגונים חשאיים, מיליציות וארגוני ביטחון אזרחיים, ארגונים אזרחיים או בכסות אזרחית ועוד; המאבק על הרתעה גרעינית - בין אם על-ידי רכישת נשק גרעיני או על-ידי שלילת נשק גרעיני באמצעים מדיניים מהיריב - היא חלק מהמערכה; ועוד. מכיוון שיעד העל של העימות הארוך הוא התשה ושינוי זהות של היריב, הופכת התשת הכוח הצבאי של היריב ליעד ביניים מרכזי בה. קרי, שלילת יכולתו של הכוח הצבאי של היריב להוות כלי מרכזי בעימות הארוך והעברת משקל הכובד של העימות לאזורים אחרים.

עידן העימותים הארוכים - המענה

חלק ממדיניות המפתח בזירה הבין-לאומית ובמזרח התיכון כבר אימצו את גישת העימותים הארוכים - סין, איראן, סעודיה - כנובעת מתרבותם הלאומית המבוססת על זיכרון ארוך שנים ועל עקרונות של סבלנות והמתנה, ומהערכתם כי מצבם עשוי להישמר ואף להשתפר בראייה ארוכת טווח.

מנגד, נדרש שינוי עמוק בגישה המערבית הטיפוסית של הישגים משמעותיים ונראים לעין בטווח הקצר. אין "פתרונות קסם" לעימות ארוך בדמות הכרעה צבאית ניצחת או שינוי משטר (Regime Change). שינוי פנימי בהתנהלות החברות היריבות לא יהיה תוצר התערבות חיצונית במבצעי ייצוב ארוכים אלא של תהליכים פנימיים ארוכים ומפותלים בהשפעה מבחון.

כפועל יוצא, צריך יעד העימות להיות שינוי ארוך טווח (טרנספורמציה) של היריב על בסיס העקרונות הבאים:

1. הסכמה בין-לאומית רחבה על אי-הלגיטימיות של פעולתו - נדרשת הסכמה כי משטרים או ארגונים המקפחים זכויות אדם, מאיימים על סביבתם, ועוסקים בטרור ובפיתוח נב"ק צריכים להשתנות, ומסך מסוים לעבור מן העולם. כפועל יוצא אין מנוס מיצירת פער ברור בין ההתנהלות שלנו לבין התנהלות היריבים לא רק בעשייה בפועל אלא גם במראית העין. כך, למשל, אירועים, מדיניות או פעולות הנתפסים כפגיעה בזכויות אדם בהגדרתה הסבירה אינם משרתים ואף פוגעים ביעדי המערכה ארוכת הטווח.

2. חתירה לשינוי פנימי (Self Adjustment - SAD) - הגעה לטרנספורמציה של היריב היא תהליך פנימי, שלחצים חיצוניים דוגמת סיוע כלכלי, בידוד מדיני והפעלת כוח צבאי יכולים להאיצו, אך אינם עומדים מולו בפני עצמם.
3. יצירת אווירה של יציבות ושל ביטחון - הגורמים הקיצוניים חיים בסביבה של עימות, ולכן צריך להרחיק את המלחמה ולתת להם להסתבך במגוון הזוויות שנוצר בתנאים של רגיעה. אין תחליף להטלת האחריות הביטחונית, החברתית והכלכלית על כתפי הגורמים המקומיים על-מנת למתן גורמים בלתי לגיטימיים. ביטחון ויציבות צריכים לעניין את האוכלוסייה המקומית יותר מאשר את הגורמים החיצוניים.
4. קידום חדירה של גלובליזציה וקידמה - אלו מקטינים מגמות דמוגרפיות (הגירה וילודה), ומחזקים את מנפיה ההשפעה והלחץ בידיהם של הכוחות המתונים. חשוב מאוד להביא את הצד השני להשתלב בגלובליזציה ולא רק לנצל את כליה לצרכיו הלא לגיטימיים.
5. מרכזיות ההיבט התרבותי במובנו הרחב - ההשפעה התודעתית המתמשכת על היריב ועל ההקשר הרחב של העימות צריכה להוביל לשינוי תרבותי עמוק בגישתו. יש להציג בצורה ברורה את דרישות הבסיס ולהיאבק בניסיונות של היריב ושל גורמים בין-לאומיים ליצור רלטיביזם תרבותי. ישנן כמה דרכים לפעול במישור

זה, ובהם המאבק על הלגיטימציה לרבות היבטיה המשפטיים; השפעה בתקשורת וב-New Media; מאבק מתמשך על הפרשנות של אירוע הלחימה אחרי התרחשותו - גם מיידית וגם לאורך זמן; ועוד.

במסגרת עקרונות אלו, הפעלת כוח צבאי צריכה להיות עוצמתית ולזמן קצר, על-מנת ליצור את מרווח זמן בין המפגשים הצבאיים ואת התנאים לדין וחשבון פנימי ולשינוי פנימי במערכת היריבה. כפועל יוצא, הפעלת הכוח צריכה לכלול בתוכה התייחסות לתוצאות המתמשכות שלה, הרבה לאחר שהסתיימה. ההישג או אי-ההצלחה במערכה הצבאית נמדד בראייה של שנים ולמחיר הטעות השפעה ארוכת טווח. דבר זה מחייב את המתכנן האסטרטגי והצבאי לחשיבה ארוכת טווח בסביבה דינמית מאוד, למשל, בעזרת ריבוי סימולציות ומשחקי מלחמה.

במצב זה מצטמצם התווך שבין התהוות מצב של דימוי חולשה לבין הצלחה בהשפעה ארוכת טווח על הצד האחר, והפעלת הכוח חייבת להתקיים במרחב ההולך וקטן שבין שניהם. עליה להימנע מחיכוך צבאי ארוך עם היריב כמו בעיראק ובאפגניסטאן, משום שהוא מחזק באופן בסיסי את הצד הקיצוני יותר בתוכו, ולהתמקד במהלומת אש ו/או בפשיטה קרקעית מתוחמת בזמן. עליה למצוא דרכים לחזק רכיבים של הגנה ושל סיכול על-מנת להרחיב את תווך הפעולה על-ידי שלילת מאמצי היריב להגדיל את דימוי החולשה.

הנחלת ההבנה כי ההכרעה בעימות כזה נובעת

מטרנספורמציה של היריב, וכי התוצאות נמדדות בטווח הארוך ולא בהישגים או בכישלונות קצרי טווח לכאורה, תהפוך את דרך הפעלת הכוח הצבאי לתומכת ביעדים בצורה המיטבית.

הבנת מאפייני עידן העימותים הארוכים ודרכי הפעלת הכוח במסגרתו, כמו גם ההסתגלות אליהם, מחייבות שינוי בגישת מדינות המערב כולל בהיבטים מבניים, שיטות עבודה ודרכי תיאום בין־ארגוניים ובין־משרדיים. עם זאת למדינות המערב יש הבסיס הטכנולוגי, המדיני והצבאי־ביטחוני לבצע את השינוי הנדרש ולהתמודד בהצלחה עם האתגרים החדשים. בראייה של הערכת נטו (Net Assessment) אף יש להם יתרונות מובהקים על יריביהם, אך אלו יהיו חייבים לבוא לידי ביטוי בטרנספורמציה עמוקה, שהיא תנאי יסוד להצלחה.

עידן העימותים הארוכים יחייב יותר מכול את אימוץ גישת המיקוד המבצעי לניהול המבצעים. מלחמות ארוכות יחייבו דיונים אינטנסיביים על מדיניות, על אסטרטגיות ועל טקטיקות מאפשרות. ערכים אסטרטגיים וערכים קרביים לא יוכלו לשבת על השולחן ללא שינוי כפי שהפלטפורמה הצבאית יכולה להרשות לעצמה, אלא יחייבו את המצאתם מחדש ויצירת קשרים נכונים כדי להמשיך ולייצר להם רלוונטיות קבועה.

פרק ו

סיכום - על חיוניות השינוי

לכאורה כל מה שהוצג עד כה אינו חדש - מנהיגים עסקו תמיד בהתוויית האסטרטגיה, ואנשי הצבא שאפו לקדמה דרך הפעלת הכוח הצבאי. טענתנו היא שהיקף השינוי ועוצמתו בהקשר הגלובלי והאנושי, שבמסגרתו מופעל הכוח הצבאי בעידן המערכת החדש, כבר דרס את שאלתו של רופרט סמית' לפני עשור על התועלת שבכוח, והעלה שאלה בסדר גודל אחר: מהי מהות הכוח, לא רק דרך ארגונו והיכולות העומדות לרשותו, אלא מהו האתוס החדש של הכוח הצבאי? הצעתנו היא שהאתוס החדש שלו בעידן של שינויים דרמטיים בהפעלת הכוח, מבוסס על מיקוד הפעולה הצבאית לצורך האסטרטגי, ושילובה עם המאמצים האחרים המופעלים על-ידי המדינאי. בהמשך הצענו את גישת המיקוד המבצעי ככלי מרכזי לקשירת הערך האסטרטגי לערך הקרבי, כגישה שלמה, המבוססת מבחינה תאורטית,

והמתאימה למבנה זה"ל ולפעולתו בעימותים הקרובים. אין להקל ראש בשאלות האתוס של הפעלת הכוח, לבטח בצבאות מערביים הנתונים לביקורת מצד דעת הקהל והממשלה הנבחרת המפעילה אותם. יש בשאלות אלו מתחים קשים בקשת רחבה של תחומים, כגון הקצאת המשאבים הלאומיים, תערוף המאמצים הלאומיים, הניעה (מוטיבציה) לשירות ולגיטימציה להפעלת הכוח. הן נוגעות ישירות בשאלות הביטחון והחוסן הלאומי של כל מדינה. דוגמה מובהקת לכך היא המתח הקשה שחווה צבא ארצות-הברית בבואו להפעיל כוח, בין אם בווייטנאם ובין אם באפגניסטאן, כאשר הנרטיב של החוסן הלאומי הוא של רצון לצמצם את ההתערבות הצבאית בעולם בשל מחיר האבדות הגבוה.

מתחים אלו מעוררים שאלות על לב ליבו של האתוס המגדיר את קיומו של הארגון הצבאי - הקרבת החיים נוכח פני אויב כדי להגן על המדינה ועל האינטרסים החיוניים שלה. אם יש משהו שמבדיל את הצבא מארגונים לאומיים אחרים (משטרה, סוכנויות מודיעין, שירות החוץ) הוא עומק הזהות בינו ובין הקיום הלאומי. כל דבר אחר נתפס כמאמץ מסייע או כמשני בחשיבותו. דבר זה אינו צפוי להשתנות בעתיד הנראה לעין, ומשום כך הזיקה בין האתוס של הכוח הצבאי ובין המדינה חזקה כל כך.

סימן השאלה הכבד המוצב על האפקטיביות הבסיסית של הכוח הצבאי לממש את היעדים הלאומיים בעידן המערכת החדש מחייב עיסוק רציני ביותר של מקבלי החלטות ושל מפקדים כאחד. בראייתנו, השינוי נדרש לא רק לאפקטיביות

הפעלת הכוח, אלא חיוני לליבת קיומו של הארגון הצבאי במדינה דמוקרטית. השינוי שהצענו עונה על צורך זה. כאן תם הספר אבל לא נשלם. אנו מלאי תקווה כי הוא יעורר את ההשראה הנדרשת בדרגים המדיניים כמו גם הצבאיים. כל זאת על-מנת לשמר את יכולתה של המדינה לממש את מדיניות הביטחון הלאומי שלה באמצעים צבאיים. הכוח הרך של המדינה (soft power) - הפוליטי, הכלכלי או הדיפלומטי, כפי שמוכיחה ההיסטוריה, חזק ככל שיהיה, אינו תחליף לכוח צבאי מדיני (hard power). הכוח הצבאי עדיין מהווה את שיא יכולתה של כל מדינה באשר היא לממש את המדיניות שלה, גם כאשר עומדים לרשותה אמצעים אחרים. הבירור על ההשתנות ומשמעויותיה הוא קריטי לשימור כוחה הצבאי של המדינה, כחלק מתפיסת הביטחון שמוגדרת על-ידי הדרג המדיני.

נספח – מונחון למונחים מרכזיים

גישת המיקוד המבצעי (Operational Focus Approach) - גישת פעולה המאפשרת לקשר בין הרמה האסטרטגית, המגדירה את הצורך בהפעלת הכוח, ובין הרמה הטקטית, הקובעת את תוצאות הפעלת הכוח, ומופעלת בכל שלבי הפעלת הכוח, החל בהערכת המצב, העיצוב, התכנון וכלה בניהול הקרב ובכל רמות המלחמה.

ערך קרבי (Combat Value) - יכולתו הצבאית הכוללת של כוח צבאי - אווירי, יבשתי, ימי או בממדי המידע והסייבר - לבצע משימות רלוונטיות לקידום יעדי המערכה הצבאית.

ערך אסטרטגי (Strategic Value) - התועלת המדינית שהושגה בעקבות הפעלת כוח צבאי.

מקורות

- אברהם אבן שושן, מילון אבן שושן המרוכז, הוצאת ליאור שרף, התשס"ד-2004.
- אהוד אולמרט, "מלחמת לבנון השנייה - מבט לאחור", צבא ואסטרטגיה 6, גיליון 1 (אדר א' התשע"ד-מארכ 2014).
- אוריאל רפפורט (מבוא תרגום ופירוש), ספר מקבים א', יד בן צבי, התשס"ד-2004.
- איתמר רבינוביץ', האופק מתרחק: ישראל, הערבים והמזרח התיכון 1948-2012, דביר, אור יהודה, התשע"ב-2012.
- איתן שמיר, "בין הבליצקריג הגרמני לתורת המערכה הסובייטית", מערכות 436 (2011), עמ' 78-83.
- אלון פז, "גנרלים ממאדים ומדינאים מנוגה", מערכות 437 (סיוון התשע"א-יוני 2011).
- אלחנן אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, צה"ל - המחלקה להיסטוריה, תל-אביב, התשע"ג-2013.

ב"ה לידל הארט, "לוחמת גרילה", מערכות 258-259 (אוקטובר-נובמבר 1977), עמ' 43-47.

בני מוריס, קורבנות: תולדות הסכסוך הציוני הערבי - 1881-2001, עם עובד, תל-אביב, התשס"ד-2003.

בני מוריס, 1948: תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה, עם עובד, תל-אביב, התש"ע-2010.

גבריאלי בן דור ואחרים, "אסטרטגיית ההתשה בעימות מוגבל - בחירה או כורח", עיונים בביטחון לאומי 4 (התשס"ג).

דוד בן גוריון, יחוד ויעוד - דברים על ביטחון ישראל, גרשון ריבלין (מביא לדפוס), מערכות, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 1971; 1998.

דימה אדמסקי, תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית, מודן, בן שמן ומערכות, תל-אביב, התשע"ב-2012.

ויסקונט סלים, מתבוסה לניצחון: סיפור המערכה על בורמה במלחמת העולם השנייה, מערכות, תל-אביב, התשל"ז-1977.

טל טובי, "הניסיון הבריטי במלחמות נגד גרילה: מלאיה וקניה כמקרי מבחן", מערכות 402 (אוגוסט 2005), עמ' 62-69.

יגאל אלון, בתחבולות מלחמה, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, התש"ן-1990.

יגיל הנקין, צבא רודזיה ולחימה נגד חתרנות: בחיפוש אחר מצוינות צבאית, עבודה לשם תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, התשס"ט-2009.

יהושפט הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, מערכות, תל-אביב, התש"ן-1990.

יעקב בנג'ו וג'ורא סגל, "המיקוד המבצעי והפעולה ממוקדת

הערך האסטרטגי - הצעה לגישה חדשה להפעלת הכוח הצבאי",
מערכות 455 (סיוון התשע"ד-יוני 2014).
יצחק בנבניסטי ומתניה צחי. "המנגנון המסדר או המנגנונים
המאפשרים: כיצד גנרלים ומפקדות מבינים את ה'מצב'". בין
הקטבים 14, התשע"ח-2017, עמ' 151-170.
לן דייטון, מלחמת בזק: מעליית היטלר עד נפילת דנקירק,
מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 102, 110-111.
מאו דזה-דונג, כתבים נבחרים, ספרית פועלים 1953.
מאיר פינקל, "אתגרים ומתחים בתהליך בניין הכוח", מערכות,
תל-אביב, 2013.
מבקר המדינה, תהליך קבלת ההחלטות לפיתוח ולהצטיידות
במערכות להגנה אקטיבית כנגד רקטות קרקע-קרקע ורק"ק].
דו"ח שנתי 59א לשנת 2008, 2 במרס 2009, 12.
מיכאל הנדל, גדולי המחשבה הצבאית הקלסית, מערכות, תל-
אביב, 2011.
עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית, מערכות, משרד
הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, התש"ס-2000.
קלאוזוביץ, קרל פון, על המלחמה - מדריך קצר לקלאוזוביץ.
ערך והקדים: רוג'ר אשלי לאונרד, מערכות, 1977.
רופרט סמית', התועלת שבכוח: אמנות המלחמה בעידן
המודרני, מערכות, תל-אביב, התשע"ג-2013.
ריצ'רד סימפקין, מרוץ אל העתיד: מחשבות על המלחמה
במאה ה-21, מערכות, תל-אביב, התשנ"ט-1999.
שאול ברונפלד, "התפתחות בעניינים ימיים - שייטת
הסטי"לים", בין הקטבים 14 (דצמבר 2014), עמ' 31-54.

שמעון גולן, מלחמה בשלוש חזיתות, מערכות, תל-אביב, 2007.

שמעון נווה, אמנות המערכה - התהוותה של מצוינות צבאית, מערכות, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, התשס"א-2001

תומאס ל' פרידמן, ה"לקסוס" ועץ הזית: הגלובליזציה - מבט אל עולם משתנה, הד ארצי, אור יהודה, התש"ס-2000.
תומאס ל' פרידמן, העולם הוא שטוח, אריה ניר, תל-אביב, 2006.

Carl Von Clausewitz, On War, Michael Howard and Peter Paret (ed.), Princeton University Press, Book one: Friction in War, 1976.

The US Army and Marine Corps, Counterinsurgency Field Manual 3-24, The University of Chicago Press, Chicago, 2007.

Richard Simpkin, Race to the Swift. Brassey's, London & Washington, 1985.

Franz Uhle-Wettler, "Auftragstaktik: Mission Orders and the German Experience". in Richard D. Hooker (ed.), Manuever Warfare, Presidio Press, CA, 1993.

Harry R. Yarger, "STRATEGIC THEORY FOR THE 21st CENTURY: THE LITTLE BOOK ON BIG STRATEGY", February 2006.

United Kingdom Glossary, A-29.

STRATEGIC DEFENSE INITIATIVE: 15-YEAR FUNDING REQUIREMENTS, United States General Accounting Office, Fact Sheet for The Chairman Committee On Armed Services, House Of Representatives, February 1992), 3.

E. W. BOVILL, THE BATTELLE of ALCAZAR, BATCHWORTH press, London, 1921.

ARMY DOCTRINE PUBLICATION - ARMY DOCTRINE PRIMER, (UK ARMY, 2011), 2-6.

Basil Henry Liddell Hurt, Strategy: The Indirect Approach, Faber & Faber, London, 1954, p. ix.

Georgi Isserson, The Revolution Of Operational Art, US Army Combind Arms Center, Fort Leavenworth, Kansas, Combat Studies Institute Press, 2013.

Translation Btuce W. Menning.

David H. Petraeus, "Learning Counterinsurgency :Observations from Soldiering in Iraq", MILITARY REVIEW (January-February 2006).

FM 3-24: COUNTERINSURGENCY, Washington, DC, Headquarters Department of the Army, Headquarters Marine Corps Combat Development Command, Department of the Navy Headquarters United States Marine Corps, (2 June 2006), v.

MAJ Ben Jackman, Understanding the Anti-Access and Area Denial Threat: An Army Perspective, United

States Army, School of Advanced Military Studies,
United States Army Command and General Staff
College, Fort Leavenworth, Kansas, 2015-01

ספרות צבאית

- אמ"ץ-תוה"ד, האבירות מחייבת: חטיבה 35 במלחמת לבנון השנייה המחלקה להיסטוריה, התשע"ג-2013.
- אמ"ץ-תוה"ד, השפעת מערכות העזר הממוחשבות לפור"ש על המפקד והמטה. מחלקת תו"ל, תחום הצבאות הזרים, התשע"ב-2012.
- אמ"ץ-תוה"ד, תורת יסוד המטה, מטכ"ל-6-תת-08, נוסח ארעי, 2014.
- אמ"ץ-תוה"ד, אבני היסוד של העשייה הצבאית, מטכ"ל-9-תת-02, התשס"ו-2006.
- אמ"ץ-תוה"ד, תורה בסיסית מבצעים, מטכ"ל-3-תת-01, התשס"ו-2006.
- אג"ם-תוה"ד, המילון למונחי תו"ל, מטכ"ל-10-1, התשנ"ח-1998.
- אמ"ץ-תוה"ד, העימות המוגבל, מטכ"ל-30, התשס"א-2001.
- אמ"ץ-תוה"ד, העימות המוגבל - אסופת מאמרי אל"ם (כדימוס) שמואל ניר (סמו), התשס"ד-2004.
- אמ"ץ-תוה"ד, הרתעה: מבצעים תחת תכלית הרתעתית, טיוטה חיצונית, התשע"ד-2014.
- אמ"ץ-תוה"ד, תפיסת ההפעלה המטכ"לית לצה"ל, מהדורה א. מטכ"ל-01-1-1, התשס"ו-2006.

אמ"ץ-תוה"ד, תחקיר מבצע 'צוק איתן' כמבצע בהגיון הרתעה והכלים למימוש, מד-697. מרכז דרו, התשע"ה-2014.

גיס 446 - לשכה, תת-הקרקע כתווך לחימה במבצע "צוק איתן", סיכום ראש צוות התחקיר המטכ"לי, האלוף יוסי בכר. לש-071, התשע"ה-2015.

המטה הכללי, עקד כללי, 2 - 1. תורת הקרב, כרך א, התשכ"ה-1964.

לשכת הרמטכ"ל, אסטרטגיית צה"ל, בלמ"ס, התשע"ח-2018.

לשכת הרמטכ"ל, אסטרטגיית צה"ל - תפיסת ההפעלה, מב-1 100418, התשע"ג-2013.

לשכת ראש אמ"ץ, אסטרטגיית צה"ל, מס' שוטף 744108, התשע"ה-2015.

פיקוד הצפון, אוגדה 319, תרגיל אוגדה "...¹²²" - סיכום אישי מפקד האוגדה, מס' שוטף: 2/70215/13. לשכת מפקד האוגדה, התשע"ה-2015.

פקודות מבצע של"ג, א"צ, 306827382.

<http://www.designation-systems.net/dusrm/m-109.html>

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A1%D7%95%D7%9F_%D7%93%D7%96%D7%94#/media/File:Enchoen27n3200.jpg

<https://www.0404.co.il/?p=55011>

<http://warfarehistorynetwork.com/daily/civil-war/civil-war-weapons-the-telegraph/>

<http://fdr4freedoms.org/statesman-commander-in-chief/>

http://www.rheinmetall-defence.com/en/rheinmetall_defence/systems_and_products/c4i_systems/command_and_control_systems/index.php

<https://www.alamy.com/stock-photo-general-schwarzkopf-gives-a-press-conference-during-the-first-gulf-3580597.html>